

Эркин Аъзам

ШОВҚИН

*Роман
Қисса
Ҳикоялар*

ТОШКЕНТ – “O‘ZBEKISTON” – 2011

Китобни Ольга Жолдасова безаган.

Роман, қисса ва бир туркум ҳикоядан таркиб топган ушбу тўпламни соғинч китоби, қўмсовлар китоби деса бўлади. Дарвоқе, ўтган ҳар бир лаҳза асли тарих, адабиёт эса асосан кечган воқелик – ҳолатлар, вазиятлар, тақдирлар тасвири билан иш кўради. Нафсиламри, кечаги қунлару қилмиш-қидирмишлардан қочиб-бекиниб яшаб бўлармиди, айтинг?

Аmmo муаллиф бунда ўтмиш умр соғинчи ёхуд одатдаги қўмсов – ностальгияни мақсад қилган эмас, бошқа дард, муддаолар ҳам борки, китобни ўқиганда англайсиз.

ШОВҚИН

Олис шаҳар, олис кечмишлар

Роман

Олис бир шаҳардан кетма-кет келган бу
қўшалок хабар Фарҳод Рамазонни шошириб
қўйган эди...

...Энди орқага қайтиб бўлмайди. Бу ёшга
энди кўрқадиган ҳойи ҳам қолмаган...

1. Бир хушхабар ва сирли отдош

Олис бир шаҳардан кетма-кет келган бу қўшалок хабар Фарҳод Рамазонни шошириб қўйган эди. Шошириб эмиш, кўп йиллар бурун бошидан кечган эски савдоларни қайта тиглаб, нари-берисини айтмаганда, бир маромда бораётган бугунги турмушини алгов-далгов қилиб юборди деса бўлади. Тўғри-да, яхшидир-ёмондир, ўтгани – ўтди, бундан бу ёғи ҳам шундай бир нави жилавериши ҳеч гап эмас. Лекин ногаҳон чакмоқ чакнаган мисол бари остин-устин бўлиб кетди.

Дастлабкиси – электрон почта орқали келган мактуб Равшан Ақобировдан эди. Фарҳод дунёда кимдан кутган бўлса кутгандирки, шу одамдан бирон хат-хабар олишни, яна-тагин денг, бундай ҳайратомуз хушхабарни асло хаёлига келтирмаган.

“Фарҳоджон, сизни чин дилдан кутлайман! – дея самимий такаллуф ила бошланарди битик. – Тўйдан олдин ногора қоқмайин деган андишада сизга маълум қилмаган эдим. Хабарингиз бордир, мен кўпдан буён Ҳолливуд кинокомпаниялари билан муносабат боглаб олдим шекилли. Аммо кечаги кунга қадар айтарли бир натижа йўқ эди. Тасодифан, Тошкентда чиқадиган “Звезда Востока” журналининг эски бир сони кўлимга тушиб, “Ишқ исёни” деган асарингизни ўқиб қолдим. Кўнгил бир нимани сездим, тезгина инглизчага таржима қилдириб (дарвоқе, ўзимизнинг Фарҳод ўгириб берди, кўли анча келишиб қолган), океан ортига жўнатган эдим, қутилмаганда хушхабар келди! Сизни яна бир бор табриклайман, ука! Хул-

лас, ишимиз юришадиганга ўхшаб турибди. Таклифлари бўйича, шу йил охирларига бориб тайёргарликни бошлашим керак. Рухсат тегса, балки Ўзбекистонда суратга олинар, нима дедингиз? Лекин сценарий юзасидан баъзи жиҳатларни сиз билан эртароқ бир келишиб олишимиз лозим. Мен, биласиз, маълум сабабларга кўра, ҳозирча Тошкентга боролмайман. Ўзингизнинг яқин орада бу томонларга келиш ниятингиз йўқми? Келолсангиз яхши бўларди – сизга дахлдор бошқа гаплар ҳам бор...”

“Ўзимизнинг Фарҳод” нечундир ёнбош ҳарфларда эди. Нима, мақтанмоқчимиз? Дарвоқе, нега энди – Фарҳод? Ким ўзи у?

Хатнинг охиридаги “P.S” белгиси билан илова қилинган сўзлар кишини айниқса ҳайратга соларди: “Акангиздан ҳалиям ранжиб юргандирсиз? Қўйинг, унутинг, бари ўтди энди...”

Бир ойлardan сўнг келган навбатдаги нома эса Фарҳод Рамазонни батамом довдиратиб қўйди.

“Азизим Фарҳод! Эски дўстларингни унутиб юборганинг учун... ташаккур сенга! Бошқа нима дейин, айт? Равшаннинг хатини олгандирсан? Чин қалбимдан табриклайман, жоним! Сен билан қандок фахрланганимни билсанг эди! Ҳолливуд-а! Ҳазилакам гап эмас бу, жаноб Ромазанов! (Айнан шундай – “Ромазанов” ёзилган эди.) Биз томонга юриш ниятинг йўқми? Эшитишимча, яқинда бўладиган кинофестиваль танлов дастурида сенга тегишли фильм ҳам бор эмиш. Номи галати-я – “Қизларнинг қоровули” миди? Ким у – қоровул? Ўзинг бўлиб чиқмасин тагин? Эсингдами?.. Қоровул эмиш! Бўпти, бўпти, жаҳлинг қўзимасин, ҳазил. Айтгандай, кулоқ қалай, кулоқ? Қўявер, чийилласа чийиллайверсин, кулоқ солма унга – Ҳолливуддаки маъкул тушадиган нарса ёзмоқ учун кулоқ соғлом бўлиши шарт эмас экан! Буюк Бетховендан ўрнак олсанг, кам бўлмайсан, дўстим. Ўша “Қоровул”нинг баҳонасида бир келсанг-чи? “Қизлар” тайёр бу ёқда! Индаллосига кўчадиган бўлсам – бизда айрим муаммолар чикиб турибди, бирйўла гаплашиб ҳам олардик. Отдошинг – Фарҳод мактабни битирай деб

колди, Лондонга бориб ўқимокчи, паспорт олиши керак. Ўзбек бўлмоқчилар бу киши! Сенинг маслаҳатинг зарур. Қолганини келганингда сўзлашармиз. Агар мени унутмаган бўлсанг, хув картошкадек донгдор бурнингдан ўпди деб ҳисоблайвер.

Ўша-ўша Виканг.

P.S. Сенга аталган бир янгилик. Яқинда “Мосфильм”-га йўлим тушиб, эски дўстинг Суръат Набиевни учратиб қолдим. Уйланганмиш. Айтсам ишонмайсан – тагин ўша Лидасига! Жазоирдан қайтиб келибди-да у. Зўр-а? Қойилмисан? Энди яна бир бор бурнингни тутмасанг бўлмас. Қани-қани... Ана, бў-ўлди!”

Бугун ўйлаб қараса, Фарҳод Рамазон у шаҳарни кўрмаганига нари-бери ўн етти йил бўлибди, ўн етти йил! Юракка дог солган Викаю Равшан Ақобиров деганлар энди гўёки унутилаёзган босинки бир тушга ўхшайди.

Шунча йилнинг бадалида нега бир йўқлаб бормади? Имкон топса бўларди-ку. Ёки оёғи тортмадими? Нега?

Гап кўп, баҳона ҳам етарли. Лекин очиги – кўрқарди. Кўрқар эдики...

2. Осмонда

– Фарҳад Мирзаевич, не желаете чуточку?..

Олис сафарларга кетаётганида Фарҳод Рамазоннинг самолётда мизгиш одати бор эди. Бу гал сира кўзи илинмаяпти. Дам-бадам хаёл олиб қочади, тизгинсиз, паришон хаёллар. Фикрни бир жойга жамлашга, кўп йиллар бурун кечган ўша воқеаларни бирма-бир назардан ўтказиб, қай ўринда ёшлик қилгани – хатога йўл қўйганини англаб етишга куч тополмаётир. Дарвоқе, хатомиди у, яна қайтиб ёш бўлганида, ўшандай ҳолатга тушганида бошқача йўл тугармиди? Бунисини энди худо билади, худо!

Атай шерикларидан қочиб орқадаги бўш ўриндикка ўтиб олган сафар гуруҳининг раҳбари – санъат арбоби Фарҳод Рамазон дафъатан безовталанди. Чеккиси келиб

кетди. Самолётда! Уч-тўрт йил олдин не азобда шу балодан кутулган одам! Анови актёр боланинг юзидан ўтолмай чатоқ қилди. Отаси – эски дўсти, халқ артисти, ўлгудек улфатпараст, пазанда, белига пешбанд тутиб, чойхонада жигарни шундай ковурадики, ундан-да ошиб тушадиган ошпаловига кейин биров қарамай қўяди, ўзи лаганга босиб, ҳар гал ҳар хил жазманиниқига олиб боради. Улардан биттаси ошхўрроқ чиқдими, кўп йил бурун ўшани хотин қилиб кетган. Мактабда оддий муаллима бўлган эски хотинининг қўлида бир қизу мана шу ўгли Бахтиёр қолди. Қизини манглайига қизил хол бостириб бошқа динга ўтган, дейдилар, ким билсин. Бепадарлик одамни диндан ҳам чиқарар эканда, тавба.

Уч-тўрт йил бўлди, ўз-ўзидан халқ артисти билан узоқлашиб кетишди; энди илгаригидек чойхонапалову улфатчиликлар йўқ, ҳаммасидан қочади, мажлис-маросимлардан ортмайди. Лекин Бахтиёр барибир ўша собиқ улфатининг фарзанди-да, боя қўлини қайтаролмади. Боз устига денг, боланинг ўзи роса ёқимтой. Юзи ҳам, кўзи ҳам қулиб туради. Хушқад, хушмуомала. Уни кўрганда одам беихтиёр завқланиб, ёшлигини эслайди, ёш бўлгиси келиб кетади. Самолёт осмонга чиқиб олганидан буён қурмағур тингани йўқ – аввал бирга кетаётган сафдош-сафардошлари билан ҳаммани ўзларига қаратиб бир дам чуғур-чуғур қилишди, сўнг аломат свитерини ечиб кифтига ташлаганча қаторлар ўртасидаги йўлак бўйлаб у ёқдан бу ёққа қатнай бошлади. Гоҳ унда-бунда чўнқайиб олиб кимлар биландир лутфбозлик қиладими-ей, гоҳ қўлларида патнис, ҳаворанг мухаййир шарфни бўйинларига парвоздаги қалдиргоч мисоли ёнбошлатиб боғлаган хуштавозе стюардесса қизларни тўхтатиб бемалол гапга соладими-ей, алланималарни айтиб ҳиринглашадими-ей. Аммо бу ҳолга ҳеч биров ажабланмайди, ҳеч кимнинг гаши ҳам келмайди. Салондаги жами қиз-жувоннинг кўзи шунда. Кўпчиликка сеvimли ёш актёр Бахтиёр Азизов! Уни барча танийди. Бутун Ўзбекистон! Ҳар соат телевизорда кўриниб туради: бир қарасангиз – пивони кўз-кўз қиляпти, бир қарасангиз

– “хаётнинг ёрқин тарафи”ю “мусаффо хаёт”ни, яна бура-сангиз – аллақандай томоша-шоунинг марказида жавлон урмоқда, тагин бурасангиз – қайси бир чўзма сериалда бош қаҳрамон, яна бирида гиёҳванд банги йигитнинг аччиқ қисматини ўхшатиб бераётир. Эртага кинофестивалда намойиш этилажак фильмдаги бош қаҳрамон – “қизларнинг қоровули” ҳам шу. Сценарий муаллифи бўлмиш Фарҳод Рамазон “Шу “хонтахта”чи ялтироқ болани қўйинглар”, деб бошида оёқ тираган эди, дастлабки видеосиновларни назардан ўтказгач, қўнмай иложи қолмади: бутунлай бошқа кийёфага кириб, қўнгилдаги қаҳрамоннинг ўзгинаси бўлиб кетибди касофат! Мана, энди бошқа голиблар қатори халқаро киноқўриққа отланган. Нимаям дейсиз, ҳалоли бўлсин!

Бу ёгидан қўнгли тўқлиги учундир, йигит ўзини ҳар жой, ҳар вазиятда эркин тутар, ёр-дўстларининг унча-мунча амалдор ҳам хат ёзиб, қўнгирок қилиб эплаёлмаган юмушларини бирпасда дўндириб келар эди. Шуниси билан-да ҳаммага суюмли, ҳаммага даркор!

У ҳозир ёш, қони қайноқ навкирон даври, дунё ўзиники, бири биридан сулув қиз-жувонлар шуники – қараб ўтирармиди! Отасига тортади-да.

Биз-чи, биз қандай эдик?..

– Фарҳад Мирзаевич, не желаете чуточку?

Хаёлларига гарк бўлиб бораётган Фарҳод Рамазон чўчиб ёнига ўгирилди.

Йўлакка бемалол чўккалаб олган Бахтиёр, қўлида алламбало бир япасқи идиш, кишини эритиб юборадиган даражада хуш жилмайиб турибди.

– Ичмайман, – деди раҳбар норози хўмрайиб. Ҳаммаёк ўзбекча, ў з б е к и с т о н бўлиб кетганига фалон йил ўтди-ю, булар ҳамон ўша “иккинчи она тил”ларини қўймайди. Фильмни овозлаштирганда бинойидеккина ўзбекча сайраб беришади-ю, ўзаро гап-сўзга келганда мана шу аҳвол!

– Ну, домла, прошу, – деди йигит мўлтираб, сўнг ниманидир англаб қолгандек ўзбекчасигача лутф қилди: – Бир қўлгина!

– Бир қўлгина бўлса, майли, қуй, қуй, – деди бўшашиб Фарҳод Рамазон.

Бахтиёр иккинчи қўлидаги елим бордоқни фамиличой сингари товланиб турган ичимликка тўлдириб, завқ билан узатди. Муроди ҳосил бўлгач, ён чўнтагидан бир бўлак шоколад чиқариб берди.

Ўшанданми ёки бошқа нарсагами, мана, энди кутилмаганда тамакининг хумори тутиб турибди.

Фарҳод Рамазон муқом билан ёнидан ўтаётган стюардессани имлаб, сув сўради. Сувдан қониб ичиб бирпас сабр қилинса, хумор деганлари босилади-қолади. Синалган усул.

Виканинг хати тагин ёдига тушиб, хаёли “эски дўсти” Суръатга огди. Мактубнинг иловасидаги гаплардан у сал-пал хабардор эди. Узоқ йили онасининг маъракасани ўтказгани келганида Суръатнинг ўзи айтиб берган.

Илк бор ўша олис шаҳарга Суръат билан бирга борганларини хотирлади. Улар институтда ҳам бирга ўқиган, уч-тўрт йил телевидениеда ҳам бирга ишлаган, сценарийнавислар курсига ҳам бирга кетган эдилар. Аммо шу боланинг ҳеч омади чопмади-чопмади-да. Бўлмаса, ўзи Тошкентнинг баобрў, бадастир бир хонадоида катта бўлган; отаси ўша кезлар шаҳарда ягона лимонад заводининг директори эди, Фарҳод қўп марта борган уйларига, ота-онасини, ака-сингилларини биларди. Суръат ҳамма жойда яхши ўқиган, истеъдодсиз ҳам деб бўлмасди уни. Қизиқ-қизиқ сюжетлар ўйлаб топишга уста эди. Масалан, ёш бир актриса одамларни ўрганиш учун ҳар хил даврага боравериб, ахийри ҳаётда ҳам артистга айланиб кетади ёки бир чол аллақандай дори ичириб, кампирини яшартириб қўяди. У кинойнинг талаб-табиатини балодек ўзлаштирган, бояги каби топилмаларини айтиб бериб унча-мунчани ҳайратга ҳам солар, шуларни қозоғга туширишга келганда эса иш тескари бўлиб чиқар эди. Шунинг учун ҳозирга қадар унинг бирорта мустақил асари йўқ, ҳаммаси икки киши-уч кишилашиб ёзилган ҳашар нимарсалар эди.

Ўзинг-чи? Ўзингнинг ҳам ўша бўшанг, омадсиз ошнангдан фарқинг қолмаган, Фарҳод Рамазон! Мана, неча йил бўлдики, мансаб курсисига маҳкам ёпишиб олгансан, ар-

зирли бирор нима ёзганинг йўқ. Сен энди фақат ўзгаларга маслаҳат берасан, ақл ўргатасан, ёзув-чизув ҳам, бошқаси ҳам назарингда пашшадек майда, кераксиз бир машғулотга ўхшаб қолган. Бари мана бу арбоблик савлатига, шу савлатни берган майда-чўйдаларга алмаштирилди, қурбон берилди. Бирмунча иккиланишлар, ўртанишлар билан, лекин айрибош этилгани ҳақиқат. Негаки ишни ўзингиз бажаргандан кўра, унга ҳайбаракаллачилик қилмоқ, бошчилик қилмоқ осон ҳам мароқли. Бу эса шундай ширин, шундай мазали бир нишолдаки, ялайтуриб ҳар қандай қаламни синдириб отгингиз келади.

Ҳа, кўп нарса ёзилмай, кўнгилда қолиб кетди. Кечалари баъзан шунини ўйлаб қаттиқ безовта бўлади, зиравча мисол қадалиб ётган алланима юрак-юрагини зирқиратиб юборди, ҳозирок туриб нимадир қилгиси, бир нималар ёзиб ташлагиси келади, аммо кундузги ҳоргинликми, аллақандай кўркув – журъатсизликми кўлини чандиб, ўрнидан кўзгатмай кўяди. Эртаси эса, кундалик юмушларга шўнгиб, кеча ҳаяжонга солган гаплар кўзига арзимас, аҳамиятсиз бир нарсадек кўринади. Ҳар гал шу, кўп такрорланган ҳол. Бора-бора шуниси ҳам унутилиб, энди аллақандай асо-су баҳоналар топиб, ўзингизни оқлайдиган, ҳатто бундан мағрурланадиган бўлиб қолар экансиз.

Неча-неча йиллар хаёлда ардоқлаб келинган “Отанинг ўлими” ёзилмади, “Ўринбосар” дегани ёзилмади. Булар энди кўнгилга тошдек чўкиб, кўнгил ўзи ҳам тошга айланиб қолган – кўзгатиб бўлмайди. Равшан Ақобировнинг хатидан кейин эски қоғозларини титкилаб, “Ишқ исёни”ни топди, ўқиб чиқди. Ўқидию, олислардан келган эътироф ҳам сабабдир, ҳайратларга тушди: ростдан ҳам шу нарса мениким, менинг қаламимдан чиққанми?! Қани ўша қалам? Ҳечкурс, синиги қайда? Бу киноқиссани у азоб-изтироблар гирдобида, аммо эркин, қушдек эркин юрган чоғларида ёзган эди. Кабинетининг биқинидаги хилватхонасига қамалиб олиб қарийб бир шишани бир ўзи бўшатди, кейин диванга чўзилиб, кап-катта одам, кўзга кўринган санъат арбоби, худди аразлаган боладек ув тортиб йинглади.

Гоҳида юқори ташкилотларнинг бўлар-бўлмас талабларидан безори чиқиб, баридан воз кечгиси, уйда ўтириб кўнгилдаги анови дардларини қозоғга туширгиси келади, шуни орзу қилади. Лекин энди улгурармикан? Йўқ, бу ишга ўзи журъат, шижоат топилармикан? Худо билади, Бог знает. Бу ёқда эса манови ташвишлар...

Суръат ўша охириги марта Тошкентга келганида (шўрлик озиб-тўзиб кетибди, сочлари тўкилган, адои тамом бир аҳволда) ноз-неъмат муҳайё хилват хосхонада виски хўплаб ўтириб галатиноқ гап қилгани ёдида. “Қачон энди пойтахтга борасан?” деб қолди у. “Итим адашибдими пойтахтингда?!” деди мустақил юртнинг содиқ фуқароси, тегишли рухсатсиз бир қадам ҳам четга чиқолмайдиган масъул арбоб. “Ия, ўглингни кўриб келмайсанми? Биноийдек йигитча бўлиб қолгандир ўзиям”. “Ўғлим?! Қанақа ўғил?” “Викадан боланг бор эди шекилли? Лагутинанинг кизидан?” Хосхона эгасининг ўшанда нимадир зарур юмушлари бормиди, гарчи сездирмаса-да, ичида тўкин гўшасини омадсизлик, дарду ҳасрат руҳига тўлдириб юборган эски ошнасининг тезроқ даф бўлишини истаб ўтирарди – бу гапга унчалик аҳамият бергани йўқ, одатдаги бир дўстона ҳазил, шунчаки тегажоглик деб фахмлади. Аммо, ўзиям хийла сархуш бўлса-да, меҳмонининг лафзига аралашган бир исмдан туйқус сергак тортди. Сўнги йилларда қурум босиб қолган кўнглига дафъатан куз офтоби янглиг ҳазин бир ёғду сочилгандек бўлди. “Ўзи қандай, нима ишлар қилиб юрибди?” деб сўради сир бой бермасликка тиришиб. “Ким? Виками? Очиғи, талай йилдан буён учратганим йўқ. Каттакон бир чечен бизнесменига хотин бўлган, деб гап таркаган эди. Кейин эшитсам, йўқ, анови устозинг бўларди-ку, Равшан Ақобиров, ўша билан бирга эмиш. Илгарироқ бир-икки телесериалда ҳам кўринувди, биларсан. Гуля, онаси эса, хабаринг бордир, гуллаб-яшнаб юрибди. Хув сенинг сўзларинг билан айтсак, дуппа-дуруст киномомо бўлиб қолган. Бирорта кино журнали унинг мақоласисиз чиқмайди, ишонсанг. Москванинг киноиклими шу кишимнинг қўлида ҳозир.

Аммо-лекин яхши хотин шу, яхши инсон. Этта-бетда учрашиб қолсак, гирдикапалак бўлиб ўлай дейди-я! Ҳар холда, ўзимизники-да”.

Эшитган бир янгилигидан мезбон тамом карахт бўлиб, кулоги том битиб қолган, яхшилаб сўраб-суриштирмакка юзи чидамас, дўстининг бошқа гаплари дуруст кулогига ҳам кирмаган эди. Чамаси, Суръат ўзидан, ўзининг туриш-турмушидан сўзларди. Лидаси қайтиб келганмиш. (Араб кинорежиссёрининг кўйнидан чиқиб-да?!) Яна ўша Фарҳод кўрган эски уйларида бирга яшаётган эканлар. Мезбон анқайиброқ қаради шекилли, “Ўртада бола бор, нимаям қилардинг? – деди Суръат баттар хомушланиб. – Бирга турганимиз билан – ҳар ким ўз йўлига”.

Тушунарли. Демак, таванхона бу ёқда-ю, халимхона у ёқда.

Шу гапдан сўнг Фарҳоднинг ундан баттар кўнгли қолиб кетди. “Тошкентга келмоқчи бўлиб юрардинг? Бирон карми, кўрми топиларди-да, ахир. Шундай ибора бор, билсанг. Қишлоқда ҳам қиз кўп, ўзинг ўшанакасини орзу қилардинг-ку?”

Икковлон курсни битирганларидан кейин Суръат бирга ўқиганлари – Лида исмли қизга уйланиб Москвада қолган. Киночилар уюшмасида миллий сценарийлар бўйича муҳаррирлик қилар, бироқ иши юришмай, турмуши ҳам дарз кетганида Тошкентга бир келиб, дўстига шулардан ҳасрат сўққан, энди мусулмон қизга уйланиб, узок бир қишлоққа бориб яшамоқчи эканини айтган эди.

“Энди кечми дейман-да, ўртоқ, – деди хийла пишиб қолган Суръат кўзлари ёшлангандек бўлиб. – Болани ташлаб келолмасам керак, боғланиб қолганман. Бошқа кимим ҳам бор ахир? Энди кеч, кеч”.

“Ўзингга-чи? Ўзингга ҳам кеч, кеч...” Фарҳод Рамазон салонга аланглади, олдинроқдаги бир ўриндикқа энгашиб аллақандай қизалоқ билан гап сотаётган Бахтиёрни кўл силкиб ёнига чорлади.

– Слушаюсь, Фарҳад Мирзаевич?

– Ановинингдан қолганмиди?

– Шесть секунд! – дея артистона қилиқ кўрсатиб “қўшхона”си сари шошди Бахтиёр.

Фарход Рамазон бу дафъа елим бордоқни охирига қадар симириди. Бўлганича бўлар, зора қарахт қилиб ухлатиб ташласа!

Бахтиёр нари кетгач, у ўриндикқа расо ястаниб, кўзойнагининг қулоқ ортидаги сопига ўрнатилган мурватни аста силаб қўйди. Ҳаммаёқ жимжит, ҳеч нарса эшитилмай қолгандек бўлди.

Аслида самолёту унинг саломидаги шовқинлар пасайиб, дунёнинг бор шовқини қулоқ-мия қаърига қўчган эди.

Фарход Рамазон кўзларини аста юмиб олди. Энди атрофдаги манзаралар ҳам йўқ – уларнинг ўрнини бошқа-бошқалари эгаллаган.

Вика, Вика, Виктория... Дилдория...

3. Қандалалар меҳмони: Фарход – Фидель – Федя – Кастро – Команданте

“Бепоен юрт” киночиларининг қуюқ ўрмон қўйнида жойлашган бу истироҳат масканига ёш сценарийнавис Фарход Рамазонов илк бор ростаканига қадам қўйиши эди. Тўғри, олий курсда таҳсил олаётганларида Суръат иккаласи ошга деб бир тўрхалта қизил сабзи, икки қилоча яхлаган тараша гўшту икки шиша анови зормандани кўтариб, аллақандай катта киноанжумандан кейин уч-тўрт кун шу ерда дам олаётган машҳур юртдошлари – ўзбек киносининг отахони саналмиш Устоз, ундан сал берироқ турадиган Собит Яҳёев ва Талъат Рафъиуллинни зиёрат қилгани бу ерга бир келган; мақсадлари – устозлар билан яқинроқ танишиш, яшириб нима, иложини топиб уларга ёқиш ва эртага Тошкентга қайтиб борганда “қўчада қолмаслик” гами эди. Бироқ ҳали келажаги ноаён ёшлар билан кўришар-кўришмас, “Бел оғрияпти, қовугимни яна шамоллатиб қўйдим шекилли”, дея Устоз хонасига чиқиб кетди; қолганлар – бир-икки сафдош Иван Ивановични шерик қилиб шаробхўрлигу бош-қуйруқсиз мунозарага берилди; шогирдлар аizza-базза кўтариб келган

масалиққа биров қайрилиб ҳам қарагани йўқ, фақат Рафъи-уллин “Ну потом, потом, ребята”, деб қўйди, холос.

Алқисса, не-не илинжлар билан йўл тортган икки ўрток ўшанда оч коринга устма-уст ичгану гилжайиб бир четда эътиборсиз қолиб кетган, сўнгра мурод ҳосил бўлмай – на бирор маънили гап эшитиб, на бир нарсага эришиб, чайқала-чайқала шаҳарга қайтган.

Шу ҳисобда Фарход бу жойларни энди кўриб туриши деса бўлади.

У аэропортдан келасолиб Киноуюшмага учради, йўлланмани чўнтагига жойлагач, Суръатнинг кабинетига бирров бош суқди-да, “қол-қол” кистовига қарамай, ошна-сининг хув бир тупканнинг тагидаги ёлғизхонасига бо-ришдан, чексиз-адоқсиз ҳасратларини тинглашдан безиллаб бу ёққа жўнаворди; Суръатнинг ўзи тез-тез Тошкентга кўнгиروق қилиб турар, гапининг оҳори ҳам қолмаган эди.

Истироҳатгоҳ хийла кенгиш ва обод эди. Бир томонда эски услубда қурилган уч қаватли гиштин иморат, қаршисида – майдондан нарироқда баланд замонавий бино қад ростлаган. Ёнбошда – чоққина кинохона, унга тескари ёқда дарахтларга қўмилиб турган ойнабанд ошхона; қарағайзор оралаб ҳам унда-бунда ёғоч уйчалар кўринади – яккамоховларга ёки бошқа радди маъракаларга аталган чиқар.

Фарход биринчи қаватига маъмурият ўрнашган эски бинога қараб юрди.

Мана, у ҳалидан бери эски чарм креслода Валентина Григорьевна Самохинанинг қовогини пойлаб ўтирибди. Самохина – навбатчи маъмура, ён девордаги миҳга илиглик бир парча картонга босма ҳарф билан шундай деб ёзилган. Унинг ўзи жигарранг ёғоч тўсиқ ортидаги баҳайбат столида Фарходнинг паспортию йўлланмасини синчиклай-синчиклай кўздан кечириб, олдидаги каттакон дафтарига қайд этаётир. Ёшгина, шўхгина жувон.

– О-о, яна серқуёш Ўзбекистон! – дея хушҳол қаршилади у боя. – Сизникилардан кўп бу ерда.

Кимлигини сўраб ўтирмади Фарход: бўлса бўлар, менга нима!

– Рамазонов Фидель Мирзаевич, – деди жувон паспортдан кўз узиб. – “Кастро”си қани бунинг?

Фарходнинг “фожиа”си – жон жойига урадиган савол эди бу! Қайга бормасин, шунга дуч келиб, чайналиб қолади. Нима десин? Бир замонлар менга бу номни қўйган отамдан бориб сўранг, дейдими?

У ўрнидан туриб, пештахтага яқинлашди. Столнинг нариги бошида сўқимдек бир оламушук бақрайиб турарди, Фарходни кўриб миёвлаб юборди. Қаёқдан пайдо бўлди бу мараз, боя йўқ эди-ку? Шу махлукқа сира тоб-тоқати йўқ-да унинг.

– Биласизми, Валентина Григорьевна... – дея сўз бошлади у девордаги ёзувга яна бир қур кўз ташлаб олиб.

– Билмасак-чи, Фидель Мирзаевич? – деди жувон тантиқлик билан бошини бир ёнга солиб. – Бунинг нимасини билиш керак экан?

– Гап шундаки, Валентина Григ...

– Валя! – деди дўқ қилгандек унинг сўзини шарт бўлиб жувон. – Валя! Сиз шундай атайверинг мени, команданте, сизга изн бердим. Ҳаммаси тушунарли-ку: шонли олтишинчи йиллар, романтика даври, Озодлик ороли, “Вива Куба!”, “Куба – любовь моя!” Тўғри айтяпманми?

Тўппа-тўғри! Бунча балони қаёқдан биледи-я бу оддий қоровул хотин?

Тўғри айтяпсан, Валя! Ўшанда оташин инқилобчи бизнинг Ўзбекистонга ҳам ташриф буюрган, тогдек бўлиб донгдор “оқ олтин ижодкорлари” билан тушган каттакичик суратлари газеталарни тўлдириб юборган. Мирзо Рамазон, комсомолдан етишиб чиққан жайдари бир романтик эмасми, айти ўша кезларда тугилган тўнгичига, давр билан ҳамқадам бўлмоқ илинжида, ҳовлиқиб ана ўша серсоқолнинг отини қўйган. Келажақда бир кун фарзанди бундан норози бўлишини хаёлига ҳам келтирмагандир. Фиделлар, Анжелаю Робертинолар замони экан-да, Валяхон! Бугун энди бирови зўравон диктатор сифатида ном таратган; “Анжела Дэвисга озодлик берилсин!” дея химоясига бутун шўролар мамлақати оёққа турган яна бири эса аслида аёл киши эмас экан, ҳозир у ўзига ўхшаш жингалаксоч занжи

хонимга уйланиб, коммунистик гояларга қарши курашиб ётганмиш; “Жама-айка-а!” ҳайқириги билан чиқиб бутун дунёни ўзига жўр қилган “итальян булбули”нинг ҳақиқий жинси борасида ҳам турли мишмишлар юради: эмишки, у ҳам “туси”ни “мовий”га айлантириб, “эрга текканмиш”, эри ўзидан шу қадар ёш эканки, бир замонлар “Жамайка” деган оламга машҳур кўшиқ бўлганини ҳам эшитмаган...

Ана шунақа гаплар, Валяхон! Камлик қилгандек, ота бу ёгиниям мослаб кўймоқ хаёлидами, олис тоғлик манзилда испан мактаби топилмаганидан Фиделни ўрисча таълимга беради. “Ҳе, ўша Кастронгди соқолига урай! От куриб қоптими ўзимизда? Пидел-мидели нимаси, Фарҳод де, Файзулла де! – дея бошдаёқ норози бўлган бобоси – раҳматли Рамазонбой ўрис мактаби хабарини эшитиб баттар тутаққан экан: – Мусулмонди боласи мусулмончада ўқимайдими! Кофир бўлсин деб нон берганмидим мен сенга, Мирзо!”

Шу-шу – Фарҳод, Фарҳод! У ҳеч қачон бировга ўзини Фидель деб таништирмаган; аксинча, доим номидан уялиб юрар, доим уни яширмоққа тиришар эди. Тўғри, асл отини билиб унга ҳавас қилганлар ҳам бор эди, аммо ўзи ҳаммиша хижолат чеккани чеккан. У вақтда исм ўзгартириш ўлимдан-да қийин эди, ҳозир ҳам ҳазилакам иш эмас – бир дунё расмияту чопачоп!

Олий курсда ўқиб юрганида кўплар уни “Федя, Федя” деб атарди, кейин кимдир ҳазиллашиб биратўла “Кастро” деб юборди, бора-бора – “Команданте”. У замонда ўзи ҳаммининг оти шундай кўша-кўша бўларди: Равшан – Рома, Гулсум – Гуля, Собир – Сашка, Зухра – Зоя ва ҳоказо.

Кўшни ётоқхонада турадиган кубалик бир йигитга таништирганларида у “Фидель бўлсанг, соқолинг қани?” деб мутуйиба қилгани ёдида.

– Бўпти, мачо, юринг энди, сизни хонангиз билан таништирай, – дея Валя деворга осиглиқ тахтадаги қозиклардан керакли калитни олиб, зинапоя сари бошлади.

Унга эргашиб иккинчи қаватга чиқаркан, олдинда дикирлаб кетаётган жувоннинг қадди-қоматини Фарҳод энди баралла кўриб, хаёли бир ёқларга бориб келди.

Сафарда юрганингизда кўринган қиз-жувон хушрўйга ўхшайди-я, нега бундай? Айниқса, бу томонларники. Фарҳодга маълум-да: курсда ўқиганида кўп марталаб шунга иқроор бўлган. (Уч-тўрт кун ўтгач билдики, ҳозир жиддият билан қогоз-қалам қилиб ўтирган мана шу жувон ҳам “бемалол кетадиган” хилидан экан, аммо энди бефойда – у ёғига ўзининг боши айланиб қолган эди.)

Коридорнинг охиридаги бир хонага кирилгач, Валя каравот бошидаги қўшестикни меҳрибонларча туртиб-тузатган бўлди-да, қулочини кенг ёзиб:

– Марҳамат, энди маза қилиб дамингизни олаверасиз, Фидель Мирзаевич! – деди худди ўзи ҳам қўшилиб маза қиладигандек завқ билан. – Бирор нима зарур бўлиб қолса, чақирасиз. Йигирма тўрт соат хизматингизга ҳозирман! Хона чаккimas-а, нима дедингиз?

– Менга фарқи йўқ, раҳмат.

Навбатчи чиқар-чикмас, Фарҳод кўлидаги юқларини шкафга нари-бери жойлаб, кийим-пийими билан ўзини каравотга отди: ўлгудек толиққан эди.

Хиёл ўтмай пинакка кетибди. Вужуди аллақандай бўшашиб, илиққина сувга чўмгандек роҳат қиларди... Ие, халиги Валяями? Келиб ўзи қўйнимга кирди-я! Қучоқлашини қаранг! Бадани мунча иссиқ! Вей, бу нимаси – қитиқляптими? Оббо-о! Йўқ, тимдалаётган экан, узун-узун тирноқлари билан тимдалагани тимдалаган-а! Э, мушук-ку бу, бояги оламушук!

Фарҳод сапчиб тўшакдан турди; бўйнию билакларини сийпалаб кўрди: бармоқдек-бармоқдек бир бало тошиб чиққан! Чақибди, ҳаммаёгини чақиб ташлабди! Қандаламикан? Қандала нима қилади бунақа жойда?

Хона ўртасида бир зум саргаранг, қашиниб турди-да, сўнг эшикни ҳам очик ташлаб навбатчининг олдига югурди. Аҳволни айтиб арз-дод қилди.

Валя бирдан туси ўзгариб, нари-берига бир аланглаб олди.

– Вой, кечирасиз, Фидель Мирзаевич, узр, узр, – дея майин бармоқлари билан унинг билакларини силай бошлади саросимада. – Илтимос, озингиздан чиқмасин-а. Илти-

мос! Аллақаёқдан келган бир искиртнамоси ётиб юрувди, ўша экиб кетган бўлмасин тагин? Кинорежиссёр эмишлар! Хе, ўл-а, битлики! Хафа бўлманг, азизим, мен сизга шундай бир хона берайки, люкс! Деразаси хув кўм-кўк ўрмонга караган, маза қилиб ўй суриб ётаверасиз!

– Раҳмат, раҳмат, – деди Фарход сездирмайгина қашиниб.

– Агар ўша хонада чумоли чакса ҳам чақирасиз, ўзим силаб қўяман! – дея жувон ўлгур шўхчан кўз қисиб, девордан бошқа калитни олди. – Ҳа-я, айтгандай, сизни биттаси суриштириб юрувди.

– Ким экан? – деди Фарход хайрон бўлиб.

– Оти нимаиди-я? Энг зўр, энг машхурларинг бор-ку, ўша-да.

Фарход баттар таажжубга тушди: “Энг зўр, энг машхуримиз... ким эди? Устоздир-да, устоз. Лекин етмишдан ошган одам, энди бу ёқларда юрмас. Унда ким бўлди экан?”

4. Устоз. Мирзо Бобурнинг кўккўз онаси – кинокелин

Бадий кенгашда ҳар қандай сценарийнинг муҳокама-сини бошлашдан олдин, асли киночирокчидан чиққан ўлгудек қўрқоғу эҳтиёткор раис сўрайди: “Устознинг назарларидан ўтганми бу?” Мабодо ўтмаган бўлса, бошингизни минг тошга уринг – бефойда.

Устоз деганлари – киночиларимизнинг пири, мана шу даргоҳга ҳам кўп йиллар раҳнамолик қилган, иккитамичта “картина”си билан машхури жаҳон бўлган етмиш ёшлардаги чол. Мен уни ўзимча “кинобобомиз” деб атайман. Кинобобо!

Умуман, мен сизга айтсам, ҳар қандай калимага мана шу “кино”ни қўшсангиз, у ёғи ўз-ўзидан тўқилиб кетаверади: кинобобо, киномомо, киноафсона (олдинги иккови), кинокатта (раис), кинобой (картина директори), кинокул (ёрдамчилар, декорация ясовчилар); киножонон, киноульфат, киноғурбат сингарилари таниш сизга. Ўзимни эса дангалига “киношўрлик” деб биламан. Шўрлик бўлмасам

– сценарий ёзармидим, авваламбор шунга ўқирмидим? Сценарийчини мен бировга қиз берган шўринг курғур ота-онага ўхшатаман. Не-не орзу-умидлар билан қизни тугиб вояга етказасиз. Кейин битта бўйни йўғони келадию от ваъда килиб, туя ваъда килиб олиб кетади. Олиб кетгач, элтиб билган кўйига солади. Қани, энди аралашиб кўринг-чи!

Сценарий ёзганда ҳам худди шундай! Бошимдан ўтганда, камтарин тажрибамда бунга мисол кўп – мавриди келганда ҳали айтиб берарман.

Ана, кўрдингизми, сўзни ўзим олиб, чалғиб кетдим чоги. Мухтарам кинобобомизга қайтайлик.

Яқин беш-ўн йил мобайнида биров бу атрофда у кишининг корасини кўрмаган – шаҳар четидаги чорбогида истикомат қилади. Қишин-ёзин. Ёлғиз. Кампири ўлган. Ие, дарвоқе, нега ёлғиз деяпмиз – анови саф-саф “Сабо”лар-чи? Майли, кейин, кейин.

Мен ҳам икки мартами-уч марта у кишининг қароргоҳига бош уриб борганман. Аввалига бир оз тайсалладим: нега энди шундан ўша ёққа йўл тортишим керак? Бир сассик чол ниманиям тушунарди? Унинг даври ўтган, бугун энди янгидан-янги киносуллар, киноқилигу киноқичиклар чиқиб кетди – хув бир гўрда могор босиб ётган “киноафсона” буни қаёқдан билсин?! Бироқ, гадой аччиқ қилса – тўрвасига зиён. Мағрур бош эгилди.

Устознинг зиёратига қуруқ қўл билан бориб бўлмайди, билиб олинг. Бозор-ўчар қилсангиз-ку – ҳимматингиз, лекин бир шиша “Оқ лайлак” коньяги бўлмоғи шарт – фақат шунисидан нўш этадилар Устоз. Кошки у зормандани топиш осон бўлса!

Мана, бордингиз дейлик. Чол богдаги бирор дарахт соясида албатта эснаб ўтирган бўлади. Базўр кўзини очади, “Ўқинг”, деб қўяди. Рўпарасига ўрнашиб, қора тер ичида, минг бир истиҳола билан келтирган матоҳингизни ўқимоққа тутинасиз. Устоз кўзларини юмиб олган, ўқтин-ўқтин пишиллаб, хуррак ҳам отаётганга ўхшайди. Парво қилманг, ўқийверинг, акс ҳолда догда қоласиз. Мугамбир чол ўзини атай меровликка солаётир. Туйқусдан кўзини

очиб шундай бир савол берадики ҳали! Бундай олганда – анчайин жўн савол, ҳатто ибтидоий. Аммо хомтама бўлманг – унга жавоб топмоқ осон иш эмас. Устоз қўлтиқлаб келган қўлэмангизнинг жон жойини нишонга олиб ниш ураётир. Масалан: “Шугинани ёзиб нима қилардингиз ўзи?” Қани, сўзланг, марҳамат! Ёки: “Анови персонажингиз намунча вайсаки? Бутунлай гапирмай қўйса нима қилади шу?” Ерга қараб қолсангиз, чол ҳам ерга қараб ўтираверади. Ахволингизга вой! Нимадир деб эътироз билдирсангиз, умуман, бир мингирлаб қўйсангиз бас – у ёгини ўзи олиб кетади. Олий курсларда олган таълимингиз чип-пакка чиқиб, тамомила ўзгача дунёга рўпара келасиз. Қирқ-қирқ беш саҳифали хомашёдан кўз олдингизда гаройиб бир гулдаста пайдо бўлади!

Қисқаси, тиррақи бир эчки кўтариб бориб, делангланган қўй билан қайтасиз. Кинобобомиз ана шундайин доно, донишманд!

Яна бир чизгимиз шуки, қачон борманг, Устоз ҳамиша бир хил тўр майкада ўтирган бўлади. Ҳозир унақасини қидириб ҳам тополмайсиз; эски-туски реқвизитлар сақланадиган киноомборларда битта-яримтаси қолгандир. Чол бир копини босиб қўйган кўринади. Хув бир замонлар олган давлат мукофотларининг пулига.

Сценарийхонликнинг авж палласида Устоз дафъатан қўшқавагли ихчамгина иморат сари юзланиб, эшитилар-эшитилмас, “Сабо!” дея садо чиқаради.

Йўқ, бу ўтган дафъа сиз кўрган Сабо эмас, бошқаси. Уларнинг бари – Сабо. Раҳматли хотинининг исми шундай бўлган Устознинг.

Мана шу саболарни кейин бирор фильмда кўриб қолсангиз ажабланманг. Қайтиб экранда учратмасангиз ҳам ҳайрон бўлманг. Бир марталик митти “юлдуз”лар бу. У ёгини эплаб кетса – “браво”, эплаёлмаса, ўзидан кўрсин. Устоз айбдор эмас, у қиладиган хизматини қилиб қўйган. Бор энди, тошингни тер!

Ўша заҳоти иморат тарафда сиз келтирган “Оқ лайлак”-ка тарвуз-парвуз қўшиб, кумуш баркаш кўтарган бир ноза-

нин пайдо бўлади. Бўлғуси киножонон! У ажиб навозиш ила келиб, қўлидагиларни пастак мизга қўяди-да, хос қадахни тўлдириб Устозга тутади. Устоз бир лахза шафакранг жилвага тикилиб турадио бир ҳамлада ютиб юборади. Тарвуз-парвуздан газак қилгач, кўрпача тўшалган тебранма креслосига аллақандай беҳол ястаниб, кўзларини юмиб олади. Ҳузур қилаётир. Ҳей, Сабогина, нега қараб турибсан, ҳузурбахшликка ҳисса қўшсанг-чи! Ўзи билади вази-фасини: креслони худди беланчак мисол тебрата бошлайди у. Лекин ўлгурнинг кўзи сизда, кўлэзма ўқишдан бош кўтарсангиз ширингина жилмайиб ҳам қўяди. Ана шунда хушёр бўласиз! Асти шошилманг, ўзингизча бир балоларни хаёл қилиб тамшана кўрманг – армонда қолмогингиз муқаррар! Ҳозир, мана ҳозир Устоз кўзини очади, вазмин бурилиб тепасига қарайди. Аста энгашган Сабо унинг бўйнидан қучиб, икки чаккасидан чўлп-чўлп ўпади. Сўнгра гарданию елкалари аралаш сержун кўкракларини укаламоққа, оппоқ қуюқ сочларини нозик бармоқлари билан беозор қашимоққа тушади.

Бу беҳиштий бармоқлар – бизники, бу нозу карашма – бизга, бари-барчаси ўзимизга аталган! Сен, бола, ҳадеб кўзингни лўқ қилавермай, қўлингдаги анови дардисарга “ок йўл” ундирмоқ пайдан бўлсанг-чи, нодон!

Дарҳақиқат, ана шу синовларда сабр-бардошли бўлсангиз, Устознинг боягидек савол-жавобларига мардона туриб берсангиз – марра сизники! “Ручку! Ручканг борми?” дейди у шунда. Қўлингиздан ручка билан кўлэзмани олади-да, очиқ жой – хошиялари қолиб, тўппа-тўғри матннинг устига бостириб ажи-бужи ҳарфларда хулосасини битади: “Прочёл. Годится” – “Ўқидим. Маъкул”. Сўнг ўгирилиб, ручкани Сабосига узатади: “Кўл қўй”. Қиз қийшанглай-қийшанглай, саҳифанинг хошиясига “имзо” чекади: “Сабоҳат”.

Мана, энди сизни табрикласак бўлар, ўртоқ муаллиф! Энди бунингизни анови кўрқоқ раисингиз тугул, ундан каттарогига ҳам дадил элтиб бераверинг – кани, бирортаси гиринг дея олармикан?!

“Биргина нигоҳ” деган нарсам билан Устоз хузурига борганим ҳеч эсдан чиқмайди.

Қарасам, чол ҳамишаги жойида кўринмайди. Қўлимдаги “лайлак-пайлак”ни йўлак четига қўйиб, аста боққа ўтдим. Ўрик тагида ўтириб қута бошладим. Бир замон иморат биқинидаги мрамар бассейн тарафдан сувнинг шалопшулупи эшитилди. Устоз! У ён-бу ён гупсар уриб юрибди. Оббо, чоли тушмагур-эй! Қулоч отиб сузишларини кўрсангиз!

Дамимни ичимга ютиб ўтиравердим. Талай фурсат кечди, аммо гаввосимиз ҳали-вери сувдан чиқадиган эмас. Алланечук хижолатдаман. Сас чиқармоққа қўрқаман – кўриб қолса, “Давай, мен чўмилаверай, сен шу ерга опкелиб ўқиб берасан!” дегудек бўлса!..

Хайрият!

– Сабо-о! – Чол зинага тирмашиб, қалтирай-қалтирай сувдан чиқа бошлади.

Шу заҳоти уйдан каттакон пахмоқ сочик кўтариб Сабо (бу бошқаси) чиқди.

Ажабо, Устоз кип-ялангоч эди! Лекин – парвойи фалак.

Сабо югура бориб уни сочикқа ўраб олди-да, белидан кучганча уйга олиб кириб кетди.

Мана, ниҳоят, устозу шогирд ўша ўрик тагида ўтирибмиз. Бари-бари ўша-ўша тартибда кечади: “Ўқинг”, хуррак (сув элитган-да), ора-орада қалтис саволлар, жиндак мунозара, “Сабо!”, “Оқ лайлак”, тебранма креслода хузурланиш, ўпилиш, уқалаш ва ҳоказо.

“Ручку!” хитобидан олдин Устоз асосий эътирозини баён қилади:

– Йўқ, қиз... ўша келин-да, ўлмайди! Ўлдирмайсан уни. Қолсин. Где гуманистический подход?! Ну, анови шопир биргина қарабди, ну, ҳаваси келган, айлантирмоқчи бўлган – эри йўқ. Ну, қиз... келинни айтяпман, унинг ҳам сал кўнгли суст кетган, естественно – эри йўқ, эр узокда. Лекин ўртада ҳеч нарса бўлмади-ку! Подумаешь! Мало что! – дея у тагин кинотилга ўтади – инобатли тил, гўё асло эътироз қилиб бўлмайдиган тил; бояги каби “ўткир” хитобларга уч-

тўртта хос атамани қориштирсангиз – кинотил тайёр-да! –
Это жизнь, парень!

Бу танбех-тазйиқлар менга ўшанда жуда дагал, асарнинг “асос иморати”ни бузиб, мазмун-моҳиятини тескари қилиб юборадигандек туюлган эди. Лекин, қаранг, Устоз ҳақ бўлиб чиқди. Кейинроқ ўзимча мулоҳаза этиб кўрсам, дарҳақиқат, шунда асар ютар экан; табиийлиги, ҳаётийлиги ошади, мазмун ҳам чуқурлашади. Ахир, эркак кишига бир қиё бокқан, эркак ҳам бир назар ташлаган ҳар қиз-жувон ўзини осаверса, сувга ташлаб чўқаверса, қоядан отиб ўлаверса – аёл зоти қоладими дунёда! Где гуманистический подход?! Қараса – бир қарабди-да, ну и что? Подумаешь!..

Бўрини йўқласанг боши кўринармиш, тулкини эсласанг туёғи кўринибди, қуённи қувласанг – қулоги...

Кўринди: қулоги ҳам, туёғи ҳам.

“Деразаси кўм-кўк ўрмонга қараган” хонада бирпас ўтириб Фарҳоднинг юраги сикилди. Валя айтгандек, “маза қилиб ўй суриб ётавериш”га эса кўрқди – безиллаб қолган: бунисидан энди сичқонми, каламушми чиқиб қолмасин денг!

Зерикканидан ховлига тушиб, майдоннинг дарахтзорга туташ бир четидаги харракка бориб ўтирди. Чўнтагидан сигаретини оларкан, хув дароз дўхтирнинг ваҳимасини эслади: “Биз дорию уколлар билан томирларингизда кислородни кўпайтирмаққа уринамиз-у, сиз уни тамаки чекиб барбод қиласиз!” Беихтиёр сигаретни лабига қистириб, гугурт чақди: “Мана, ҳаммаёқ кислород!”

Бир замон орқадаги дарахтзордан бир эркак билан аёл чиқди. Қизгин баҳслашиб келаётганлари сезилиб турибди.

– Йўқ, сиз гапга қулоқ солинг, – дерди аёл чийиллағудек оҳангда. – Менга нимаси ёқмади, айтайми? На тайинли бир гап бор унингизда, на тузук бир ечим – бошдан-адоқ куп-куруқ манзаралар! Тўгри, тасвирларга гап йўқ – махорат билан суратга олинган. Аммо...

– Мен-чи, мен шунисини айтяпман-да, азизим, – дейди эркак мураса йўлини тутиб. – Ўша манзаралар ҳам томоша-

бинга маълум кайфият бағишлайди-ку. Рамзларни қаранг! Қиз ўрмонда адашиб, дарахт шоҳида отасининг хонаки қалпогини кўриб қолган жойи эсингиздами? Даҳшатли детал-ку бу!

– Э, қўйинг, бари минг марта чайналган арзон-гаров усуллар, Бергманнинг тўрвасидан тушиб қолган сарқит!

– Майли, майли, дилдорим, ҳар ким ўз фикрида қолаверсин. Хўш, шундай сулҳга имзо чека оласизми, ахир? – деди эркак ниҳоят таслим бўлиб, ҳамроҳини қўшни харрак сари бошларкан.

Фарҳод сербахс аёлни кўрган заҳоти таниди: Элмира Камолова, киношунос. Мовийқўз соҳибжамол. Дурагайлاردан. Ажаб Устозимизнинг ажабтовур келинлари. Кинокелин. Шу ерда экан-да буям. “Сизникилардан кўп бу ерда”.

Унинг ёнидаги – қирқ-қирқ беш ёшлар чамали, истараси иссиқ бир киши эди. Олд томони сийрақроқ тўқ малла жингалак сочи ўсиб елкасига тушган. Маъно тўла шахло кўзлари одамга алланечук меҳрибон, мулойим боқади. Саргиш чарм камзулини кифтига ташлаб олган.

Тошкентда юрганида унча-мунчани назарига илмай-диган, сўзлашмоқ у ёқда турсин, саломингизга зўрга бош қимтибгина ўтадиган танноз хоним, Фарҳодга кўзи тушгач, дўстона қўл силкиди-да, ҳамроҳининг “бўш” енгидан тортиб бу томон бошлади.

Фарҳод қўлидаги сигарет қолдигини харрак ёнига қўйилган дароз кулдонга ташлаб, ўрнидан турди.

– Умидли ёш кинодраматургларимиздан, – деб таништирди уни Камолова шеригига. – Ҳақиқий истеъдод! Олий курсни битирган. Равшан Ақобиров режиссёрлик қилган дастлабки фильми роса шов-шув бўлган бизда. Ўзбек тилида суратга олинган тўнгич картинамиз эди-да. Номи “Эрта қайтган лайлақлар”миди, Фарҳоджон?

– “Қалдиргочлар, қачон қайтасиз?” эди, – дея тўғрилади Фарҳод огриниброк. Мана, ўзинг “истеъдод” деяпсан, тўнгич ўзбекча картина эканини, анови шов-шувларни тилга оляпсан – балони билгич киношунос бўлатуриб, фильмнинг номига келганда бундай беписанд тусмоллаб

сўзлашинг нимаси! – Қисқароқ бўлсин деб кейин Равшан ака “Қалдиргочлар” қилиб юборган.

Камолова бу изоҳларга парво ҳам этмай, шоша-пиша шеригини таништира кетди:

– Бу киши машхур кинорежиссёр Чалдратян! Артур Чалдратян. “Тоглар багридаги салтанат”, “Эски қальанинг сири” – кўргансиз-а, Фарҳоджон?

Чалдратян деганлари кулогига чалингандек эди-ю, аммо унинг бирорта фильмидан беҳабар Фарҳод сиполик юзасидан “Ҳа, ҳа, албатта, яхши, жуда яхши”, деб қутулди.

– Артур Артёмович ҳув Бергманнинг мухлиси эканлар, сиз-чи? Мен эса...

– Элмиражон! Азизгинам! – деди режиссёр чехраси янада ёришиб. – Бергман бошқа, Чалдратян бошқа! Хафа бўлишим мумкин-а!

– Хафа бўлмоққа рухсат йўк! – дея Камолова, хийла яқинликлари борми, унинг чаккасига шапатилангандек энгилгина бармоқ уриб қўйди-да, Фарҳодга юзланиб сўради: – Қачон келдингиз? – Лекин жавобини ҳам қутмай ўзиникини айтиб қолмоққа шошилди: – Бизникилар қўп бу ерда, кўргандирсиз?

– Устоз ҳам шу ердалар шекилли, а, Элмирахон опа? – деб сўради Фарҳод; Камолова ундан беш-олти ёш каттарок эди.

– Устоз?! Нега? Как?! Аранг ўрнидан турадиган бўлиб қолган-ку, қанақасига келарди бу ёқларга!

Шу чоқ майдоннинг нариги бошида чугурлашиб юрган болалардан саккиз-тўққиз ёшлардаги биттаси “Мамуль, мамуль!” дея чошиб келиб Камолованинг этагига ёпишди. Она энгашиб, бир лаҳза унинг юзига юзини босиб турди. Кўринишидан кўнгилчан Чалдратян ҳам бу дилдорликдан четда қолмади: жилмайиб боланинг сочларини силаб қўйди.

“Бабёр, Бабёр!” деган чувиллаш эшитилди майдоннинг нариги бошидан.

– Бор энди, ўйна. Ана, ўртоқларинг чакиряпти, – деди Камолова ўгилчасининг кифтига аста туртиб. Сўнг

Фарходга: – Майли, ҳали гаплашармиз, – дея, “бўш” енгга қўл чўзди.

Мусохиблар Бергман киму Чалдратян кимлигини росткам тагига етмоқ учунми, тагин дарахтзор оралаб кетишди.

Бу хонимгинанинг юриши доим шу. Қачон деманг, фестивалма-фестиваль кезиб, мана шундай истироҳатгоҳларда куни ўтади. Байрамона киноанжуманларга у “миллий кўринмок” учун ял-ял хонатлас либослару зардўзи нимчалар кийиб боради. (Рига фестивалида Фарход уни шу киёфада кўрган.) Каттакон бир арбобнинг эрка ўсган арзанда кизи-да, кўнглининг кўчаси кўп. Аммо ўзи текисгина, силлиққина, ўрисчаси равон, тил қурғур бийрон, ана десангиз, мана деб туради – шу юрсин-да! У ёққа борганда ҳам – “ўзимизники”, бу ёққа келганда ҳам – “ўзимизники”. Уйда ўтириб нима қилади? Ичавериб адойи тамом бўлаёзган анови шаробхўр эрнинг қовогини пойлайдими? Упаси Бог! Томогини хўллаб турарга унча-мунча топиб бераётганига ҳам шукр қилсин у! “Оқ лайлак”лар қаёқда, “Чашма”-пашмаси ҳам кетаверади унга. Ўзига колса-ку, шу бедавога ўлганда ҳам тегмасди. Амалдор оталар қуда бўлгилари келиб, қилган-да бу ишни. Лекин ҳар калтакнинг икки учи бўлганидек, ютган, ютганда ҳам ҳадди аълосигача етказган жиҳатларини эсдан чиқармаслик керак. Инсоф билан айтганда, бу қизгинани Устоз бош бўлиб ўқитган, Устоз шу соҳага йўллаган – кинокелин қилган, Устознинг орқасидан “энг зўр киношунос” аталиб, мана бундай давру даврон суриб юрибди. Зарур бўлганда – эр бор, бўлмаганда – йўк ҳисоби. Бундан бошқа яна нима керак бир кинохонимга?

Бояги хуштабассум армани ёмон одамга ўхшамади. Лекин киноопахонимиз бунақа Чалдратянлардан нечачасини чалдиратиб кетади, кўнглимиз тўқ. (Вокеан, ўша куни кечки овқат маҳали Чалдратян узокдан туриб – Камолова иккови бир столда экан – ўша-ўша табассум билан Фарходга дўстона қўл силкиб қўйди. Омонат поччаларимиздан бирига айланиб улгурган шекилли.)

Яна бирпас ўтириб, яна битта чекиб олгач, Фарход ўрнидан туриб бино сари йўл олди.

Зинадан чиқаётиб ҳалиги болакайга – Камолованинг ўгилчасига дуч келди.

– Ҳей бола, отинг нима? – деб сўради беихтиёр. Бола анкайганини кўриб саволини ўрисчасига такрорлади.

– Бабур, – деди бола бепарвогина.

Афтидан, бобоси – Устоз қўйган ном.

– Мирзо Бобур де! Биласанми, ким у?

Бола билганича, тўппа-тўгри жавоб қилди:

– Мен.

– Мирзо Бобуримиз сен бўлсанг, бу ёғи зўр экан-да! – деди кулиб ўзича Фарҳод.

Бола бу хўмрайган, гаплари галати-галати амакига бақрайиброқ бир карадио яна боягидек “Бабёр”лаб кичкираётган ўртоқлари сари шаталоқ отиб чопди.

Бунисини-ку билдик – Бобур-Бабёр экан, анови “энг зўр, энг машҳуримиз” ким бўлди?

5. “Энг зўр, энг машҳуримиз”. Сирли қўнғироқ

– Ўтирсак бўладими? – деб сўради биров тепасига келиб ўзбек тилида.

“Кўм-кўк ўрмонга қарамоқ”қа хуши келмай тушлик махали ухлаб қолган Фарҳоднинг қорни роса оч, бошқа вақт бўлса бурилиб ҳам боқмайдиган бир таомни зўр иштаҳа билан туширмоқда эди. Оғзидаги оғзида, бошини кўтариб каради; каради-ю, дабдурустдан таниёлмади. Нимасидир ҳиндийларга тортиб кетадиган, сочлари оқ аралаш қаддирасо бир киши кўзойнагини йилтиллайтиб тепасида жилмайиб турибди. Бу ерда учратишни хаёлига келтирмаган одами!

– Э, Равшан ака! Сиз экансиз-да! Ассаломалайкум, – дея, қўлида қошиқ, беихтиёр ўрнидан туриб кетди Фарҳод.

– Қошиқни қўйинг, қошиқни, – деди Равшан Ақобиров андак истехзо билан.

Бегона юртда юрганда бир-бирини унча хушламайдиган ёки ўзаро аразли кимсалар ҳам гина-кудуратни эсдан чиқариб, қуюқ кўришади. Шундай бўлди.

– Қачон келдинг? – деб сўради Ақобиров рўпарадан жой оларкан; гоҳ “сиз”, гоҳ “сен” – эски одати.

Деразага тақаб қўйилган емак столи асли уч кишилик бўлиб, “эгалари” кеча кетган, овқат улашувчи кексароқ аёл хали Фарходни шу ерга ўтказган эди.

Акобировнинг ўзи бир ҳафтадирки истироҳатгоҳда экан. “Бепоён юрт” Киночилар уюшмасининг яқинда бўлажак пленумига келибди. Бошқа ишлари ҳам бор эмиш, айтишича.

Бояги аёл патнисда кўтариб келган таомлар Акобировга ёкмади, қўлидаги санчки билан унисини-бунисини титкилаб кўриб, онаси тенги одамга эмас, худди уйдаги хотинига уқтиргандек:

– Нинахон, мен сенга неча марта айтдим: бунақа таомларга токатим йўқ, кўтар бунингни! – деди у зарда аралаш.

Бечора аёл айбдорона илжайиб, қўлини кўксига қўйди:

– Узр, Равшан Усмонович, худо ҳаққи, унутибман. Мен сизнинг бу столга ўтганингизни билмабман-да. Ҳозир бошқасини олиб келаман, ҳозир.

У югуриб-елиб бир зумда “Акобировнинг таоми”ни мухайё қилди.

Фарход сиртдан биладиган хийла таниқли бир кино арбоби ёнларидан ўтаётди:

– Равшан Усмоновичга олқишлар бўлсин! – дея қуюк мулозамат кўрсатиб кетди.

– Салом, салом, – деб қўйди Акобиров тузук бурилиб ҳам қарамай, қуруққина.

Ҳалидан бери емакхонанинг ҳар жойидан йўлланган салому сўровларга жавобан у ана шундай бепарвогина қўл силқиш билан чекланар ва ҳар гал “Кўряпсанми?” деган каби Фарходга қараб олар эди.

Афтидан, бу ерда уни танимайдиган одам кам топилади. Кимсан – ўзбек киносиди янги йўналиш очиб, “бепоён юрт” бўйлаб ҳам ажаб ном қозонган донгдор кинорежиссёр Равшан Акобиров! “Энг зўр, энг машҳуримиз” шу-да, Фарходнинг хаёлига келмаганини қаранг! Уни негадир бу ерда учратишни кутмаганидан бўлса керак. Дарвоқе, энди ҳув Устоз деганларининг даври ўтди, уни ўзининг сафдош етмишвойлари билмаса, ҳозиргилар номинигина эшитган чиқар, холос.

Киносайёҳ Элмира Камоловага ўхшаб Ақобировнинг ҳам кўп умри мана шу ёқларда ўтади. Ўзбекистонда анови “киномеханик”ка муовин ҳисобланса-да, бу ерда – “бепоён юрт” кино оламида обрў-эътибори баланд – раёсат аъзоси, котибият аъзоси! Унча-мунчани назар-писанд қилмаётганию нинахонларга бемалол дўқ ураётгани бекорга эмас.

Аслида, Фарходни кўлидан ушлаб, йўқ, тортиб кино оламига олиб кирган одам мана шу бўлади. Курсни битириб боргач ёзган илк кироий асари “Қалдиргочлар, қачон қайтасиз?”га харидор топилмай юрганида “Мен оламан шуни!” деб майдонга чиққан эди у. Қўрқоқ раис дарровгина розилик берган, Устоз-пустозга йўлламоқдан огиз ҳам очолмай қолган: марказга алоқадор одам! “Равшанбек Усмонович оладиган бўлсалар, нимаям дердик, муваффақиятлар тилаймиз фақат!” дея тилёгламачилик қилган.

Асарруҳидазукко одамгина фаҳмлай оладиган кескинрок бир мазмун ҳам бор, аммо бугунги назар билан қараганда, у барибир бўштоб, ҳавойи бир нарса экан. Бироқ экранга чиққанида роса гап-сўз бўлган, Фарходнинг ўзидан бошқа барчага маъқул келган, ҳатто ўша йилги Ёшлар мукофотига ҳам муносиб кўрилган эди. Ҳеч кимга, ҳеч нарсага “тегиб кетмайдиган” беозоргина, қувноққина бир томоша. Кейин билса, ана шунақаси кўпроқ ёқар экан одамларга.

Лекин “Қалдиргоч”дан кейин Ақобиров билан оралари бузилиб-узилиб, узоқлашиб кетган эди. Ўшандан бери мана энди бир дастурхонда ўтиришлари. Шу кунга қадар учрашган-нетганда қуруққина салом-алик қилиб ўтишарди, холос.

Фильм, Тошкентга яқинроқ деб, Паркентда суратга олинадиган бўлди. Сценарий муаллифи сифатида қогоз-қаламини кўтариб Фарход ҳам чиқиб борди; йўл-йўлакай бирор нима ўзгарса, кўшиладиган ёки олинадиган бўлса, асарнинг умумий руҳига мослаб-ўхшатиб беради.

Иш биринчи кунёқ бузилди.

Бало-қазони даф этмоқ учун, удумига кўра, ликобчалар осмонга отиб чил-чил қилинди, шампань винолари очил-

ди – тантана билан бошланди бари. Фарҳод қараса – сценарий бу ёқда қолиб, бутунлай ўзгача саҳнага тайёргарлик кетяпти. Ҳайрон бўлиб режиссёрнинг олдига келган эди, “Хув анови ерга бориб ўтир сен, халакит беряпсан, укам”, деди Ақобиров елкасидан туртиб. Сценарийдан сўз очганида баттар жеркиб берди: “Қанақа сценарий – ҳаммаси манови каллада!” Бу гапга майдончада бор одам, сал нарида – адирликнинг кунгайида сомон қалпогини юзига қоплаб, оппоқ баданларини куёшга тоблаб ётган бекорчи кинохонимларгача – бари негадир кулиб юборди. Фарҳод мулзам бўлди. Лекин у ҳадеб қистайвергач, қўлида бир шиша маъданли сув, буклама брезент курсичага ясланиб анови оқбадан ойимчалари билан луқма отишаётган Ақобиров, ахийри, энсаси қотиб, ёрдамчисига сценарийни олиб келишни буюрди. Маълум бўлдики, сценарий йўқ – меҳмонхонада қолган экан. Бу гапни эшитиб Фарҳод шартта бурилдию худди ёш боладек аразлаб кетворди. Йўловчи машинага илиниб шаҳарга қайтди. Аммо то кела-келгунча умидвор бўлди: изимдан одам юборса керак! Ҳеч ким келмади уни йўқлаб-кидириб. На эртаси, на кейин. Бир-икки киножўрасига арзини айтган эди, “Равшан Ақобировнингки қўлига тушибдими, у ёгини қўявер – гулдек қилиб беради, мана кўрасан!” дейишди.

Умуман, фильм суратга олинаётган чоғда, иложи бўлса, майдончага йўламаганингиз маъкул экан – сизни кўрган заҳоти режиссёрнинг пешонаси тиришади. Ўзингиз ҳам ҳадеб амакисининг оёғи остида ўралашаверадиган бемаза жиянга ўхшаб қоласиз. Фарҳод кўп маргалаб шу аҳволга тушган, биледи. Иш равон юриб, эпизод кўнгилдагидек тасвирга олинганда ҳамма бир-бирини куча кетади, битта-яримтаси сизниям қутлаб қўяди. Тескариси бўлса-чи, катта-кичик бари еб қўйгудек вазоҳатда сизга – бу даҳмазаларни бошлаган одамга қараб ўқрайгани ўқрайган. Шунда ҳеч кимга сездирмайгина даф бўлганингиз тузук. Ўз ёғига ўзи қоврилиб ётаверсин бу қитмир, оқибатсиз баччагарлар!

Айниқса, тайёргарлик палласи қалтис. Албатта нимадир ҳалал беради, албатта нимадир йўқолиб ё етишмай

колади. Майдончада таранглик, бакироқ режиссёрнинг газаби ҳукм суради. Ҳамма хуноб, ҳамма йиглагудек бир алфозда. Бунинг устига, тушлик ҳам кечикаётир. Бамисоли кимдир ўлгандек ёки мана-мана ўладиган – қазоси кутилаётгандек огир вазият! Бир қарасангиз – “Кун бошқа ёқдан чиқди, плёнкам куяди”, деб оператор жаноблари соябон қалпогини юзига қоплаб буклама курсида мудраб кетади; бир қарасангиз – арзанда актриса “Мен бу кўйлақда тушмайман”, дея хархаша кўзгаб ишнинг белига тепади. Бир гал булоқ бошида “ҳолатга кириб”, “Мотор!” дейилишига илҳақ ўтирган актрисанинг келиб-келиб нақд кўз милкидан (йирик план!) чивин чакса бўладими! Бир зумда ковоги кизариб, шишиб чиқди. Жимжилогининг учи билан кичишаётган жойини ишқалаяпти-ю, “соғ” кўзи сизда: “Сени деб бўлди! Шу лаънати булоқдан бошқасини ёзсанг ўлармидинг?!”

Камера олдида актёр тайёр матн қолиб, “ҳолат” деганлари баҳона, озгига келганини валдирайверади. “Нега сўзимни бузасан?” дея даъво қилиб кўринг-чи, режиссёри вишиллаб юборади: “Да какая разница! Ҳей, бу ёққа ўтиб туринг сиз, ишга халал беряпсиз!” Фильмни овозлаштириш фурсати келганда эса, актёрнинг ўша алмойи-алжойи лукмаларидан жумла ясаб, тагин денг, лабининг қимирлаши – “а” билан “б” сига мослаб хун бўлганча қайтадан сўз ёзиб бермоққа мажбурсиз. Кунинг курсин, Асроркул!

Гоҳида машхур халқ артисти майдончанинг четида галалашиб турган беҳисоб мухлисларига дастхат улашиб куйдиради денг. Шунда бетоқат оператор режиссёрга илтижоли кўз тикади, режиссёр туя ваъда этиб зўрга кўндирилган халқ артистига бир нима демоққа ҳадди сигмай, захрини бошқаларга сочади. Заҳри соб бўлгач, тура-тура ноилож ёрдамчисига имо қилади: бор, қақир! Мухлислардан бирови билан бемалол қаймоқлашаётган халқ артисти ёрдамчини кўриб, “Айт, қолганини эртага олади, эртага ҳам кун бор”, дейди бамайлихотир.

Майдонча “осмони”ни тагин қора булут қоплайди.

Бир четда шумшайибгина турган муаллиф баттар хи-

жолатда: “Шунча одамни оворагарчиликка қўйиб нима қилардим-а?!”

Қисқаси, сценарий тасдиқдан ўтиб, иш бошлангач, ҳали кўп бора айтилганидек, иложи бўлса, муаллиф кўздан йўқолса, шу орада у ўлиб-нетиб қолса-ку ундан ҳам яхши! Уч-тўртта китобидан кино ясалган кекса бир адиб Фарҳодга бундай маслаҳат берган эди: “Қогозига қўл қўйиб, берган пулини олгин-у, қайтиб қорангни кўрсатма – шунда ютасан, укам!”

Ёки, аксинча – бояги хўрликларнинг барига без бўлиб чида!

Орадан уч ойлар ўтиб, бир кеча уйига Ақобиров қўн-гироқ қилди. Ҳеч нима бўлмагандек қуюққина ҳол-аҳвол сўрашиб, муддаога кўчди: “Картинани овозлаштиряпмиз, эртага соат ўнларда студияда кўришсак”. Шундай дея гўшакни қўйиб қўйди: гап тамом! Арази бирмунча ариган Фарҳод, азбаройи қизиқувчанлик, эртаси куни эран-қаран “Ўзбекфильм”га йўл олди. Алҳосил, бир ҳафтача қатнаб, диалогларни деярли бошқатдан ёзиб бериб қутулди. Нима қилсин, мўмайгина қалам ҳақининг бир қисмини олиб, аллақачон ютиб бўлган эди-да; еган огизга тош тикилсин денг!

Кейин, катта кўрик чоги фильм заҳматкашлари саҳнага чиққанда Ақобиров Фарҳодни микрофон сари судраб, кифтидан кучганча, “Сценарийни мана шу укамиз ёзиб берди. Таниб қўйинглар: ёш, истеъдодли кинодраматургимиз, алай-балай”, деб элга овоза қилган.

Аммо ҳануз унинг асли кимлиги Фарҳодга жумбоқ: дўстми, душманми? Бир қарасангиз унақа, бир қарасангиз бунақа – тамомила бошқа одам!

Тақаббур, унча-мунчани назар-писанд қилмайдиган калондимоғлиги учун кўпчилик уни зимдан хушламайди, лекин ҳамма-ҳамма олган фильмларига тан беради, у билан ҳисоблашади.

Овқатдан сўнг узун ойнабанд коридор бўйлаб орқамакетин боришаркан, неча-нечаси Ақобировга илжайиб, баъзилари ҳатто ялтоқлангансимон эгилиб салом берди.

биноқ у ҳеч ким билан дуруст сўрашмади, сўзлашмади – одатдагидек бош силкиб ё қўл силкиб ўтиб кетаверади, вассалом.

Эшикка яқинлашганларида орқадан шоша-пиша Чалдратян етиб келиб, эҳтиром билан унга қўл чўзди. Ақоби-ров узатилган қўлни худди эрмаклаган каби силкий-силкий қўйиб юборди: бор, ишингни қил! Буларга чап бермоқчидек нарироқдан ўтаётган Камоловага кўзи тушгач эса:

– Ҳа, Элмира, одамни танитай қолибсанми? – деди не-гадир ўзбекчалаб.

Камолова индамай, совуққина бош қимтиб қўйиб, ўзини эшикка урди.

– Опангизни биласиз-а? – деди Ақобиров Фарходга си-новчан тикилиб. – Бу ерларниям сугориб юрибди, жалаб.

Фарход гарчи Камоловани унчалик яқин олмаса-да, бу гапдан ноқулай сезди ўзини.

– Юринг энди, бирпас ҳаво олайлик, ҳав-во! – деди Ақо-биров майдонга чиққанларида ерчиноқлар шуъласидан хи-рагина ёришиб турган дарахтзорга ишора қилиб.

Икковлон нимқоронги йўлкалар бўйлаб талай фурсат кезиб юришди.

Ақобиров тамаки чекишни ташлабди, нуқул огзини ча-пиллатиб “жевачка” чайнагани чайнаган. Ўзининг келгани-га атиги бир ҳафта бўлибди-ю, Тошкентда нима гаплигини, киночилар орасида нима мишмишлар юрганини ижикилаб суриштираверади.

– Шунчаки дам олишгами ё бирор нарса ёзиб кетмоқчимисан? – деб сўради бир вақт.

Фарход икки-уч йилдан буён бир дардга йўлиққани – ке-чаю кундуз қулоги муттасил чийиллаб-шангиллаб туриши, Тошкентда чорасини тополмагач бу ёкка жўнагани, каттарок дўхтирларга кўриниш нияти борлигини айтди.

– Шангилласа шангиллайвермайдими, сенга нима? Огримаса бўлди-да, – деди Ақобиров ҳазил аралаш.

– Безор қилади, Равшан ака, жондан тўйдириб юбора-ди! Бўлмаса, бу ёкларда сарсон бўлиб юрармидим? Чораси чатоқроқ экан. Газетада ўқидим: Хитой томонларда айнан

шунни даволайдиган усуллар чиққанмиш. Бу ерда ҳам “Цигун” деган маркази очилибди. Уч-тўрт ой бўлди, йўлланма сўраб катта уюшмага ариза жўнатувдим. Икки ҳафта бурун “Визангизни кўриб келаверинг, йўлланма тайёр” деб хабар борди. Визам жойида, ўтган йили Венгрияга бориб келган эдим, фестивалга.

Акобиров оғзини чапиллатишдан тўхтаб, бир лаҳза ўйга толди.

– Тайёр эканми йўлланма? Да? Менга қара, шу Хитой-питой деб юрасанми, хом гап ҳали у, биратўла эшитадиган аппарат олгин-қўй-да қулогингга!

Фарҳодга бу маслаҳат оғир ботди, “Ҳали ёшман, энди ўттиздан ўтдим, қандоқ бўларкан?” дегиси келди-ю, индамай қўяқолди: танаси бошқа – дард билмас.

Сўнгра одатдаги ёзув-чизув, сценарийлардан гап кетди. Фарҳод ана шу дарди бедаво унга роса халал бераётгани – ҳеч нима ёзолмаётганидан шикоят қилди. Акобиров дурустроқ сценарий қўлига тушмаётгани, ҳозир ўзи ҳам бекор юрганидан нолиди. Энди майда-чўйдани қўйиб, каттароқ миқёсда бирор иш қилмоқ нияти борлигини гапирди.

Акобиров қаршидаги янги бинода турар экан. Хайрлашаётганларида зўр коньяги борлигини айтиб, хонасига таклиф қилди, Фарҳод узр сўраб, эски бино сари юрди.

Улар тагин яқинлашиб, кадрдондек бўлиб қолган эдилар.

– Рамазонов, сизга қўнгиروق бўлди, – деб қичқирди Валя, вестибюлдан ўтаётганида.

– Ким экан? – деди Фарҳод таажжубланиб.

– Аёл киши! Овози жуда ёқимли аммо, – деди китиклаган каби, маънодор қилиб навбатчи. – Телефон номерини ёзиб олганман, мана.

Фарҳод ҳарчанд уринмасин, бу ерда унга қўнгиروق қилиши мумкин бўлган бирор аёлни кўз олдига келтиролмади. Олий курсдалигида танишган битта-яримтаси “омонат ўйинчи”лардан эди. Мавлоно Фузулийнинг ашаддий мухлиси Тамара – Тарона Самед қизи Қурбонова ёдига тушди. Э, у қариб кетгандир – ўшандаёқ сендан тўрт-беш ёш катта эди.

Қогоз парчасига кўз югуртириб Фарҳоднинг баттар хайронлиги ортди: нотаниш номер, аллақандай Гуля Лагутина. Қайдадир эшитгандек, нимасидир таниш. Лекин ким у? Менинг бу ердалигимдан қандай хабар топибди? Икки кишигина билади, холос: Равшан акаю Элмира Камолова. Ҳа-я, Суръат-чи, дарвоқе! Хўп, ўша қизми-жувоннинг менда нима иши бор экан?

Фарҳод аввал қўлидагига, сўнгра девордаги соатга қараб олди: кеч бўлиб қолибди, ноқулай! Эрта-перта қўнгирок қиларман.

– Хўш, Фидель Мирзаевич, қўнглингиз жойига тушдими энди? – дея тегиша бошлади хамиша хандон Валя. – Чиройли бўлса, чақираверинг, қандалага бир талатай! Айтгандай, янги хонада чақмаяптими?

– Ҳозирча йўқ, – деди Фарҳод. – Агар кечаси хужум қилмаса!

– Билмас экансиз, сизни талаган қандала қоронгидан кўрқади. Кўркмайдигани керак бўлса, чақирарсиз, Фидель...

– Фарҳод!

– Фарҳод?! – Жувон таажжуб билан елкасини қисди. – Ким у?

Шўхлиги келиб Фарҳод ҳам елкасини қимтиб қўйди: билмасам.

“Овози жуда ёқимли экан”. Фарҳод ёқимли хаёллар оғушида талай вақт сархуш ётди. Уйқуси адашган – ўртадаги фарқ уч соат.

Тушида яна Ақобиров билан ҳамкорликда кино олмоқ таррадудида юрганмиш. Бош ролда Гуля Лагутина ўйнармиш.

Лекин ким ўзи у?

6. Яна бир ўзбек – “ўзбечка”. Викахона

– Ростдан ҳам билмасмидингиз менинг ўзбеклигимни? – деди финжонларни шақ-шуқ этказиб қаҳва ҳозирлаётган Гуля. – Чалароқ бўлсам ўзбекман ахир. Элмира айтмаганиди? Суръат ҳам-а?

– Йўқ, – дея очиқ тан олди Фарҳод. – Исми шарифингиз таниш туюлди-ю, энди эсласам газета-журналларда учратган

эканман, лекин ўзингизни билмас эдим. Суръат айтмаган, Элмира Камолова ҳам сиз тўғрингизда огиз очмади.

– Кеча қўнгироқ қилиб ўша етказди-да сизнинг бу ердали-гингизни, бўлмаса, мен қаёқдан хабар топаман? Элмира – дугонам. Мендан бир-икки ёш кичиг-у, ВГИКда бирга ўқиганмиз.

Кун бўйи икки-уч дафъа учрашиб, у ер-бу ерга бирга кириб чиққанларига қарамай, мавриди бўлмаган, ҳозир уларнинг илк бор мана шундай бафуржа ўтириб гаплашиши эди.

– Билмасангиз, бундай, – дея сўз бошлади мезбон қаҳвани Фарход томон суриб, ўзига чой қуяркан. – Ҳали айтдим-ку, чалароқ бўлсаям ўзбек қизиман. Паспортиمنى кўрсатайми? Ота-бувамиз гирт тошкентлик. Ўзим Тошкентда тугилиб ўсганман, мактабниям Тошкентда битирдим. Ойимнинг па-лаги эса – поляк, ота-онаси уруш йиллари Украинадан келиб қолган экан. Тўғри, у ҳозир дадам билан бирга турмайди, ажрашишган. Бизники ўзи ана шундай байналмилал оила! Асл отимни айтайми? Гулгун! Бувам қўйганлар. У киши мени Гулгуной деб атардилар. Гулгуной Мансурова эрга тегиб, бу ерларда Гуля Лагутина бўлиб кетди-да! Замона зайли, биласиз. Бироқ турмушда омадим келмади. Талабалигимда эр килувдим, бир йилга ҳам бормай ажрашдик. Ҳарбийлар авлодидан, ўзи синовчи-учувчи эди. Кейинроқ эшитдимки, космонавтлар гуруҳига ҳам қабул қилинган экан-у, уча олмай қолганмиш. Коинотни кўрмаган космонавт! Мана, шу менинг ҳасти ҳолим. Мақтангулик жойи йўқ. Сизни эса, Фарход, унча-мунча биламан, фильмларингиздан хабарим бор, танишмоқчи бўлиб юрардим. Тошкентга борганларим-да ҳеч имкон топилмаган. Шунинг учун кеча келганингизни эшитибоқ қўнгироқ қилдим. Яхши бўлди, “Сов. культура”га ваъдам бор эди, навқирон ўзбек киночиларидан бири билан суҳбат тайёрлаб беришим керак. Хоҳлайсизми-йўқми, мен бу ерда Ўзбекистоннинг вакилиман. Сиз-чи, мана, ўзингизнинг вакилингизни ҳам билмас экансиз, ай-яй-яй!

Фарход бу очик-сочиқ, аллақандай жонсарак аёлнинг гапларига лол бўлиб ўтирарди. Бирпасда бор-йўгини дастурхон қилди-қўйди-я!

“Тавба, бунисиям аралаш! – деди у ичида. – Шундай бир тоифа пайдо бўлган ўзи. Дурагай кейин дурагайини топади. Бора-бора қонлари аралаш-қуралаш бўлиб кетади. “Аралашфильм” маҳсулот!”

Фарҳод ташвиш билан деразага назар ташлади: қоронги тушаётир, қандай етиб олади?

Гуля унинг кўнглидагини сезгандек, бепарво қўл силтади:

– Ҳечқиси йўқ, қолаверасиз. Бу ердан барибир такси тутолмайсиз, дўстим. Жой бор, Виканинг хонаси бўш.

Эркақларча бадбинлик курсин, боя келаётиб ўзи олган арман коньягидан олифтагарчиликками оз-оз хўплаб ўтирган Фарҳод (меzbон ичмас, мутлақо озгига олмас экан) кутилмаган бу таклифдан саросимага тушиб, не бир хаёлларга боргани рост. Сўнг емак столининг бир четини артиб-суртиб, қогоз-қаламини суҳбатга чоғлаётган Гуляга назар ташладию ич-ичида уялди. Бир вақтлар хушрўйгина, қадди-қомати ҳам жойида бўлган, кейин негадир ўзига қарамай қўйган, киною киночиликдан бошқа ташвиши йўқ, қирқларга яқинлашган шўртумшук бир аёл! Нимадан сўз очсангиз – фикрингизни қўллаб-қувватлаб, кимни тилга олсангиз – албатта бирор фазилатини топиб, мактаб-таърифлаб кетади. Одам ҳам шу қадар некбин, мушфиқ бўладими? Йўқ, аёллар яхши, биздан минг чандон яхши!

Фарҳод унга эрталабки нонуштадан сўнг, нима учундир Ақобировнинг назарини четлаб кўнгироқ қилган эди. Дарровгина гўшакни олган Гуля Лагутина бидирлаб унда зарур иши борлигини, “агар вақти бўлса, тушдан кейин уюшмада – Суръатнинг олдида уни кўриб боши кўкка етажаги”ни айтиб солди. Бу таклиф Фарҳодга ҳам маъқул, айни муддао эди.

У даставвал уюшмага қарашли поликлиникага борди: бирор ёққа йўлланма олмоғи керак-да. Кулоқ-бурун-томоқ дўхтири уруш йиллари Тошкентда етимхонада ўсган бир кампир экан, атрофида роса гиргиттон бўлди. Ҳар усулга солиб унинг қулогини текшириб кўраркан, ўша кезлар бошидан кечган бир талай воқеа-ҳодисани гапириб ташлади. Сўнгра Салом Одил кўчасидаги шифохонада зўр бир мута-

хассис таниши борлигини айтиб, ўшанинг номига илтимос-нома ёзиб берди. Фарҳод таажжубланди: Салом Одил дейсизми? Ҳа, шундай кўча бор, касалхона ўша кўчада. Ким у – Салом Одил? Кампир билмас экан, кўчанинг номи шунақа, деб кўяқолди ва у ерга бориш йўлини тушунтира кетди. Фарҳод ҳам бу номни эшитмаган эди. Татар ёки бошқирд олимими, шоирими бўлса керак-да. Балки дўхтиридир. Ким бўлмасин, кўчасию унда жойлашган шифохона ўлгудек узок, шаҳарнинг гадойтопмас бир гўрида экан. Бир амаллаб топиб борди. Буни қарангки, “землячка”си йўллаган зўр мутахассис бугун ишга келмабди, унинг ўрнига бошқаси кўрадиган бўлди. Ўша гап, Тошкентда чайналган ўша ташхис: кохлеар неврити, яъни ичкари қулоқдаги товуш қабул қилиш пайчалари қарахтланган, қуриб-қовжирай бошлаган, уларни жонлантириш эса қийин, жуда қийин, деярли имконсиз; бирдан-бир чораси – вақти-вақти билан даволаниб, ўзига қараб, мияни тешворадиган манови чийиллашу вишиллашларга мардона чидаб юрмоқ, тамом!

Бу ҳукми ўқиган сўхтаси совук дўхтир хотинга миннатдорлик ифодаси сифатида Умар Хайёмнинг Тошкентда чоп этилган ўрисча нашрини тухфа қилган эди, у қайтиб олдига суриб қўйди: “Уйимда қалашиб ётибди бунақаси”. Мулзамликда қолган Фарҳод пул чўзмаганига пушаймон бўлиб, дўхтирнинг ҳузуридан чиқди. Соатига қараса, вақт тушга яқинлашган. Оёгини қўлига олиб уюшмага чопди.

Келиб Суръатнинг хонасига бош суққан эди, у ерда аллақандай кенг, ҳалпиллама кўйлак кийган, бўйнию қулоқларида кўп шалдир-шулдир мис кўнгироқ, шу туришида лўлисимон бир аёл ёлғиз ўтирибди. (Хонанинг эгаси иш-пиш билан чиққан шекилли.) Қирган одамни кўриб у илдам ўрнидан кўзгалди, “Фарҳод Рамазонов сиз бўласизми?” дея келиб кўш-кўш билагузукли қўлини саломга чўзди: “Мен сизни ёши каттароқ, басавлат бир киши бўлса керак деб хаёл қилганимни қаранг!”

Гуля Лагутина деганлари шу экан! Негадир бирдан Фарҳоднинг хафсаласи пир бўлди. Аммо бу лўливаш аёл чинакам лўлига айланибми, бирпасда уни ром қилди-қўйди.

Ундан-бундан икки огиз сўзлашишгач, Фарходни эмин-эркин қўлтиқлаб хонама-хона олиб жўнади.

Кирган жойларига уни тап тортмай, “Истеъдодли кинодраматург, ўзбек миллий киносининг навқирон асосчиси!” дея қўтариб-қўпиртириб таништиради. Фарходга ўхшаган “асосчи”лар кўплаб келади чоги, хонани эгаллаган қиз-жувон (афтидан, Лагутинанинг дугон-сугонлари) бу гапга пинак ҳам бузмайди, жилмайибгина “Жуда соз, жуда соз!” деб қўйишади, холос.

Охирида “Киноальманах” нашри мутасаддилари ўтирадиган қўш хонали таҳририятга киришди. “Миллий-экзотик бўёқлар меъеридан ортиқ, марказ буни ўтказмайди”, деган важ-карсон билан бултур бадий кенгаш рад этган бир сценарийсини Фарход ўрисчага ўгириб, шу ёққа жўнатган эди.

Гуля Лагутина ичкариги хонада ўзига ўхшашиб кетадиган (ё армани, ё озари) бир аёл билан ачомлашиб-чўлпиллашиб, пичир-пичир қила бошлади. Муаллифдан беҳабар (Фарход бериги хонада тик турар, ўртадаги эшик қия очик эди) муҳаррир овозини баралла қўйиб гапирди: “Махсус мутахассисга берилган эди, “Миллий турмуш тарзи етарлича акс этмаган, маиший бўёқлари хира”, деб салбий тақриз ёзиб келди”. Кейинги пичир-пичирлар орасидан “Ўшами?” – “Ўша!” деган сўзлар аниқ эшитилди. Яна хиёл музокара юритгач, Лагутина ичкаридан алланечук бўшашиброк чиқди. “Ҳануз ўқилмабди-я, қаранг! Гаплашдим, ўзим тақриз ёзиб бераман. Бу ёгидан кўнглингиз тўқ бўлаверсин”, дея Фарходни ўзича юпатмоққа уринди у. Аммо Фарход шу сершовкин қулоги биланок эшитиб, бор гапни аллақачон фаҳмлаб улгурган эди. Ўшанинг иши! Ўша омадсиз, бахил ошнасининг иши бу!

Тезроқ шу ердан кетгиси келди: Суръатни кўргиси йўқ эди. Ҳечқурса, бугун кўзи тушмасин шунга!

Ниманидир сезгандек бўлдими, “Сухбатимиз матнини икки кун ичида топширишим керак, меникига кетдик!” деб туриб олди Лагутина. Фарход истиҳолага бориб озроқ тайсаллади-ю, сўнг боя бирдан кўзига яхши кўриниб кетган бу бегона аёлнинг таклифини рад этолмай қолди. Ла-

гутинанинг жаврашига қарамай, биқиндаги дўқондан у бир шиша коньяк билан колбаса-пишлоқ олди-да, бирга-бирга бу ёққа – Медведковога қараб жўнашди.

Мана, яқин бир-бир ярим соатдан буён Гулянинг кенгишгина ошхонасида сўзлашиб ўтирибди. Бошида бегонасираб, ўзини бирмунча ноқулай сезган меҳмон уй эгасининг самимий дилдорликлари туфайлими ё ичилган озроқ коньяк таъсиридами, хийла дадиллашиб қолган, берилган саволларга бурро-бурро жавоб қилаётир. Гўёки олдин ҳам бу хонадонга келгандек, мана шу ошхонада кўп бора бўлгандек, уй соҳибаси ҳам унга эскидан таниш, синаштадек туюлади гоҳо.

Тўрт-беш саҳифали суҳбат матни кутилмаганда тез тайёр бўлди. “Америка очганлари” йўқ, одатдаги “навбатчи” бир савол-жавоб. Миллий кино олдидаги вазифалар, ёшлар ижодига эътибор, яна бир-иккита шахсий савол, келгуси ижодий режалар ва ҳоказо.

Асосий эътибор она тилида кино олиш муаммосига багишлангани учун суҳбат “Кино: тил – миллат руҳининг ифодасидир” деб номланди.

Фарҳоднинг суратини Гуля ўзи эрта-перта уюшма тарафга ўтиб, архивдан топиб оладиган бўлди.

Кейин яна бирпас ундан-бундан сўзлашиб ўтирдилар.

Фарҳод туриб-туриб, бир кунгинада алланечук яқин бўлиб қолган шу аёлга дардини ёргиси келди. Гуля бошини чайқай-чайқай, опаларча бир дилсўзлик билан унга қулоқ тутаркан:

– Бекор гап! Бўлмаган гап! – деб юборди дафъатан.
– Дўхтирларга ишонманг, Фарҳод! Дунёда ҳар қандай дарду балонинг давоси бор. Фақат биз уни билмаймиз, тополмаймиз-да. Сиз Зузига кўринишингиз керак, Зузига! Машҳур экстрасенс! Эшитгансиз-а? Эҳ-хэ, кимларни даволамаган у! Демак, бундай: мен ҳозир Платон Сократовичга кўнгиروق қиламан. Зузи – кўшниси, гаплашиб беради. Ишонаверинг, унинг кўлидан келади. Таниш-билишсиз Зузига яқинлашиб бўлармиди денг!

– Платон Сократович?! – деди Фарҳод ҳайратини яширмай. – Ўзининг отими?

– Ҳа, Князев-чи! Ҳув машҳур кинотанқидчи бўларди-ку, серсоқол? Тилла одам! Тўғри, шу кунларда у кино-пинони йиғиштириб, демократияга берилиб кетган. Кўча-кўйда митинг ясаб юрибди. Лекин мен айтсам, йўқ демас.

Гуля бирдан ҳовлиқиб, ҳаракатга тушиб кетган эди: кўнгироқ қилмоқчи!

– Энди кеч бўлди-ёв, – деб кўйди Фарҳод хижолатомуз.

– Э, кечалари билан ухламай чиқади у, демократияни ўйлаб! – деди кулиб Гуля. Сўнг эшик тепасидаги девор соатига бир назар ташлаб, сал ҳовури пасайди: – Бўпти, эртагаёқ топаман уни ўзим. Кўнглингиз тўқ бўлаверсин, Фарҳод. Давосиз дард бўларканми! Бундай азоб чекиб юришингизни қаранг! Ёшгина йигит-а! Сизнинг сўзларингиздан менинг ҳам миямга бир бало киргандек ғувиллай бошлаганини айтмайсизми! Дунёсига сигмай кетаркан-а одам!..

Сўнгра гап ўз-ўзидан келиб Суръатга такалди.

– Бечорагина! – деди Гуля астойдил ачиниб. – Куйиб қолди-я шўрлик дўстимиз. Ўзиям айтгандир, Лидаси бултурги кинофестивалда бир араб кинорежиссёрига илашиб, Жазоирга жўнаворди. Икки боласини онасига ташлаб. Тошбағир экан қуриб кетгур. Суръатга одамнинг ичи ачийди, ҳарҳолда дўстимиз, ҳамшаҳримиз.

Фарҳод ажабланди: Суръат анчайин “Ажрашганмиз. Тўғри келмади-да”, деб қўяқолган эди кечаги қузда борганида. Номус қилгандир, бунақа гапни қандай айтсин?!

Бирок Гулянинг раҳмдиллигию Суръатни деб бундай куйинишлари Фарҳодга эриш туюлди: ахир, унинг кимлигини лоақал бугун ўзи кўрди-ку! Илгаридан ҳам билиб юрган бўлса керак – Суръат бугун дунёга келгани йўқ!

– Равшан Ақобиров ҳам сизлар билан эмиш-а? – деб қолди бир вақт Гуля. – Негадир уюшмада сира кўринмади. “Искусство кино” журналига суҳбатини тайёрламоқчи эдим. Қандок зўр истеъдод-а! Чинакам фаҳримиз у!

“Ҳав-во оламиз” деб мени ахтариб юргандир ҳозир. Кетиш керак эди-да”, дея яна жўнамоққа чоғланди Фарҳод. Лекин энди ҳақиқатан кеч – тун ярмидан огиб қолган эди.

Биқиндаги ихчамроқ хонага ўтиб, тўшакжилдларни ал-маштириб чиққан Гуля:

– Мана, кириб бемалол дамингизни олаверасиз. Виканинг хонаси, ўзи ёзги талабалар лагерига кетган, – деди-да, яна ошхона томон юрди.

Кейин у ердан алламаҳалгача машинка чиқиллаши эшитилиб турди.

“Онанинг изидан бориб ВГИКда ўқиётган, лекин киношунослик соҳасини эмас, актрисаликни танлаган қиз” (Гулянинг гапи) – Виканинг хонаси. Викахона. Ўхшайди. Чоққина. Уч томон девор машҳур актёру актрисаларнинг турли-туман аломат суратларига тўла. Бурчакдаги пастак миз устида бир тўп китоб, дераза рафида ҳам; берирогиди “Весна” магнитофони, кассета тахлами; қарши бурчакда – ерда карта сочилиб ётибди. Ким билан ўйнар экан буни? Онаси биланми?

Хонанинг ўртасига юнглари узун-узун каттакон бир бўзранг пўстак тўшоғлик. Қор барсининг териси эмиш, боя Гуля айтди. Кавказлик бир дўсти тухфа қилган экан.

Фарҳод эшикни ичкаридан зичлаб, шошилмайгина шимини ечар экан, девордаги суратларга кўз югуртира бошлади. Бўлажак актрисамизнинг ўзлари қайси экан бунда? Тусмоллаб ҳам топиш қийин. Ҳаммаси бир-биридан мафтункор жононлар. Шуларнинг биридир-да Викаси. Ҳа-а, мана, мана, кичкина бир қасноқчага солинган сурат: онасининг бўйнидан кучиб турибди. Гуля унда хийла кўркам, лўппигина экан. Қизи эса – ўсмир ёшидаги оддийгина қиз, хатто бола. Ҳозир қандай бўлсаки?

Фарҳодпастак, кенгишгина катга чўзиларкан, аллақандай майин бир хиддан маст бўлаёзди. Хушбўй қоришма солиб ювилган чойшабу ёстикжилдлар хиди.

Ҳали маҳаллий вақтга кўниколмагани устига ошхона тарафдан келаётган бир маромдаги чиқ-чиқ уйқусига халал берарди.

Тушида аллақандай киши, йўқ, таниш, жуда таниш бир чол бошига келиб уни бўғизлаётганида терлаб-пишиб уйғониб кетди. Қаерда эканини билолмай бир дам карахт

холда ётди. Сўнг ёстиқ тагидан соатини олиб қаради. Тошкентда бу маҳал нонуштага ўтирган бўларди. Ўрнидан туриб кийим-бошини эгнига илди-да, секин даҳлизга чиқди. Қия очиқ ошхона эшигидан ёзув мошинкасига юзтубан ташлаб уйқуга кетган Гуляни кўрди; сочлари ҳар ёнга тўзиб ётибди.

Нимага бундай қилганини ўзи ҳам айтолмайди: бу уйда сўлақмондек бўлиб ётишни ор билдими ёки эрталаб негадир Гуляга кўрингиси келмадими, меҳмонимиз сассизгина ваннахонага кириб юз-қўлини чайди-да, ташқари эшик сари юрди.

Аллақачон тонг отиб кетган, бироқ ҳаво бугун дим бўлиши ҳозирданок сезилиб турар эди.

Фарҳод бугун хитойларнинг “Цигун” тиббий марказини кидириб топиши керак!

7. Қор қамали. Байналмилалчи бобо. Лозимини унутган раққоса

...Кекирдагимдан маҳкам гижимлаб бўга бошлади. Кўзларимни очай дейман – очолмайман, қўл-оёғим жонсиз, бемажол. Ерга босиб олиб беаёв бўғзимга чанг солгани солган. Бигиллайман, хириллайман. Панжалари темир-а! Ахийри, базўр кўзимни очаману киприқлар орасидан зулмкоримни танийман: Байналмилалчи чол! Биз ўзаро гоёвий муҳолифлармиз. Фақатгина гоёвий эмас, бошқа жиҳатлардан ҳам; масалан, корин эҳтиёжи масаласида. Яна денг, анови жиблажибоннинг устидан ҳам пинҳона рақиблирга айланиб турибмиз. Бўгмай нима қилсин! Ўлдирмай нима қилсин! Ахир, неча марталаб бўғишгудек бўлиб баҳсу мунозарага бордик! Бобом тенги одамни неча гал иззага қўйиб дилини огритдим, ҳатто очиқ масхаралашгача бордим. Ўзини ҳар не қилсангиз чидайди – жони тошдан, кечиримли. Аммо мен унинг муқаддас туйғуларига, умр бўйи сигиниб келган гоёларига ҳамла қилардим-да. Жўжаҳўрозларча! Шафқатсизлик билан! Пайт пойлаб юрган экан-да маккор чол. Бетоблигиму уйқуда ётганимдан фойдаланиб, мана, энди хусурини қондираётир.

– Фарходжон, кўзингизни очинг, алаҳсираяпсиз! – Топамда ҳақиқатан ҳам Байналмилалчи бобо, кифтимга аста қоқа-қоқа мени уйготмоқчи бўлаётир. – Кўзингизни очинг, Фарходжон. Чалқанча ётиб қолибсиз-да. Сув-пув берайми? Ҳаммаси овқат емаганингиздан. Чатоқ, чатоқ.

Унинг “чатоқ”лаб бош чайқашию меҳрибончилиги гашимни келтириб, миқ этмай девор томон ўгирилиб оламан.

Ичи гапга тўлган бу одам мени андармон қилмоқчи бўлди ми ё ўзининг ширин хотиралари ёдига тушиб кетди ми, боя ёстиққа ёнбошлаб атай “бизнинг мавзу”, бизнинг шевада гурунғ бериб қолди:

– Кўшдарё вилоят комсомолларига серкалик қилиб юрган даврим. Тогдаги олис бир қишлоқдан шахсан ўзимнинг номимга шикоят хати келди. Бир қизгинани отаси мажбурлаб эрга бермоқчи, қиз эса қари эрни хоҳламасмиш, ёрдам сўраяпти. Мен у тоғларни отда кўп кезганман, бормаган жойим қолмаган: Бештол дейсизми, Бургутдара дейсизми, Мажнунарчаю Эчкибулогигача – ҳаммаёгини айланиб чиққанман. Ўша арзнома баҳона, туман комсомол қўмитасининг ишларини ҳам бир кўриб келай дедиму Зарангга жўнадим. Эртаси куни асли ўша ерлик бўлган фоллардан бирини ёнимга олиб, тоққа йўл тортдик. Қизнинг сиёсий онги паст, аммо ўларча писмиқ, қайсар отаси билан гаплашиб масалани бир ёқли қилгач, шеригим икки кунга жавоб сўраб қишлоғида қоладиган, мен ёлғиз қайтадиган бўлдим. Тўгриси, ниятим шу эди, бир ўзим тоғ кезай дедим-да. Бўлмади – йўлда қутилмаган ҳамроҳ чиқиб қолди денг! Кечки пайт, жиловни салқи қўйганча арчазор оралаб эниб келяпман. Бир қайрилишга етганимда этак тарафдан қандайдир шитир-шитир, сўнгра “Акажон, тўхтанг!” деган овоз эшитилди. Зум ўтиб-ўтмай, қўлида майдагина тугунча, қўққайтириб бошига шолрўмол ўраб олган бир қизми-жувонми арчалар орасидан югуриб отнинг йўлига чиқди. “Акажон, мени олиб кетинг, ўқимоқчиман, комсомол бўлмоқчиман!” Гап-сўзидан ҳалиги арзғўй қизимиз; муҳокама чоғи у бир чеккада ер чизиб шумшайибгина ўтирган, юз-кўзини дуруст кўрмаган эдим. “Қаёққа бор-

санг бор, даф бўл!” деб отаси уйдан ҳайдаб солибди. Нима қилиш керак, хўш? Э, бир гап бўлар деб, отга мингаштириб олдим. Агар билсангиз, Тулкидарадан ўтаверишда бир чашма бор, тугдонанинг тагида. Вижирлаб қайнаб ётади. Шунинг бўйида – чимзорда ўтириб бирпас чигил ёздик. Қиз тугунчасидан бир бош узум, олма-полма чиқариб ўртага қўйди. Ўзимизча тамадди қилган бўлдик. Ора-орада секингина унга сер солиб қарайман. Худо ҳаққи, хали-хануз бунақа сулувини кўрмаган эдим. Ранг-рўйи мана шу булоқ сувидан ҳам тоза, тиниг-а! Чамаси, ўшанда сизлар қатори эдим-ов, Фарҳоджон. Авжи қизиб-қирчиллаб турган вақтимиз! Кўнгилга бир гулгула оралагани рост, лекин дарҳол шайтонга ҳай берганимиз ҳам ёлгон эмас. Ахир, партия аъзоси, кимсан – вилоят комсомол ёшларининг бошчиси эдик-да! Ўшанда сал бўш кетилса, тамом, келажак-пелажгимиз барбод бўларди-я! Хайрият, худо бир сақлади – комсомолча ирода, қатъият қўл келди-ёв. Аммо одамзоднинг кўнгли ажаб бўлар экан, Фарҳоджон. Туриб-туриб денг, ўшандаги бўшанглигингизга пушаймон ҳам қилар экансиз гоҳо. Ҳай, майли, бу ёғи насиб экан-да. Хуллас, кизни опкелиб тумандаги интернатга жойладим. Ўқиди, комсомолга ўтди. Мактабни битиргач, уч-тўрт йил райкомсомолда ишлади. Ўзиям фаолгина, тиниб-тинчимайдиган хилидан чиқди. Ҳусни жамолини хали айтдим. Шуниси ҳам қўл келди чоғи, тезда Тошкентга, олий партия мактабига ўқишга юборилди. Келиб вилоят хотин-қизларига бошчилик қилди, кейин ижрокўм раисига муовин бўлди, яна кўп-кўп катта мансабларда юрди. Кимсан – Барфина Ақобирова бўлиб! Вилоятдаги мажлисларда кўришиб қолсак, “Ҳа, ўртоқ Мансуров!” деб кўярди; мен унда сизларнинг туманларингда – Зарангда саркотиб эдим-да. “Узум едим – ҳув ўшанинг таъмини бермади, олма кўрдим – ҳеч ўшанга ўхшамади, ўртоқ Ақобирова!” деб тагдор мутойиба қилардим. “Э, қўйинг-э, ўртоқ Мансуров, – дерди шаддодлик билан қулиб. – Эсизгина ўша олмаю эсизгина ўша узумлар!” Юра-юра, хотини ўлган бир ўрисни эр қилди. Партиявий назоратда ишларди

у. Худяков Леонид. “Латиф ака” дерди ҳамма, Худякови – Худояков; худо бир, ягона дегани-да. Ўзбекчани қийиб қўярди ўзиям. Икки коммунист, худонинг ягоналигини шундай ўзларича тан олганига қарамай, фарзанд бермади шўрликларга. Бу орада мен Тошкентга ишга чақирилдим, у ёгидан хабарим йўқ. Ҳозир қаерда экан ўша аломат Барфина Ақобирова деганимиз – сиз биларсиз, Фарҳоджон?

“Ақобирова келди”, “Барфина опа айтди” деганга ўхшаш гапларни мен болалигимда отамдан кўп бора эшитган, аммо ўша арбоб хотиннинг ўзини сира кўрмаган, ҳозир ўлик-тириклигидан ҳам беҳабар эдим.

– Билмасам, – деб қўйдим ҳафсаласизгина.

Чолнинг узундан-узоқ ҳикояси мени алланечук элитиб, хаёлимни олисларга олиб қочган эди. Унинг кейинги вайсашлари қулогимга элас-элас чалинар, бамисоли аллалаётганга ўхшар эди. Ана шу “алла” остида кўзим илиниб, туш кўра кетибман. Худди ҳали чол нақл қилган Тулкидаранинг огзи эмиш. Теварак-атроф тоғ ўркачлари кўм-кўк арча билан қопланган. Танҳо тугдона, тагида булоқ виқирлаб ётибди. Булоқ бўйидаги чимзорда бир йигит билан бир қиз ўтирибди, олдиларида олмаю узум. Йигит узумдан битта-битта олиб қизнинг огзига солармиш. Бир пайт у қизнинг устига ўзини ташлабди-да, зўр бериб уни пийпалай кетибди. Қарасам, қиз – опам, Ҳаловат опам эмиш! Югуриб бориб, бор кучим билан ўзимни тажовузкорнинг устига отибман. Зарбимдан у бир думалаб, Байналмилалчи бобога айланиб қолибди. Мен эса ҳали ёш бола эмишман. У ўрнидан турасолиб, “Ҳаҳ, зумраша! Ҳаҳ, тирранча!” дея гарданимдан маҳкам гижимлаб ерга урибди-да, устимга ётиб олиб мени бўға бошлабди. На овозим чиқади, на кимирай оламан. Кимдир гирд айланиб югуради, чапак чалиб қикир-қикир кулади. Ўзим бўгилган, хўрланган қўйи ерга қапишиб ётибман-у, кўз қирим билан илгайман: Мунира, лозимини нутиб қолдирган анови ёқимтой раққоса!

– Чаток, чаток, – деб қўяди чол яна, азбаройи менга ачиhib. – Ҳаммаси овқат емаганингиздан. Кечадан буён туз ҳам татиганингиз йўғ-а!

Кейин бошимда тура-тура, мени гапга сололмагач, у аста бурилиб хонадан чиқади. Ўзининг қорни тўқ-да, боя тушликда тўрт ҳисса қилиб чўчка гўштини уриб олган. Унинг на кўзи жимир-жимир қилади, на кўнгли айнийди, на боши лўқиллайди. Лекин зерикди. Манови кўрсу қайсар бола билан бир хонада ўтиравериб сиқилиб кетди. Энди Мунирочкасининг ёнига боради. Ўша ширинтой билан созу иноқ чоли тушмагур. Икковлон ўтириб олиб ўрисча гаплашгани гаплашган. Чол нималардир деб ҳазил қилади, у бўлса қикир-қикир кулади. Баъзан соатлаб шу аҳвол. Менга ўгирилиб ҳам қараш йўқ. “Собиржон Мансурович, шу ердამисиз?” дея қилпиллаб кириб келади-ю, ётсираган каби менга бир назар ташлаб, совуққина оҳангда “салом” деб қўяди-да, ўтиргани жой ҳозирлаб ўртадаги курсини чол томон сураркан, унга юзини тутади. “Мунирочка! Дорогая!” дея ўлгур чол унинг чаккасидан беозоргина ўпиб қўяди, сўнг шоша-пиша каравоти тагидаги жомадонини кавлаштириб, қизга алламбало ширинликлар олиб беради. Қиз обакини шу заҳоти ғунчадахон халқумига уриб, лунжини шишира-шишира талай фурсат шимиб ўтиради. “Собиржон Мансурович” дейди-я касофат! Муштаккина бошига! “Бува” демокқа тилинг кира тиласа ёки тарбиянг йўл бермаса, лоақал “дедушка” дегин, майли, рухсат. “Собиржон Мансурович” эмиш-а! Нима, сен хув комсомол қиз Барфина Ақобировамисан?

Афтидан, менга ёқиб қолганини қиз ботинан сезади, лекин жўрттага назар-писанд қилмай, чолга талпингани талпинган – мени баттар қуйдириш, жизганагимни чиқариш учун! Ҳар ҳолда, менга шундай туюлади. Бўлмаса, бу ёқда ёш йигит туриб, халиги тансиқ ширинликларини айтмаганда, манови сассиқ чол нима керак унга? Ёш, навқирон йигитдан ҳар балони кутса бўлади-да, чол эса – анчайин чол, кўлидан ҳеч иш келмайди, беэиён, беҳавотир. Боз устига, уларни яна бир нарса яқинлаштирган – иккаласи ҳам “байналмилалчи”: бири дурагай, бири дурагайпараст. Аммо шундай қизнинг назар-эътиборига эришмоқ учун гоҳо дурагай ҳам, дурагайпараст ҳам бўлиб кетгиси келади киши!

Унинг шўх-шаддодлигию эрка-танतिकлиги бекорга эмас. Етти раққосадан иборат “Шодиёна” рақс дастасининг кўрки ҳам, гавҳари ҳам шу қиз экан. Қароргоҳимиз қорга кўмилишидан бир кун аввал узоқ бир манзилга концерт бергани бордик. Байналмилалчи бобонинг одатдаги танта-навор нуткию менинг бир-икки огиз дийдиёмдан сўнг асосий томоша – “Шодиёна”нинг концерт дастури бошланмоғи даркор эди. Бир маҳал сахна ортида қий-чув бўлиб кетди. “Где мои штаны, где? – дерди Мунира – Ира – Ирка (дастадош дугоналари шундай атарди уни) тантиқларча ер тепиниб. – Йўқ, мен иштонсиз чиқмайман сахнага!”

Маълум бўлишича, даста рақбари – палапартишрок Маъмура опанинг айби биланми, Ирка эрканинг лозими қароргоҳда қолиб кетган экан. Энг аломат томошалардан ҳисобланмиш “Сўзана” ва “Ҳафт пайкар” рақсларини намойиш этмоқ учун эса сахнага етти раққоса чиқиши шарт! Биттаси кам бўлса ҳам ё битта ортиқ бўлса ҳам рақснинг мазмун-моҳиятига путур етармиш.

Аввалига “Путур етса етар, ким билиб ўтирибди бу ерда!” деган қарорга ҳам келингандек бўлди-ю, масъул мутасадди Анатолий Васюкдан истиҳола қилдими, Маъмура опанинг ўзи кўнмади: йўқ, шарманда бўлмайлик, қўйинглар. Кейин дастадошлари “Майли, меникини кияқол, меникини”, дея қистаб кўришди – қани энди, Мунира – Ира – Ирка кўнса! “Ўзимники бўлсин, бошқасини киймайман!” дея туриб олди таннозхон.

Ахийри, бўм-бўш автобус аза-база қор кечиб бориб ўша арзанда иштонни олиб келадиган, унгача эса концерт кечиктирилиб, уруш ва меҳнат ветерани, кекса большевик Собиржон Мансуровга қайта сўз бериладиган, у киши маълум муддат шонли ўтмишдан накл қилиб, томошабинларни “ўшлаб турадиган” бўлди.

Ана шу машмашадан кейин қўпчиликнинг Мунира қиздан кўнгли қолиши керак эди. Бошқаларни билмадим-у, биз икки рақиб – Байналмилалчи чол ва менинг унга бўлган меҳримиз баттар ортди. “Лозимини унутган қиз” ўша куни сахнага чиқиб, ажиб рақси билан ҳаммани лол қолдирди!

– Яхши нарса-я, Фарҳоджон? – деб қолди бир куни Байналмилалчи бобо қиз хонадан чиққач, орқасидан шўх имо қилиб. – Бир қармоқ ташлаб кўрмайсизми?

Бу таклиф менга мойдек ёққан, ичимда жон-жон деб турган бўлсам-да, келиб-келиб мана шу одамнинг оғзидан чиққани учун гашланиб, ўзимча “пуф, сассиқ” қилган каби ўкрайиб қарадим. Имонсиз чол, қўйиб берса, ўзгинаси қармоқ ташлагудек! Ташлаган қармогини шайтон қиз илиб олиб, калласига солиб қолсами!

Пичадан сўнг бу мугомбир чол ўзини оқлаган бўлди:

– Ҳазил, ҳазил. Ёш йигит, қани, бир синаб кўрай-чи, дедим-да. – Яна андак ўтиб, ростини ҳам айтди: – Узр, Фарҳоджон, қариганда одам сал айниброқ қоларкан шундай.

Ана буниси бошқа гап! Хайрият-э, бўйнига олди охири.

Ия, тагин ўшанинг олдига кетди шекилли. Ёта-ёта зерикди-да, мендан эса қутилган сас-садо чиқмаяпти. Ҳализамон уни бошлаб киради. Мени бу аҳволда кўргач, қиз албатта чол билан овунади-да. Аллақачон етмишдан ошганига қарамай, у ҳамон гирдек, бардам. Равиш-рафтори ҳам тўқисгина, арбобсифат; хали кўримли сочлари орқага силлиқ таралган, юзи шу қадар тиникки, ёлини бўяб олса, яна-тагин ёш йигитга айлангудек! Пурим кийинишию (хонада бекор ўтирганида ҳам сипо костюм-шим, оқ кўйлагу бўйинбог!) кунига беш марта атир сепиб олиши-чи! Шундок бўлгач, асли ёшми у, қарими, нима фарқи бор?

Мана, бир ёшнинг аҳволи! Икки кундан бери мазаси йўқ, тўшак қучоқлаб ётибди. Кўз олди жимир-жимир қилади, дам-бадам кўнгли айниб, боши лўқиллайди. Бу макондаги ягона меҳрибонлари Толя Васюк қай гўрдандир кавлаштирган эски бир асбобни билагига боглаб ўлчаб қўрилган эди, қон босими ўлар даражага тушиб кетибди. Буни эшитиб Васюк хуштак чалиб юборди: “Юрагинг уриб турибдими ўзи?” Кейин эртага шаҳардан коньяк билан қаҳва топиб келишни ваъда қилди. Бу чора ҳам омонат, вақтинчалик. Чунки, чол ҳадеб жавраётганидек, “ҳаммаси овқатдан”. Ейдиган овқат эса йўқ, аниқроғи – бор, ҳатто мўл-кўл-у, лекин мен эмас,

Байналмилал бобо ейдиганидан сероб! Емакхонага кирганда у таом танлаб ўтирмайди, тўғри келганини икки-уч ҳисса қилиб уриб чиқаверади. Ана шунинг учун ҳам қадди-комати ҳамон шопдек, бирор жойидан шикоят йўқ.

Мен азалдан шундай инжиқу ирганчик эдим. Шу ёшгача огзимга олмаган таомларни санагудек бўлсам, бу ўзи нима еб, ниманинг қуввати билан тикка юрибди экан деб ҳайрон қолиш мумкин. Бегона юртларда, айниқса, хув курсда ўқиганимда роса азиат чекканман. Аммо начора, сут билан киргани жон билан чиқармиш. Дарвоқе, сут ҳам ичолмайман, бунисига нима дейсиз!

Кечадан бери еган емишим – эрталабки икки дона тухуму нон устига нон, холос. Шу ахволда бу қахратон, бу қор дунёсига чидаб қўринг-чи!

Худо урган бу манзилларга нима жин чалиб келиб қолдим ўзи?

“Чалган жин” – хув “Қалдиргоч” фильмига олган ҳемири мукофотим эди. Шунисини бердию комсомол марказий идораси мени ўзиники қилиб олди ҳисоб. Сира тинчитмайди, иш борида ҳам чақиради, иш йўғида ҳам. Бозорим чакқон бўлиб кетган: буюртма устига буюртма, радио-телевизор, турли-туман бебилиска сафарлар, “Агитпоезд” деб аталувчи сиртдан ўта ваҳимадор, аслида гирт қўнгилочар юришлар!

Кейин ҳисобини ҳам сўраб қўяди: қани, нима ёздинг, нима чиздинг? Ҳисобот беришнинг пири бўлиб қолганмиз: ўзингизга маълум – бизники ижодий жараён, бугун ёзилмаса, эртага албатта ёзилади, чизилади, алай-балай. Топширигини бажарсангиз-бажармасангиз, барибир чақираверади, ўзиники-да – мукофотини бериб қўйибди!

Янги йил арафасида ҳам чорланиб, “бепоён юрт”нинг бепоён шимолидаги тупроги ишловталаб далаларда жонбозлик намунасини кўрсатиб меҳнат қилаётган ёш юртдошларимизнинг фидокорона фаолиятини мадх этувчи бир фильм яратиш зарурлиги, бунинг учун эса, даставвал, комсомол марказий идораси ташаббусига кўра “Агитпоезд” иштирокчилари сафида у ерларга бориб, турмуш ва иш шароити билан яқиндан танишиб, иложи бўлса, ёзила-

жак сценарийнинг хомакисини тайёрлаб келиш борасида ўта масъулиятли бир топширик олган эдик. Шунга бинонан, мана, келиб ўтирибмиз. Бир ҳафтадан ошдики, қизгин фаолият юритмоқдамиз (тўғрироғи, юритмоқда эдик). Ҳар кун автобусга ўтириб узоқ-узоқ манзилларга йўл оламиз. Бориб азамат ёшларимиздан ҳол-аҳвол сўраймиз, меҳнат фаолиятлари билан яқиндан танишамиз, энг муҳими – уларни янги-янги марраларга руҳлантирамиз: оксоқол ветеранимиз Байналмилалчи бобо оташин комсомоллик йилларидан ваъз ўқиб, “Шодиёна”нинг навнихол раққосалари саҳнада чарх уриб, биз эса блокнотимизга ул-булни рақам этиб, гоҳида бир-икки огиз нутқ ҳам ирод қилиб!

Бироқ қутилмаганда содир бўлган қор босқини ана шу жўшқин фаолиятнинг белига тепди. Мана, уч кундирки, ҳеч қаяққа жилолмай, ётоқжойимизга қамалиб ўтирибмиз. Тинимсиз ёғаётган қордан бошқасининг “фаолияти” тўхтаган, абас. Биз қўнган Илмень кўли бўйидаги қароргоҳнинг чор атрофи қор, қор, қор! Ақалли бирор қора шарпа кўзга ташланса-чи! Ҳаммаёқ оқ, оқ, оппок! Ташқарида изгирин изиллайди, бош чиқарган одам беш кун пушаймон қилади. Бечора Васюкнинг жонига балли, ана шу қиёмат қаҳратонда чанасини судраб аллақаяқлардан бизга емиш-егулик ундириб келади. Иссиққина хоналарда ҳузур қилиб еб-ичиб ўтирибмиз. “Шодиёна” бинони ларзага солиб кунда неча бор қарс-бадабанг машқ ўтказади, Байналмилал бобо билан биз эса кун-уззукун масала талашамиз.

Биргина мен бошқалар қатори емай-ичмай мана шу кўйга тушиб ётибман.

Боз келиб-келиб манови эски большевик билан ҳамхонаю “ҳамшаҳар” чиқиб ўтирганимга нима дейсиз!

Тўғри, бошида бир-икки кун апоқ-чапоқ ҳам бўлиб юрдик. Энди ўйласам, эси бор одам ундан кўп балоларни эшитиб-билиб олиши мумкин экан. Аммо ўша кезлар менда унақа андиша, ақлу фаросат деганларидан камроқ эди шекилли. Эшитган гапимга дарров жавоб бермасдан туролмасдим. Жавоб қилганда ҳам ўзимнинг билагонлигимни, суҳбатдошимдан нечоғлиқ устунлигиму

таптортмас ҳақсўзлигимни кўрсатишга ошиқардим. Ёш эдим, гўр эдим-да.

Бу аломат чол билан ҳам муносабатимиз шундай кечди деса бўлади. У шўрлик нимадир демоқ илинжида огиз жуфтлагани заҳоти энсам котади, дарҳол зарбани тайёрлайман. У мудом муросою мудофаада, биз эса янги – очиклик, ростгўйлик замони вакили сифатида унинг кечаги – тарих тўрвасидан тушиб қолган қарашларига қарши ҳар қачон ҳужумда, ҳар қачон голиб!

Дунёда ахир одобу андиша, раҳм-шафқат деган гаплар ҳам бор-ку, мусулмон! Зуваласи ўша замонда қорилгани, суяги ўша замонда қотиб, фикр-қарашлари ҳам ўшанга мосланиб қолгани учун фақатгина ўзи айбдор эмасдир ахир!

Дастлаб танишган кунимиз ўзимнинг асли қаерданлигимни айтганимда чол ногаҳон кўзлари чакнаб, ўрнидан туриб кетай деди:

– Ие, ҳамшаҳар эканмиз-ку, ҳамшаҳар! Қўлни беринг, укам, қаёқда юрибсиз! Мен роппа-роса ўн бир йил ишлаганман у томонларда. Етти йил вилоят комсомолларига етакчилик қилдим, сўнгра тўрт йил сизларда, Заранг туман партия кўмитасига саркотиб бўлдим. Тўнгич ўғлим Илҳомжон ўша ерда тугилган, чиппа-чин ҳамшаҳар сизга. Э, у воҳада Собиржон акангиз бормаган, Собиржон акангиз кўрмаган жой йўқ. Сиз энди ёшроқ экансиз, билмаслигингиз мумкин, лекин кексалар мени эсласа керак. Ҳа, эслайди, билади ҳаммаси. Ўн бир йил умрим ўша ёқларда кечган-у, билмасинми! Хўш, ўзингиз кимлардан бўласиз, қани? – Кимлардан эканимни айтганимда чол кафтларини бир-бирига уриб қийқириб юборди: – Э, шундай демайсизми, Мирзажон ўзимизнинг ука-ку! Комсомолларимиздан. Боевой йигит эди. Яхши юрибдими? Нима иш қиляпти? Борганда биздан салом айтасиз. Албатта! Оббо сиз-эй, зарангликман денг-а! Тоғ этагидаги Заранг! Зўр жойлар!

Энди эсладим: “Собиржон ака, Собиржон ака” деб зўр эҳтиром билан тилга оларди отам. Мана шу киши эканда. Ҳамма “Мансуров, Мансуров” деганида биз, болаларга у аллақандай қудратли, ваҳимали бир шахс бўлиб

туюларди. Келиб-келиб бу жойларда учрашиб-танишиб ўтирганимизни қаранг!

Эс-эс ёдимда: хатна тўйимга у киши роса қутилган-у, негадир келмаган. Айтишларича, кейин чукбурронда қатнашганмиш, лекин мен у пайтда одам-подамга қарайдиган аҳволда эмас эдим...

Ўша куниёқ чол билан эски қадрдондек, хаттоки ота-боладек бўлиб қолдик.

Эртаси аллақерга илк учрашувга борганимизда сўзлаган нутқини эшитиб, мен унга батамом тан бердим. Ўрис ҳам ўз тилида бунчалик тоза, бунчалик бийрон гапиролмас-ов! Ҳар бир сўз жой-жойида, дона-дона, мантиққа бой, шошилиш ё чайналишлар йўқ – худди китобдан ўқиб бераётгандек равон, пухта! Тўгри, ҳаммага маълум, сипсиллик, хийла баландпарвоз расмий гаплар-у, лекин тинглайтуриб беихтиёр лол қоласиз. Ўзбекчасини айтмайсизми бу чолнинг! Бузук шева-певани аралаштирмай, соф фаргонача йўсинда шундай тиниқ гапирадики (дарвоқе, ўша ёқларда ҳам саркотиб бўлган экан), “офарин” деб юборасиз.

Аммо индинига ўтиб хафсалам пир бўлди – қўнгилга илк гашлик оралади.

Учрашувда бобомиз кечаги гапларини айнан – бирор сўзини қолдирмай, бирор сўзида адашмай, оҳанг-оҳангигача бир хил қилиб такрорлаб бердилар. Нақд булбулигўё дейсиз! Демак, тайёр бир матн зўр иштиёқ билан ёд олинган, хойнаҳой, кўзгу олдида туриб қайта-қайта машқ ҳам қилингандир. Демак, бор иктидору бор санъатимиз шу, шугина!

Чол хар гал сўзини бошлаганда “Сайра, булбулим, сайра” деб қўярдим ичимда.

Бир дафъа тадбирдан сўнг, вестибюлда китоб растаси ясалган экан, ёнма-ён юриб ўшани кўздан кечираётган эдик, чол ногаҳон эҳтирос билан хитоб қилиб қолди:

– Владимир Ильич! Вох, вох, худди шу уч жилди йўқ эди-я менда. У ёқдан-бу ёққа кўчавериб йўқолган-да, аттанг!

“Э, домла, кўтариб юрасизми, Тошкентимиздан топи-

лар!” деб жаврашимга қарамай, камоли ихлос билан сотиб олди ўшаларни.

Нечундир мен қатнашолмай қолган бир тадбирдан яна бир қўлтик “янги доҳийлар”нинг китобини олиб келибди. Қарасам, билдирмайгина каравотининг тагига тахлаб қўяётир.

– Шуларни йигиб нима қиласиз-а, домла, бу ҳаммаси чўпчак-ку! – деб юборибман ўзимни тиёлмай.

Чолнинг кўзлари олайиб кетди, аммо чурк этмади.

– Анови гапингизни мендан бошқага айтқўрманг, Фарходжон укам, – деди кечаси ётар маҳали насихатомуз оҳангда. – Илтимос сиздан!

Абдусамад исмли хушчақчақ чилдирмачи йигитнинг кула-кула айтишича, чол мени “Ўзи ёмон боламас-у, мафкураси чатоқроқ экан-да”, деганмиш. Тавба, қайси замонда яшаяпти бу одам! Юракдан ҳам берган экан-да роса!

Ўзини “ёшликка уриши”, атай тетик, гайратли қилиб кўрсатиши ҳам гашимни келтирарди. Бунга-ку анови Мунирочкаси қургур ҳам сабаб бўлса керак. Бир кунда икки сира соқол қиртишлайди, бўлар-бўлмасга хонани гупиллатиб “Шипр” атиридан сепаверади. Шунда туриб-туриб, бу одамнинг ёшига яқин ҳам бормай дунёдан ўтиб кетган раҳматли бобом Рамазонбойни, ердан кўз узмай ўтирадиган огир-вазмин, серандиша бобогинамни эслаб кетаман. Нега сиз оппоқ соқол билан юрардингиз, бобо? Нега бирор марта сизнинг атир сепганингизни кўрмаганман? Олтмиш етти ёш ҳам ўладиган ёш эканми, бобожон?

Бу одамнинг ҳатто меҳрибончиликлари, овқат маҳали “уни энг, буни энг” деб қистайвериши ҳам тинкамни қуриган эди. Бир гал ниманингдир устидан тортишиб-баҳслашиб, чеккани коридорга чиқдим, қайтиб кирсам, каравот қиргогида алланечук букчайиб, эзилиб – расмона мўйсафидга айланибгина ўтирибди. Бирдан раҳмим келиб кетди, ичимда сўқдим ўзимни: золимсан! Аммо яна чолнинг ўзи ишни бузди: “Бугун ҳеч нарса емадингиз-а, Фарходжон!” Бояги норозилигу аразлар қани денг? Бир зумда қандай тарқади экан?

Менинг пайдар-пай хужумларимдан гангиб бир муддат мулзамликда юради-ю, минбарга чикиб яна ўша машхур нуткини ирод этиб тушгач, кадрдон ибораси билан айтганда, бирдан “боевой” бўлиб қолади. Нимадан сўз очманг, хув ўзининг замонидан келади, огзидан бол томиб ўша давр арбобларини таърифлай кетади: “Ҳақиқий ленинчи коммунист эди!” “Ленинчи бўлсаям, коммунист бўлсаям, охири барибир кафанда кетди-ку, домла!” дейман жигибийроним чикиб. Бир лахза менга тикилиб туради-да, огир сўлиш олиб, чала истигфорини айтади: “Намоз-памоз ўқимасакда, биз ҳам мусулмон қавмиданмиз, Фарҳодбой!”

Шу тариқа орамиз совий-совий, совимоқ нимаси, бузилиб, ошқора ракибликка айланди.

Кейинги икки чўқишув айникса огир кечди. Бирига чолнинг жўн-жайдари байналмилалчилиги бўлса, иккинчисига ўзбек Павел Корчагини сабаб бўлди.

Мунираҳоннинг, шундай ажаб кушчанинг галдаги ташрифидан кейин унинг зот-зурёди – дурагайлигидан сўз кетдию чол кутилмаган бир ғурур-ифтихор билан “номаи аъмоли”ни эълон қилди:

– Бизнинг оила ҳам байналмилалчилардан, Фарҳоджон! Кампиримиз денг украинка, бир ўглимиз поляк кизига уйланган, яна бири – ўрисга. Катта қизимиз яхудий йигит билан турмуш қилган, кенжаси Ереванда яшайди – Масков консерваториясида бирга ўқиб, арманига тегиб кетган. Неваралар ҳам шундай. Биттасини Масковдаги бир генералнинг ўглига узатганмиз. Шундай қилиб, қудамиз генерал, куёвимиз – учувчи!

– Оббо, аралашқўргон экан-да бу ёғи! – деб юбордим худди ўзим ҳам шу қўргонга кириб аралашиб кетган каби қўнглим гаш тортиб. – Бирортаям ўзбекка теккани ё ўзбекдан уйлангани йўғ-а!

Чол ё пинҳона пичингимни англамади, ё буни рағбат деб билди – завқ билан тасдиклади:

– Ҳа, ҳа, шундай. Зўр-да, қаёққа борманг – ўзингизники! Замон талаби бу. Ҳамма бир миллат бўлса, нимаси ёмон? Байналмилалчилик дегани шу-ку!

– Ўзбекнинг ўзи-чи? Қони аралашиб кетса, ўзбек деганимиз нима бўлади, домла?!

– Ўзбек? – Чол бир дам довдираб турди. Афтидан, масаланинг бу томонини дуруст ўйлаб кўрмаган, ҳар кун чайнаб юргани анови матнда бундай саволларга жавоб йўқ эди. Лекин гапнинг ўзича ўнгайроқ бир нишабини топди касофат: – Ҳа, қайтага яхши эмасми? Қон янгиланади, яшаради, миллатнинг қиёфаси ҳам кўркамлашади, истеъдоди ортади. Тўғрими гапим?

– Тўғри эмас! Яхши ҳам эмас! – дедим қоним қайнаб. – Менга унақа миллатнинг ҳам, бировдан садақага олиннадиган қиёфаю истеъдоднинг ҳам даркори йўқ! Миллат эмиш! Агар сиз айтгандек бўлса, миллат дегани қоладими дунёда?!

– Ҳа, майли, майли, – дея бирдан паст тушди чарс феълимга хийла кўниқиб қолган бу мугомбир чол. – Туринг энди, тушлик вақти бўлди.

– Ўзингиз бораверинг! Байналмилал қозоннинг саркитига тобим йўқ, биласиз-ку!

Чол бир муддат менга таажжуб аралаш боқиб турди-да, бошини чайқай-чайқай чиқиб кетди.

Ўша оқшом деярли сўз олишмадик. Чолнинг ўзи ҳам алланечук ўйчан, маъюс тортиб қолган эди.

Сирасини айтганда-ку, тўнгиз гўштига кўшиб эсини ҳам еб юборган бу қари девонанинг олақуроқ оиласию ўгил-қизига, уларнинг кимга текканию кимни олганига нима ишим бор? Менга деса, маймуннинг ургочисига уйланиб, хув осмондан тушган ўзга сайёраликка тегиб кетмайдими! Одамга алам қиладиган, одамнинг жонини чиқариб юборадиган жойи шуки, чол касофат ўша гапларни фахр билан, ғурур билан, хатто, “Мана, бизга ҳавас қилинглар, биздан ўрнак олинглар!” деган каби огиз кўпиртириб айтмоқда эди!

Талабалик кезларим таътилда Заранга борганимда момом мени олдига ўтказиб тергаб қоларди: “Аммагинангнинг қизига кўнмаяпсан, ўша ёқлардан биронтасини топдингми дейман-ов? Ойдай қиз эди-я, эсизгина! Ҳай,

бунгаям аталгани чиқиб қолар. Топганинг тузуккинами ишқилиб? Ўзимизнинг ўзбекми? Мусулмонданми? Сўзларимни қулоқ-қулогингга қўйиб ол, бола! Қаердан уйлансанг ҳам, албатта ўз қавмимиз, ўз миллатимиздан бўлсин, уқдингми? Агар шу гапга кирмасанг – ўлса, гўрида тик кўрасан момонгни! Бунда ҳикмат кўп, болам! – Кейин талай замон урчуги билан машғул бўлгач, яна гапга тушиб кетарди раҳматли: – Ҳай, тагин ким билсин, тақдири пешона-да у ёғи. Хув ёшлигимда ҳамсоямизнинг Зайнаб дегич қизи бўларди. Хушрўй қиз эди ўлгур. Ўша денг, отаси қатори бир мусофир билан қочиб кетиб эди. Акалари изидан Самарқанд борса, “Кўнглим шуни хоҳлади, бориб айтинглар отамга, оқ қиладими, кўк қиладими – ўзи билади”, деб уларни қайтариб юборган экан жувонмарг. Шу-шу, элимизда “Дил – дили Зайнаб” деган нақл чиқиб кетди. Шундайинки, кўнгил курғурга доим ҳам ишониб бўлмайди, ақл ҳам керак одамзодга. Биламан, сенинг эсинг-хушинг жойида. – Сўнг яна пича сукутга кетиб, мийгида илжайган қўйи сўзида давом этарди: – Элингга ҳам-ку ишониб бўлмайди-я, болам. Эл деганинг ҳам битта эмас-да, ахир – минг-минг, лак-лак. Ҳар бирининг ўзига етгулик ўй-хаёли бор, ҳар бирининг дилию диди ҳар алвон. Нима эмиш, “Кимнинг кимда кўнгли бор – қўяберинг, ўйнасин”. Ўйнасин-а! Шундайки, момонг ҳам бир гапирди-қўйди-да, болам. У ёғини ўзинг кўраберасан. Аслида-ку мусулмони ҳам, кофир деганлари ҳам – бари бир худонинг бандалари. Ҳаммасиям дунёга умид билан келади. Лекин менинг бояги сўзларим қулогингда бўлсин, болам!”

Ул маталғўй кампир гапни бундай чувалтириб, нима демоқчи эди ўзи ўшанда? Ёки манови чолга ўхшаб у ҳам байналмилалчимиди? Ким билади дейсиз, бориб энди гўридан сўраб келармидингиз?!

Байналмилалчи бобо билан сўнгги можаромиз қор босқинидан бир кун олдин – ўлгудек узоқ, рутубатли бир манзилга бориб, замонамиз қаҳрамони – машғал механизатор Тошпўлат Қурбонов билан учрашиб қайтганимиздан сўнг содир бўлди.

– Ажойиб йигит экан-а, Фарҳоджон? Ҳақиқий Павел Корчагин! – деди чол завққа тўлиб. – Зўр қилиб ёзасиз-да энди!

– Мана ёзади! – дедим ўзим ҳам кутмаганда хунук бир қилиқ кўрсатиб. Кейин хижолат чекдим, албатта. Бирок ўша вазиятда мёндан бошқа гап чиқиши қийин – роса авзойим бузук эди. – Нима қилиб юрибди булар? Б... борми бу ерда?! Ташаббус эмиш, қалб амри эмиш! Мана!

Чол бу сафар мен билан ади-бади айтишиб ўтирмади, шартта ўрнидан турдию хонани тарк этди.

Кейин Тошкентга қайтгунимизча биз деярли очилиб сўзлашмадик.

Тошпўлат деганлари ўзим қатори бир йигит экан. Аммо қадди-басти роса келишган, барваста, мушакдор. Муомаласини айтмайсизми, жуда майин-мулойим, ўнта гапингизга бир огизгина қилиб хуш табассум билан жавоб қайтаради. Илк кўришдаёқ беихтиёр ёктириб қоласиз. Хуллас, қахрамон деса дегулик!

У бошлиқ зарбдор комсомол ёшлар бригадаси бепоён бир даланинг қоқ ўртасига кўр қурган, аниқроғи – “десант ташлаган” эди. Уч-тўртта кўчма вагон, гирдига бир гала брезент чодир тикилган. Атрофда турли-туман тракторлар, узун-узун аллақандай хандақлар, тупроқ уюмлари. Ер музлаб ётибди. Изгирин.

Ана шу изгиринда бригада аъзолари чодирлар ўртасидаги ялангликда давра қуриб, биз уларга хунаримизни намойиш этдик. Аксарияти ўзимизнинг йигитлар бўлса-да, оқсоқолимиз одатдагидек “иккинчи она тиллари”да сайраб бердилар, биз ҳам одатдагидек, атай ўжарлик билан ягона она тилимизда кўрган-билганларимиздан сўйлаган бўлдик. Шунда биқинимда турган Тошпўлат секингина билагимни сиқиб қўйганини сездим. Ўзим ҳам бу азаматни ҳалиёқ яхши кўриб қолган эдим.

Яланг атлас либосларда “саҳна”га чиққан “шодиёна”чи шўрликлар совуқдан афти кўкариб, қалтирай-қалтирай муқом қилганида давра бир оз жонланди, чапагу олқишлар ҳам янгради.

Тадбирдан сўнг, “Бир пиёла чой ичиб кетасизлар”, деб Тошпўлат бизни марказий чодирга бошлади. Бир-биримизга гал бермай шоша-пиша ичкари кирдик. Узун-узун тахталардан тагига гишт қўйиб ясалган зиёфат столи. Икки ёнда боши бир-бирига уланган буклама каравотлар. Дастурхонда чойнинг ўзидан дарак йўғ-у, бақувватроқ “ўринбосар”лари сероб: арағу колбаса, шўрбодрингу шўрбалик.

“Совукда тараша бўлиб қолмасмикан булар?” деган бояги хавотирим бекор чикди. Чодирнинг ичи иссиққина эди. Икки бошида иккита қўлбола ўчоқ – бетон тахтага тортилган пружина чўгдек қизариб турибди. Кечаси тўшак-қопларга кириб ётишаркан. “Шундаям совкотадиганлар, оилалилар хув вагонларда яшайди”, дейди кулиб Тошпўлат.

Тамадди чоги ундан ул-булни суриштириб, блокнотимга ёзиб олдим. “Ўша ёққа бориб ишлаб келсанг, Фахрий ёрлиг берамиз”, деб ваъда қилганмиш комсомолнинг марказий идораси. “Хўп, ўша ёрлигини бердиям дейлик, кейин-чи, кейин нима қиласиз?” деб сўрасам, ўйлай-ўйлай, “Билмасам. Бир гап бўлар”, деб қўяди елкасини қисиб. Жуда содда-ей!

Ўзи ҳам, манови келиб ўтирган шериклари ҳам Ўзбекистоннинг узоқ-узоқ манзилларидан экан. Ҳарбий хизматдан қайтгач кўпчилиги нимага қўл уришни билмай қолибди. Қишлоқда тузукроқ иш йўқ, овунчоқ йўқ. Уйланай деса, баъзиларининг кўли калта – ота-она қари, чимилдик осгунча уларни бокиб туриш керак. Ана шунда комсомол ватанпарварлик, фидокорлик, қалб амри деган сўзларни шиор қилиб, буларни шартта ёллайди-да.

– Тоша-а! Где ты? – дея аввал чақириб, кейин ўзи – қўнжи узун резина этик кийган, жез тишли қаримсиқ бир хотин кириб келди чодирга. – Опять, да?!

– Келинингиз, – деб қўйди Тошпўлат эшитилар-эшитилмас, хижолатликдан четга қараб. – Ке, нима дейсан?

“Келинимиз” ҳам меҳмонларни кўриб андак ўн-гайсизланди-ю, сўнг дарҳол шўхлик аралаш муддаога ўтди:

– А ну, ребятки, не угощаете меня?

Тутқазилган стаканни тикка турган кўйи охиригача си-мириб, кетидан колбасасини чайнаб, “спасибо”сини айтди-да, эри бўлмишга ёлгондакам мушт дўлайтира-дўлайтира чодирхонадан чиқди.

Сўлокмонимизнинг ўзи ҳам боядан бери ими-жимидида уч-тўрттасини кулқиллатиб кўйган. Машқи дуруст, бу кетишда кўп “ёрлиг”ларга эга бўлса ажаб эмас. Эртасини ўйлармикан ўзи бу йигит? Йўқ нарсанинг нимасини ўйласин? Бугуни ўтса бўлди-да. Кун-ку, мана, ўтди ҳисоб, аммо кечаси анови алвасти бу ювош, бўйнибўш болани тек қўярмикан? Иккаласи ҳам “оби-тоби”да ҳозир. Бир гап бўлмоғи муқаррар. Э, бўлса бўлар, у томони билан иши йўқ. Лекин эртага бир кун кетади – бегона юртда қорамағиз бир қизалоқ ё ўгилча қолади. Бу ёқда, мана, Байналмилалчи бобомиз қарсақни уриб турибдилар!

Жўнаётганимизда не бир хаёл билан Тошпўлатдан су-рат сўрадим. Ҳарбий хизматда юрганида “телняшка” кийиб тушган кўркемгина суратини келтириб берди дарров. Хайрлашаётиб елкасидан қучиб кўйдим. Ачинганимдан, раҳмим келганидан: пешонанг курсин, Павка Корчагин!

Ана энди, бу шўрлик уч-тўрт кун осмонда: “Мени га-зетага ёзади, расмим чиқади, кишлокқа боради, ота-онам кўради. Ҳалима ҳам”.

Хомхаёл афандим!

Унда-бунда бир эслагудек бўлсам, эркакчасига кўпол кийинган жез тишли қаримсиқ хотин, кўлида стакан, тикка туриб ичганлари, Тошпўлат бечоранинг хижолат чекиб бир ёқларга қарагани кўз олдимга келади.

Жаҳл устида арзанда сурати йиртиб ташланган ўша аза-мат йигит қаерда бўлсаки ҳозир? Учрашиб қолсак, қочиб кетсам кераг-ов. Барибир яхши йигит эди у. Ҳалимаси ҳам уни кута-кута бошқа эр қилган чиқар.

Яхшига яхшиси эртақлардагина учрайди...

Илмень кўли бўйидаги ўша унутиб бўлмас қор қамали кунлари, билиб-билмай, бир-бирига кўп озорлар берган, бир-бирини кўп қийнаган икки сафардош комсомол марказий идорасига ҳисобот топширгани борганимизда охириги

марта учрашдик. Худдики боласини кўргандек суюниб кетди боёкиш чол. Сира кўнгил узолмайди денг, одамни қўйиб юборгиси келмайди. “Мана – адресим, бизникига мархамат килинг, Фарходжон. Келинниям олиб келинг. Кампирим билан, болаларим билан таништирай. Борди-келди қилайлик. Албатта кутаман, қачон келасиз? Ҳовлида гилосларим пишиб ётибди, ўз қўлингиз билан териб ейсиз”.

Гилослар пишиб битди, ейдигани териб еди – бормадим. Ҳе, ўша беимон чолни бошимга урамани? У билан яна бетма-бет бўлмоқни ўйласам, кўнглим безилларди. Шунисидан қочдим.

Лекин бутунлай қочиб қутулмоқ қўлимдан келмади – бунинг чораси ҳам йўқ эди-да. Хув сўнгги бор биз аслида хайрлашмаган эканмиз. Бошқа сафардошларни-ку қўятурайлик, шу чол мени кейин умр бўйи таъқиб этди.

Аммо ўшанда мен бунисини қаёқдан билибман?

Орадан йиллар ўтиб, “киномеханик” раисдан кейин яна неча бош алмашгач, чинакам ўзбекпараст кино арбоби сифатида ўша амал курсисини Фарҳод Рамазон эгаллайди.

Кунлардан бир кун котибаси кириб, уни бир аёл йўқлаб келганини хабар қилади. Нимадандир диққатроқ бўлиб ўтирган рахбар “Қанақа аёл! Аёл қабул қилмоқдан бошқа ишим йўқми?!” дейди норози чимирилиб. “Оддий аёл эмас, актриса экан”, дейди қиз бармогини тишлаб. “Актрисасини энди кўришимми?!” “Йўқ, сизга шахсан таниш актриса эмиш-да”, дейди котиба боёкиш баттар мулзамлик билан. “Менга шахсан нотаниши ҳам бор эканми актрисанинг? – дейди-ю, айтган гапи ўзига нашъа қилибми, изн беради курси сохиби: – Майли, кирсин-чи”.

Хонага аломат бир жувон кириб келади. Айни қиёмига етган латофагли бир хоним. Бойвуччагина. Киборгина. Кўзга иссиқдек, ростдан ҳам нимасидир таниш. Беихтиёр ўрнидан турган Фарҳод Рамазонга у дадил қўл бериб, юзини тутди. Мезбоннинг бир қадар саросимада қолганини кўргач, бидирлаб ўзини эслатмоқ бўлади: хув Илмень қўли, қор қамали, Собиржон ака, “Шодиёна” гуруҳи... Аллақачон дунёдан ўтиб

кетган узок бир кариндошини кўз олдига келтирмоқчидек, Фарход Рамазон афтини тириштиради. Ҳа-а, Мунира – Ира – Ирка! Лозимини эсидан чиқарган қиз! Унутилаёзган ўша хотиралар ҳаққи, уни ўтирмоққа таклиф этади.

Ташрифдан муддао шуки, бу хоним яқинда суратга олинажак “Севги садоси” фильмидаги бош ролга даъвогар экан. Шунга “Фарход акам ёрдам берворадилар, ҳарҳолда, эски танишмиз”, дея қора тортиб келибди. “Ракқосаликни қўйиб бу ёкка ўтмоқчи экансиз-да?” деб писанда қилиб ўтирмайди, ажабланмайди ҳам арбоб: ҳозир раққосаси тугул, умрида саҳнага қадам босмаганлари ҳам кинога чиқиб кетаётир! Аммо шу кунларда у жуда банд, қолаверса, бугун энди бошқа ролдаги одам, совуққина қилиб, “Бу масалани мен эмас, бадий кенгаш ҳал қилади-ку, Мунираҳон”, дейди. “Ўша бадий кенгашнинг раиси ўзингиз эмасмисиз, Фарходжон ака!”

Фарход Рамазонни таажжубга соладиган яна бир жойи – бу хонимнинг худди ўша Илмень қўли бўйида топшириб қўйгани бордек дангал даъво қилаётгани эмас, тиниқ Маргилон шевасида сўзлаётгани! Ёппасига ўзбеклашилаётган, дурагай-пурагайлигига карамай, шу тилга ўтилган йиллар-да!

“Нима десангиз, нима килсангиз, ҳатто кийнасангиз ҳам розиман, Фарходжон ака!” дейди илтимосчи хоним сўнгги пишангларини қўллаб. “Мен саркитхўр эмасман!” деб қўяди ичида “кўзи тўқ” арбоб.

Тағин Илмень қўлига қайтилади, тағин қор қамали, тағин “добрый дедушка” – Собиржон ака, тағин – “Ўшанда сизнинг менга қараб-қараб қўйишларингизни сезганман”, тағин – хув бир гал унутиб қолдирилган иштон ҳангомаси, сипорок лозим-позим эмас, йўқ, айнан иштон – тўғри-да, ўшанда худди шундай деб хархаша қилинган: “Где мои штаны?!”

Лекин – бефойда, бефойда, бефойда!

Ниҳоят, хоним шартта ўрнидан турадио курси соҳибига тик бокиб, “ўз” тилида захрини сочади: “Посмотрим!”

Курси соҳиби ҳам бу пўписага муносиб жавоб қилиб қолади: “Тоже мне!”

Хўш, у бир вақтлар Илмень кўли бўйида ўзини энтиктирган бу таманнодан шу тариқа аламини олмоқчи бўладими? Йўқ, йўқ, асло! Аксинча – ўша хотиралар беорларча савдога қўйилгани унинг энсасини қотиради, холос.

Оқибати шу бўладики, Фарход Рамазонни четга суриб, кўп зўравонларнинг зўри билан “Севги садо”сидаги бош роль барибир ўйналади. “Посмотрим!” Бироқ фильм бадий яроксиз деб топилиб, экранга чиқарилмайди. Бунда ҳам раҳбарнинг на айби, на аралашуви бор.

Шундан кейин яна озроқ фурсат ўтиб, бир киши Фарход Рамазонга қўнгироқ қилади: “Ўзингиз ҳам яхши танийдиган Фалончахон фалон фильмда бош ролда чиқмоқчи эдилар, Фалончиев деган ўжар режиссёрингиз қўнмаётганмиш. Сиз бир огизгина айтсангиз... Хизматингизда бўламиз, окам!” “Раҳмат, раҳмат. Кечирасиз-у, акахон, пулингиз кўп бўлса, менимча, ўзингиз кино олганингиз маъқул. Ана ўшанда бош ролда у кишини ўйнатасизми ё ўзингиз чиқиб ўйнайсизми – ихтиёрингиз. Менинг касбу корим бошқа. Мен кўча санъати билан шуғулланмайман, узр”, дея телефон гўшагини қўйиб қўяди.

Икки кунми-уч кундан сўнг “акахон”нинг ўзи ташриф буюради. Ҳамма тўю тантаналарда ҳамиша hozir, ҳамма танийдиган, ўзи ҳам ҳаммани танийдиган ўша донгдор “акахон”имиз! “Сиззи бир кўриб кетай девдим, окам”. “Марҳамат, келинг, акахон”.

Келди, кўрди, гаплашди, синалган усулларини ишга солмоққа уринди – иш чиқаролмади, секин турди-кетди.

Кабинет соҳиби уни кузатиш баҳона, аслида оёқ чигилини ёзгани қабулхонага чиқса – бир тўп қиз хиҳилашиб аломат торт еб ўтирибди. Ҳойнаҳой, ҳув эшиқда турган қоровуллар ҳам айни тобда “Мальборо” тутатаётгандир...

Фарход Рамазоннинг маслаҳатига кирибми, “акахон” кейинчалик “Семург” деган яллаци қизлар дастасини тузади. Се мург – уч товук, йўқ, жўжа дегани. Бора-бора жўжалари кўпайиб, “Симург” бўлади; “си мург”, яъни жўжалар сони, ия, уят-а, саногидеганимиз маъқулдир – ишқилиб, ўттизга етади. Кинокомпаниянинг ҳам номи шундай. Бари мургак жўжа – раққосаси ҳам, яллацилари

хам. Кейинроқ хаммаси бирин-бирин кинога, актрисаликка ўтади. “Симург” махсулотлари телевизорларни босиб кетади. Бошқа йўналишнинг бошида турган Фарход Рамазон эса ночоргина кулиб, уларни “Акахонфильм” махсулотлари” деб атайди. Дарҳақиқат, санъатдан анча-мунча йироқ, тўпорисифат “акахон”имиз энди кимсан – продюсер!

Қайсидир байрам арафасида Фарход Рамазон ресторанда ўтадиган бир анжуманга таклиф қилинади. Боши огиб борса, бир четда “Симург” – си мург давра курган. Бу вақтга келиб ўзаро анча-мунча ҳамкорликка эришган “акахон” қўярда-қўймай уни даврасига етаклайди. Ўзи эса, атай кўз-кўз қилган каби, давра айланиб, “жўжа”ларини бир-бир ўпиб, хар жойига қўл чўзиб-пийпалаб чиқади. Бир-биридан рашк қилмасмикан, жиллақурса, ийманмасмикан булар? “Бирортасини опкетинг, ока-ам! Люб-бойини!” деб қолади арбобимиз ўрнидан қўзгалганини кўрган “сахий акахон”.

Улар орасида энди Мунирахоним йўқ. У аллақачон товук бўлиб кетган бўлса керак. Қақаглаб юргандир бир ёқларда. Илмень бўйларини туш кўриб!

8. “Цигун”. Кичрайиб қолган одам. Сол миллатчини!

Хитой бориш фикри қачон тугилган эди ўзи?

“Неделя” ҳафталигида Фарход хитойча халқ табобати-га доир “Цигун” мўъжизаси” сарлавҳали каттакон мақола ўқиб қолди. “Цигун” – жисмоний тарбия, умуман, ҳаракат дегани экан. Мақолада айтилишича, ушбу усулни қўллаб кўп дардларни, жумладан, кулоқдаги шовқин балосини ҳам даф қилса бўлар эмиш.

Хўш, Хитойга бориб келишнинг қандай йўли бор? Ўйлай-ўйлай топди. Сиёсий нозикликлари нари турсин, улкан мамлакатнинг жуғрофий жиҳатларини ҳам тузук ўйлаб кўрмаган Фарход демократ шоир Фуркатнинг Ёркент ғурбатидаги ҳаётини ўрганиб, “Бор экан тақдирида” деган сценарий ёзиш ниятида юрганини, бунинг учун эса Уйғуристонга ижодий сафарга бормоғи зарурлигини баён этиб марказий уюшмага ариза йўллади; шоир ҳақидаги

дастлабки “Фуркат” фильми айнан ўзи дунёга келган йили (ким текшириб боряпти!) ишланганини унинг ижодида, демакки, мураккаб тақдирига қизиқиши гоят зўрлигини пиланда қилмоқни ҳам унутмаган эди.

Сценарий ёзиладими-ёзилмайдими, Хитойга бориб келса бўлди!

Бу орада тагин ўша газетада “Цигун” табобат марказининг бир шохобчаси “бепоён юрт” пойтахтида ҳам иш бошлаганини ўқиб, бор тинчини йўқотди; катта дўхтирларга кўриниш зарурати ҳам қўшилдию бу ёққа юриш аҳди қатъийлашди.

Ул мўъжиза ўчоғини у пойтахтнинг кўзга кўринган азда-базда бир манзилида, мухташам бинода жойлашган деб ҳаёл қилган эди – хув Салом Одил кўчасидан ҳам бешбаттар йўли чалкаш, унча-мунча шаҳарлиги ҳам умрида эшитмаган бир қавақдан зўрга топди. Анчайин тураржой биноларидан бирининг ертўла қисмидаги уч-тўрт хонани ишғол этган бир макон экан. Бемор деганлари ҳам унчалик кўп эмас; Фарҳод навбат кутиб ўтириб “шовқинбозор”лардан бири билан сўз олишмоқчи эди, у батамом “девор” бўлиб чиқди – бирор гапингизни англаса қани, нуқул “душ, душ” дея алланечук вишиллабми, фишиллабми кўяди, холос; кулогимдаги шовқин худди душдан оқаётган сувнинг шовуллашига ўхшайди демоқчи шекилли-да. Ўзиям бозори қайтган бир киши экан. Фарҳод унинг ёшига етгунча ҳали неча қовун пишиги бор! Ўшанда қулоқ ўлгур вишилламоқ тугул бутунлай эшитмай қолса ҳам майли эди!

Муолажа хонасида уни ёшини билиб бўлмайдиган паст бўйли, дум-думалоқ бир хотин қарши олди. Беморни кўриб ў у бош бармоғини ниқтай-ниқтай “Карашо, карашо!” дея шодон жилмайиб, дераза тарафга қаратиб қўйилган курсига таклиф қилди. “Доктор айтяптики, гам еманг, соппа-согайиб кетасиз!” Орқа бурчақда ўқувчи бола сингари кўлларини тиззасига қўйган қўйи қотиб ўтирган кекса яхудийни Фарҳод шунда кўрди. Таржимон экан. Ўша орқали дардини баён этиб дўхтир хотин билан савол-жавоб қилди. Бош бармоқ бояғи йўсин мих, “Карашо, карашо!”

Умуман, чеҳраси очик, жуда хушчакчақ аёл экан. Лаблари калтароқми, огзи сира ёпилмайди, оппоқ йирик тишларини кўрсатиб илжайгани илжайган. Ҳаракатлари чакқон-чаққон. Аммо сира ҳам дўхтирга ўхшамайди, фаррош-маррошми дейсиз. Кийган халатининг чўнтақларию биқинлари кафт изидан қорайиб кетган. У қўл-пўлини ювмай, биққи бармоқлари билан Фарҳоднинг аввал елкасини силаб, сўнгра тап-тап қоқиб қўйди-да, қулоқ чамбарагини, солинчоқларини чимчилай-гижимлай кетди. Ўн-ўн беш дақиқа.

Таржимоннинг айтиши бўйича, шу йўл билан қулоқ тоғайларини юмшатиб-уйғотиб, қон юришини яхшилаб, асаб ҳужайралари жонлантирилар экан. Бу гапни у комил ишонч билан таъкидлаб гапирди. Нима деймиз, мантиқан олганда, сўзлари тўғри. Ўша қарахт ётган асаб толаларига қон югуриб, тикланиб ҳам кетса ажаб эмас! Чунки ҳар қандай қарахтлашув аслида ҳаракат йўқлигидан, демакки, қон етиб бормаслигидан келиб чиқади. Қон – ҳаётбахш мўъжиза. Бекорга анови мақола “Цигун” мўъжизаси” деб аталмаган.

Хизмат ҳақини олиб ягир киссасига тикар экан, “Қарашо” хола яна тўққиз маротаба қатнамоқ лозимлигини айтди, шунда дастлабки муолажа босқичи яқун топар эмиш. “Бошқа босқичи ҳам борми ҳали?” деб сўради Фарҳод ташвиш билан таржимонга қараб. “Ие, албатта-да! Неча йиллик дардни ким сизга ўн кунгинада тузатиб беради?!”

“Қарашо”лаб қолди ҳалиги хотин, муолажадан унчалик кўнгли тўлмаган Фарҳод таажжуб билан хонадан чиқди.

Марказий уюшмага бориб йўлланмасини даракламоқчи бўлди-ю, анови Суръат совуққа учрамоқдан хавфсираб, ҳеч қаёққа қайрилмай тўғри истироҳатгоҳ томон йўл тортди.

Тушки овқат чоги Ақобиров уни сўроққа тутди:

– Кеча кўринмадингиз? Гуляхонимникига боргандир-сиз-да? Қалай, яхши ўтирдиларингми? Қизини кўрдингми? Зўр-а? Сенгайм ўшанинг хонасидан жой қилиб бергандир, а? Пўстагини таърифладими?

Фарҳод донг қотиб қолди.

– Қаёқдан билдингиз?

– Биламиз-да, – деди Ақобиров кўзойнагини олиб, ойналарини пуф-пуфлаб қўяркан. – Мен ҳам борганман. Ўтган сафар келганимда меҳмонхонадан жой топилмай, мажбур бўлганман. Ўзи олиб кетган. Барснинг териси эмиш, кавказлик бир таниши совга қилганмиш – чўпчакни кўр! Мени Амударёга элтиб, қуруқ қайтарган, жалаб!

– Ундай деманг-э, Равшан ака, яхши аёлга ўхшайди-ку! – деди Фарход ўзини ўнгайсиз сезиб.

– Яхши аёл!.. Биласанми ўзи унинг тарихини? Мактабда аёлчи бўлиб, “Артек”ка борган. У ерда ким биландир ўйнашиб, силлиқлатиб қўйган экан, Тошкентга қайтганидан кейин қўлма-қўл ҳашар бўпкетди. Шу аҳволида эр топилишига кўзи етмай, ўқишга бу ёққа келди. Биттасини, бир маллавоини топди ҳам, лекин сал ўтмасдан ажрашди. Қизи чиройли-я? Софи Лоренга ўхшайди!

– Кўрмадим, – деб қўйди Фарход ўйчанлик билан, – қаёққадир кетган экан.

– Ҳаромилар чиройли бўлади-да ўзи, а, нима дедингиз, Фарходбой?

– Билмасам. – Фарход келиб-келиб Равшан Ақобировдан бундай магзавани кутмагани учунми, кўнгли бирдан гаш тортиб кетган, назарида у майдалашиб, кичкина бир одамга айланиб қолгандек эди. – Шунақа гаплар нима кераг-а, Равшан ака!

Ақобиров дабдурустан тумтайиб олди.

– Керак бўлмаса – эшитма!

Бундан ҳам қизиқроғи тушлиқдан сўнг, аразлашиб қолгандек гапсиз-сўзсиз майдонни айланиб юрганларида содир бўлди.

Қаёқдандир оёқ остидан ҳамшаҳару ҳамкасблари Игорь Семашенков чиқиб қолди. Бу кишим қачон келдилар экан?

Сочлари қоп-қора, ўзи ҳам қорамум-қорапаранг, афти доим бужмайиб юрадиган бу исқиртнамо “чашма”хўрни Фарход жинидан баттар ёмон кўрарди. Тўқнаш келиб қолганда зўрма-зўраки саломлашарди-ю, бошқа вақт иложини қилиб қочар, қўл бермасликка тиришар эди. У ҳам шуни сезармиди, Фарходни кўрганда нимандир аниқлаб

олмоқчидек совуқ-совуқ тикилиб кўярди. Ўлгудек шовинист эди у, гап-сўзларидан – ўрис миллатчиси! Айниқса, кечаги “ошкоралик” кунлари худо берди унга. Мажлис-ларда чайкала-чайкала минбарга чиқиб олиб, “ога” миллат вакили сифатида, ўша миллат номидан дагдағали нутқлар ирод этади, ўзбеклар даврасида ёлғиз бўлса, “чўчкаҳўр махлуклар” дея зўр бериб миллатдошларини, хусусан, бирга ишлайдиган ҳамкасбларини қоралай кетади. Хуллас, бетаин, бедаво бир бало!

Бироқ ҳамма, ўша мажлис-маросимларда сўз улашадиган катта-кичик раҳбарларгача ундан кўрқади, у билан ҳисоблашмоққа мажбур! Шундай қилмай кўрсин-чи! Сиёсий сафсатабозликни нақд чўққисига олиб чиқади. Афтидан, унинг бу каби кори бади кимгадир керак, кимдир биров шундан манфаатдор, унга ҳатто йўл-йўриқ ҳам кўрсатиб туради.

Гап шундаки, хужжатли фильмларга сценарий ёзиб юрадиган бу кимса аслида бошқалар ҳазар қиладиган, ҳар йўл билан қочадиган махсус топшириқларни бекам-қўст, ҳадди аълосига етказиб бажариб берарди.

– Равшан Усмонович, бир минутга мумкинми сизни? – деди Семашенков одатдагидек совуқ ишшайганча йўлни тўсиб.

– Нима дейсан? – Ақобиров бурилиб ҳам қарамай, худди пашшани ҳайдаган каби уни йўлдан четлаб ўта бошлади.

Семашенков сурбетлик билан эргашди.

– Сизда бир-икки огиз гапим бор эди-да, Равшан Усмонович.

– Тошкентда мени “Ўрисларга сотилган, ўриспараст” деб игво қиласан, бу ёққа келганингда эса, “Ашаддий ўзбек миллатчиси” деб буларга ёмонлайсан – шуми менга айтадиган гапинг?!

– Ия, бу нима деганинг, Ақобиров! – Семашенков тагин унинг олдини тўсмоқчи бўлди, Ақобиров тагин уни нари суриб ўзига йўл очаркан, ноилож муроса қилди:

– Семашенков, кўриб турибсан-ку, укам келган. Гаплашадиган гапларимиз бор!

– Укангми бу хали? Демак, бу хам сенга ўхшаб, а?

Акобиров илкис юришдан тўхтади.

– Нима – менга ўхшаб, нима?

– Сен тогликсан-ку!

– Тоглик бўлсам нима қипти, хўш?

– Ўзбек эмассан-да!

– Ким айтди сенга шу гапни?! Сенинг ўзинг кимсан, биласанми?

– Кимман?! Керак бўлса, гирт ўрисман мен! Улуг ўрис халқининг фарзанди!

Уч-тўрт одим олдинга кетиб қолган Акобиров шартта қайрилиб, кўрсатгич бармоги билан уни имлади: бери кел. Семашенков унинг тумшуги тагига борди: нима дейсан?

– Қулоқ сол, улуг ўрис халқининг фарзанди! – деди Акобиров дона-дона қилиб. – Айтайми, сен кимсан? Сен аслида ўрис ҳам эмас, бало ҳам эмас, сен – гирт истеъдодсиз, бахил, игвогар бир расвосан, билдингми! Қани, энди орқангни кўрсат! Бурил, бурил! – Акобиров уни елкасидан тутиб тескари қилди-да, тиззаси билан кетига туртиб қўйди. – Туёгингни шиқиллатиб қол-чи! Марш! Марш отсюдова!

– Нима-а?! Нималар деб валдираяпсан сен ўзи? Бориб турган миллатчи экансан-ку, Акобиров! Мен бу масалани шу холда қолдиrolмайман!

– Иккаламиз бир хил – ҳамкасб эканмиз-да, Семаштейн!

– И-я! Бу нима деганинг, аблах!

Бир-бирининг билагига уриб, ёқалаша кетди улар. Хайриятки, якин ўртада одам кўринмас, бу шармандагарчилик-ка Фарходдан бошқа гувоҳ йўқ эди.

– Нега қараб турибсан, ҳей! Солмайсанми бу маразни! – деб бақирди Акобиров қиёмат можародан ханг-манг бўлиб қолган Фарходга.

Фарход югуриб бориб уларни ажратди-да, Акобировни қўлтиқламоқчи бўлди. Акобиров жаҳл билан унинг қўлини силтаб ташлаб, “Э, бор-э сен ҳам!” дедию ётогига қараб жўнади.

Кечки овқатда у бошқа столга ўтиб олган экан. Араз! Кичрайиб, ёш болага ўхшаб қолди-я!

9. *Итга вафодор Афлотун Сукрот ўгли, Зузи, гултувак ва ҳоказо*

Ҳар тарафлама қамалда қолган Фарҳоднинг дафъатан дераза тоқчасидаги гуллари аллақачон қувраб хазонга айланган гултувакка кўзи тушди, чурраси тўкилган одамдек қовугини чангаллаб базўр унга яқин борди-да, ерга олиб қўйиб... Бошқа чораси йўқ эди. Худо кечиран.

Бирдан енгил тортди-я! Тангу тор дунё бирдан ёришиб, кенгайиб кетгандек бўлди. Э, бор экансан-ку, дунёи чарогон! Бундай ҳузур, бундай фарогатинг қайда эди ҳали? Бўлмаса, заҳартанг ҳолатда безовта ўтирганига қарийб бир соатдан ошаётир, мана шу гултувакка ҳам неча бор кўзи тушди, аммо фаросат қилмаганини, ҳатто хаёлига келмаганини қаранг! Ҳолбуки, бундай чокда карвонни йўлдан қолдириш истиҳоласига ҳам бормай туянинг устидаёқ ишни битиравериш вожиблигидан хабардор. Бироқ бу ер Саҳройи Кабир эмаски, ҳар қандай намлик зумда қумга сингиб кетаверса! Бу ерда на туя, на карвон андишасига ҳожат бор, бунда биргина тувак, гул ўсадиган тувакдан бошқасини тополмайсиз. Демак, бу ҳам таяммум мақомидаги бир чора, бу ҳам вожиб кўрилар, валлоҳи аълам. Агарчи ўшал ҳолат тагин бир муддат чўзилганида, ё бир шармисорлик, ё бир кор-қол рўй бермоғи муқаррар эдики, униси энди Саҳройи Кабирни анчайин намламоқ эмас, гуноҳи кабирага тобин бир амал саналгусидир!

Икки соатлардан ошадик, Фарҳод мана шу хонада ёлғиз, қамалиб ўтирибди. Деразаси ҳовлига қарагани, уч томон баланд бинолар кун ёругини тўсиб тургани учун хона нимқоронги, чирोगи ҳам ёнмас – куйган эди. Бир ён деворни тўлиқ китоб жавони эгаллаган; асосан жаҳон киноси тарихию киношуносликка оид асарлар, турлитуман альбомлар, эълону афиша ўрамалари, даста-даста қўлёзма; жавоннинг ўрта-ўртасидаги катакларга эса уй эгасининг шахсий, оилавий суратлари териб қўйилган. Гилам-пилам тўшалмаган қуп-қуруқ ерда қопламаси

гажиб ташланган бир дона ликиллоқ курси – тамом, хонада бошқа ҳеч вақо йўқ.

Нарёқдаги қолган икки хона ҳам худди шундай шипшийдим. Биттасида, харна, буклама каравот, уй эгасининг кўрпа-тўшагию деразани энлаган ёзув столи ва устига кийим-кечак уюлган стул кўринали, кейингиси эса батамом анови учта баҳайбат махлуқнинг ихтиёрида; бу ёқдаги одам боласи яқин бир соатдан буён уддасидан чиқолмай кўзига қон тўлиб ўтирган ишни, зарур бўлса, ундан ҳам баттарини улар бемалол бажариб-бўшаниб юрибди – хоналарни тутиб кетган бадбўй ҳид шундан. Шаҳарнинг қоқ марказида жойлашган арзанда бинода шу аҳвол-а!

Фарҳод ликиллоқ курсида бир соатлар ликиллаб ўтириб китобхонлик қилгач, қоронгида кўзи толиқди – қун окшомга ога бошлаган эди. Сўнг мана шу ташвиш-машмаша бошланди. Уч-тўрт марта туриб, эшикка яқин борди, лекин чиқмоққа юраги бетламади. Хўкиздеқ-хўкиздеқ учта ит уч томондан ёпишса! Ана, эшик тагида ўлжа кутиб навбатманавбат ириллаб ётибди, жонингдан тўйган бўлсанг, марҳамат!

Бундай танг аҳволга у биринчи марта тушаётгани йўқ. Эсида, эндигина Тошкентга келган кезлари, ҳамқишлоқ бир акахонига эргашиб кечки пайт унинг домласиникига борди. Домла ичкиликка роса ўч, шунданми, икки хонали уйда ёлғиз яшар экан. Устоз-шогирд ўтириб олиб кетмакет қадаҳ уриштиришаркан, қишлоқи боланики бирдан кистаб қолди. Лекин қаёққа борарини билмайди. Сўрай деса, улфатлар суҳбатга шўнгиб кетган, катталар гапираётганда сўзини бўлиш одобдан эмас, қолаверса, акахонининг устози, каттақон домла! Уларнинг кўзини шамгалат қилиб секингина даҳлизга чиқди, аммо қаёққа юришга ҳайрон, қатор эшиклардан бирига кириб ишини битириш эса ҳаёлига ҳам келмайди – унақа жой ташқарида бўлса керак деб ўйлайди-да. Хўп, бир амаллаб ташқарига чиқди ҳам дейлик, қоронгида анови жойни топа олармикан? Кейин-чи, адашиб-нетиб қолса, кейин бу ерга қандай қайтиб келади? Хуллас, боши қота-қота, таваққалига даҳлиз бўйлаб юриб,

ошхона орқали торгина бир айвончага чиқди. Ҳаммаёк қоп-қоронги. Боя акахонининг қистови билан, эҳтимол, ил-кинчи марта анови аччиқ сувдан бир-икки қултум ичган, боши айланиб, гарангсиб турар эди. Шуниси далда берди-ми, тўртинчи қаватдан туриб қоронгилик қаърига чоптириб юборди. Хонага қайтиб келса, унинг чиққан-кирганини биров сезмабди ҳам.

Аммо униси бутунлай бошқа хол, бошқа вазият эди. Кечагина қишлоқдан чиққан ёш бола, қоронгида нима қилган-қўйганини ўзи билмайди, қаёқларни сугоргани ҳам номаълум. Бугун эса, мана, кап-катта одам, барини кўра-била, куппа-кундузи бажарди бу ишни. Ажаб эмаски, манаови қаровсиз, қачондан бери нам кўрмаган гулларга яна жон кириб, яна яшилланса, говлаб кетсаю дераза тоқчасидан осилиб тушиб ерларга тўшалса! Ана ўшанда эгалари бугунгидек хар гўрда тентиб юрганида очикқан итлар кириб бу гулларни гажимокқа тушади, гул эса заҳарли – заҳардан унган, уни еб итлар қутуради – демократлар йигинидан омон қайтган хўжаларига уч ёқдан хужум бошлаб, тилка-порасини чиқариб ташлайди. Баттар бўл, болачақадан безор-у, итларига вафодор Афлотун Сукрот ўгли! “Тилла одам”!

Телефон орқали келишувга кўра, Фарҳод у билан “Арбат” метросидан чиқаверишда учрашди. Бег-бошини кулранг соқол босган гўлабир кимса. Кийиниши олабайроқ: сариқ катак кўйлак, бўйнида тўгаси муштумдек, гулдор калта бўйинбоғ. Ҳаракатлари шатир-шутур, бехуд, эсарнамо, бир ёққа шошиб турган каби бидирлаб гапиради. Хуллас, ўзимизнинг машҳур Рўзи Чориевни кўрмадим деманг, афт-ангори худди ўшанга ўхшайди.

Танишибоқ Фарҳоддан демократияга муносабатини сўради. Фарҳод жавобга огиз жуфтламоққа улгурмай, “Мана кўрасиз, яқинда биз галаба қиламиз!” деди комил ишонч билан. Кейин Зузининг таърифига ўтди. Ростми-ёлгонми, у ҳам шунини шарт қўйибди: “Демократия тарафдори бўлсагина қабул қиламан, даволайман”, деган эмиш. Демократларга ихлоси зўрмиш-да унинг. Бу бидир-бидир

одамнинг гапи бўйича, аввалига у “Мусулмон экан, руҳий алоқа боғлашим қийиндир”, дея унамабди-ю, ён қўшни-жон қўшнисининг юзидан ўтолмай рози бўлибди. Платон Сократовичдек демократнинг гапини икки қилолмас экан-да.

Фарҳодни у гоҳ Фарид, гоҳ Рамзан деб атар, суҳбатдоши исмини тўгриламоқчи бўлса, негадир “Ҳа, ҳа, Гуля айтган, эсимда”, деб қўяр эди парвосига келтирмай.

Платон Сократович Малая Бронная кўчасидан тушиб келишда – Вахтангов театрининг қаршисидаги деворлари калин, шифтлари баланд-баланд қадимий бинода истиқомат қилар экан. Ғурур билан таъкидлашича, бу тарихий уй унга инкилобчи большевик ўтган бобосию халқ комиссари лавозимида ишлаган отасидан мерос эмиш. Ҳа, дарвоқе, бобоси “сизлар тарафда” – Ўрта Осиёда босмачиларга қарши курашда қахрамонона ҳалок бўлган эканки, бундан у мудом ифтихор туйиб юради.

Улар орқама-кейин иккинчи қаватга чикқач, Платон Сократович атайин беписандлик билан ўнг қўлдаги эшикнинг кўнгиругини босди. Эшикка ноёброқ бир хайвоннинг териси қопланган, ёнбошидаги деворга қоқилган мис лавҳада “Зузи”, пастрогида “Зинаида Гавриловна Нику” деган ажабтовур ёзув бор эди.

Эшикни сариқ сочли кўримсизгина аёл очди. Фарҳод “Зузи деганлари нахотки шу бўлса?” дея таажжубда турганида ичкарига кўзи тушдию ҳаммасини англади. Узун дахлизнинг тўрдаги деворини қоплаб қоп-қора сочлари опала, ўзиям ажинасифат бир аёл одамни тешиб юборгудек важохат билан ўтқир боқиб турарди.

– Вой, Сократич, Сократич! – деди афтидан хизматкор аёл қафтларини кўксидида ковуштириб. – Ҳозиргина олиб кетишди-я уни. Юқоридан келиб!

– Ўша партоқратларнинг башарасини кўришга тоқатим йўқ, деган эди-ку менга? – деди Платон Сократович билагидаги соатга ташвиш билан назар ташлаб. – Мен ҳозир митингга шошаётган эдим, энди нима қилдиг-а? Бир-икки соат ичида кепқоқлармикан, Ленахон, нима дейсиз?

– Менимча, бир-бир ярим соатларда қайтар.

– Унда, келган заҳоти мана шу йигитни Зинаида Гавриловнага рўпара қиласиз, хўпми? У ёгини ўзим гаплашиб қўйганман. Эшигимнинг калити бор-а сизда?

– Бор, бор, – деди оксоч хотин Фарходга қизиқиш билан қараб олиб. – Бор, Платон Сократич. Ташвиш қилманг, айтганингиздек бўлади.

Платон Сократович рўпарадаги эшикка калит солиб бурар-бурамас, ичкаридан нимадир гурсиллаб эшикка урилди, вовулаган товуш эшитилди.

Даҳлизга кирганларида учта баҳайбат ит эгаларини ўртага олиб, орқанги оёқларида турганча ўйин кўрсата бошлади. Биттаси бегона ҳидга бурилиб хурган эди, Фарход кўрқканидан бурчакка қапишиб қолди.

– Цезарь, қайт! – деб қичқирди Платон ва галма-гал тумшукларини силай-силаё уларни ошхона томон бошлаб кетди.

У ёк-бу ёкка бир аланглаб олгач, Фарход биқиндаги эшиги кия очик хонага урди ўзини.

– Булардан кўркма, Фарид, дунёдаги энг ажойиб жонзотку булар! – деди орқасидан кирган уй эгаси хушхоллик билан. – Булар анови партократларингдан яхши, минг бора аёло! Энди гап бундай, дўстим: мен бир-бир ярим соатга қолмай қайтаман. Мана шу китоблар бари сенинг ихтиёрингда, бемалол варақлаб ўтираверасан, хўпми? – У девордаги тугмачани босиб чирокни ёкмокчи эди, ёнмади; бепарво қўл силтаб хонадан чиқди.

Кейин тагин бир муддат итлари билан машғул бўлгач, “Бўпти, мен кетдим”, дея Фарходни хабарлади-да, эшигини шиқирлатиб ташқаридан кулфлагани эшитилди.

Шундай қилиб, мана, икки соатдан ошдики, итбоқаримиздан дарак йўқ, Фарход эса бу ёкда жони ҳалқумига тиқилиб, адо бўлаёзди. Хайрият, кўзи шу гултувакка тушиб қолди.

Енгил торггач, бекорчиликдан у яна жавонга яқинлашиб, бўш катакларга териб қўйилган суратларни қайта бошдан томоша қилмокка киришди.

Ия, бу кишимнинг эл қатори туппа-тузук бола-чақаси ҳам бўлган экан-да? Елкаси оша жилва қилиб тушгани – хотини шекилли. Баланд-паст икки қизи ҳам бор, мактаб формасида ёнма-ён туришибди. Мана, тўртовлон бирга: эр-хотин бир-бирининг кафтига қўл ташлаб ўтирибди, тепаларида – энди бўйи чўзилиб қолган қизлар. Бахтиёр оила! Қани у бугун? Бояги баҳайбат махлуқлар орасида жой тополмай безор бўлганидан қочиб кетган чиқар.

Фарҳод алоҳида катакдаги қайта сайқал бериб қасноққа жойланган эски бир суратга тикилиб қолди. Бошида “бүдёнówka” қалпоқ, кўкрак аралаш кифтларини тасмаю камар чирмаган жанговар қизил аскар. Саргайиб, хира тортиб кетган расмнинг тагига оқ босма ҳарфлар билан “Оташин инкилобчи С.П.Князов. 1894 – 1922 йиллар” деб ёзиб қўйилган. “Босмачиларга қарши курашда қахрамонона ҳалок бўлган” деб боя таърифлаган бобоси шу эмасмикан?

Князев? Ўзимизнинг Зарангдаги “Князь бобо” бўлиб чиқмасин тагин?! Ўша босмачилик йиллари тугилган юртида ҳам кўп олатасирлар кечганидан Фарҳод хабардор эди. Отаси унинг санъат соҳасини танлаганидан норози, ана шу ўтмиш тарихини ўрганиб, олим бўлмогини орзу қилар эди. Отага қолса, у ҳам тарихчи олим, ҳам партияга кириб, келгусида бирор туманга саркотиб бўлса! Ўзи эришолмаган орзу!

Заранг марказидан чиқаверишдаги эски кўргон деворлари яқинида Фарҳод ўқувчилик йиллари жуда муқаддас саналган эътиборли бир қабр бўларди. Тевараги темир панжара билан ўралган, ўртадаги узунчок, чорқирра ёдгорлик ҳам темирдан, унинг тепасида қизгиш мис юлдузча – гўё порлаб турибди. Пионерликка ўтадиган болалар кўпинча шу қабр бошида қасамёдга келтирилар, қасамларини қабул этгани эвазига кейин бу зотнинг мақбарасини қўлларидан келганча бўяб-бежаб кетишар эди: панжараларини – кўкка, ёдгорликнинг ўзини – кумушранга.

Туман аҳлига бу жой бамисоли бир тайин мўлжал эди; “Князь бобонинг гўридан сал берироқда” ёки “Князь бободан шундоқ ўтганингизда” деб гапиришарди.

Ростдан ҳам ўша “Князь бобо”микан бу? Агар ўша бўлиб чикса, дунё деганлари роса тор экан-да! Азалдан бунақа расмиятларга тоб-тоқати йўқ, асовроқ Фарход ҳеч қачон ёдгорлик сиртидаги ёзувларга диққат билан қарамаган, шунинг учун ҳозир бир нима демоги душвор эди. Ўзи, кейинги йилларда у каби “қадамжо”ларга эътибор сусайган, Князь бобонинг рихлатхонаси ҳам қаровсизликдан панжаралари қийшайиб, ёдгорликнинг ўзи-да занглаб-қорайиб қолган бўлса ажаб эмас; ёзувлари ҳам ўчиб-йўқолиб кетгандир. Э, дарвоқе, князу Князев деганлари камми буларда?!

Тагин эрмаксиз қолиб, Фарход энди ростакамига сикила бошлади. Нима қилиб ўтирибди ўзи бу ерда хор бўлиб? Ўша экстрасенсу афсунгарларини бугун кўришими?! Тошкентда қанақаларига учрамаган! Бир “элакчи табиб” дегани “Бошингизнинг орқаси таппирок экан, бешиқда ётгансиз-да, мияда қон айланиши яхши эмас, хамма шовқин шундан”, дея калласига элаксимон қасноқ кийгизиб, ҳар ёқдан турта-турта уни “тўгриламоқ”чи бўлган; “тапписи” йўқолиш ўрнига талай вақт боши оғриб юрган эди.

Кейин “нигоҳий табиб” деган биттасига дуч келди, рўпарасига ўтқазиб олиб афтингизга бостириб тикилгани тикилган. Бароққош остидан чўгдай ёниб турадиган вахимали кўзлари одамни тешиб, тилка-пора қилиб юборадигандек! Аввалига бу ҳолдан ўнгайсизланиб, кўзингизни қаёққа яширишни билмайсиз, сўнгра худди биров китиклаётган каби кулгингиз кистай бошлайди. Биров ҳадеб сизга ўқрайиб ўтираверса – осонми?!

Бу ёқда ҳар турли “аласчи”ларнинг урчиб-болалаб кетгани-чи! Лофи билан айтганда, кечагина кўриб-билиб юрган одамларингизнинг ҳар тўртовидан бири “сеҳрли бармоқ сохиби” бўлиб чиқаверди. Аммо бирортасидан бир наф кўрмади Фарход. Зузи деб ваҳима қилаётганлари ҳам ўшанақа фирибгарлардандир-да. Тўгри, у донгдорроқ, “мўъжизавий юнон маликаси” сифатида шов-шув кўзгаб ном таратган! Тўгри, у “юқорида ўтирадиган”, Платоннинг манови баҳайбат махлуқларидан-да ҳайбатлироқ пар-

тократларни даволамоққа мохир эмиш! Ҳали дахлиздаги расмига кўз тушибоқ эти сесканиб кетгани бежиз эмасдир. Қани, буниси нима каромат кўрсатар экан?

Киностудия директорининг хотини галати дардга йўликибди. Ўқтин-ўқтин юрагидан пир-р этиб бир куш учиб чиққандек бўлаверармиш. Учиб чиқиши аниг-у, қаёққа бориб кўниши номаълум. Шунинг бориб кўнар манзилини беҳато айтиб берадиган ҳам даволаб ташлайдиган Абушароф исмли зўр бир экстрасенс бор эмиш, ўшани қидириб топмоқ керак ва кино қилмоқ керак! Яргоқ пешонасига соябони шопдек қалпоқ кўндирган, кадди шамшод, сочининг орқаси “сийрак” шаршара мисол режиссёр Ботирбек пўрим тўрвасини елкасига осиб олдимга келди: “Давай, старик, пошли!” Директор шарт кўйибди: шунга муаллифлик қилсам, икки йилдан буён туя гўшти еб ётган сценарийим ишга тушармиш. Демак, яна бойваччалик бошланади; яна Сижжак ё Оқтошда фильм суратга олишлар, яна ҳар йили Ялтада ўтадиган ёш кинодраматургларнинг бир ойлик бебилиска ижодий семинари, яна Ўрта Осиё ёш ижодкорларининг шодумон Исфара анжумани ва хоказо сергашт, мароқли сафарлар!

Бу таклифдан менга жон кирди – баҳонада ўзим ҳам қулогимни кўрсатаман.

“Абушароф” муолажа маркази Навоий кўчасидаги кўхна бинолардан бирининг тагида жойлашган экан. Одам тирбанд, ҳовлини мошина босиб кетган. Ботирбек навбат-павбатига қарамай, дароз бўлиб сафни ёриб ўтди-да, мени эргаштириб ўша мўъжизакор табибнинг ҳузурига кириб борди. Қулоқ чучварасию бурун катақларини, умуман, ҳаммаёгини мўй босган сержун киши экан Абушароф деганлари. Ёши элликларда бор. Ботирбекнинг ажабтовур қалпоги ва елкасидаги пўрим тўрвасидан келгуси шуҳрат хидини сездими, у олдидаги беморни тезгина даф қилиб, илтифот билан бизга пешвоз чиқди:

– Келинглр, акалар, хизмат?

– Шефивузани топшириги бундоқ, окам, – деди Ботирбек

гапни чувалтирмай дангалига кўчиб. – Кеннойивузани даво-
лаб берасиз, биза сиззи кино қиламиз-а. Мана – муаллиф!

Ботирбекнинг бетакаллуфлигию сурбетлиги малол келиб турган эканми, “муаллиф” сўзини эшитиб, бу ишда асосий одам шу бўлса керак деб ўйлади чоги, экстрасенс шартта менга ўгирилиб, бор жавоб-муомалани мен билан қилди.

Хуллас, у “юрагида қуш пириллайдиган” ўша беморнинг телефон рақамию уй манзилини ёзиб олди, ўзи бориб кўрмоқни ваъда этди. Камина эса уч-тўрт кун бу ерга келиб, унинг иш усули билан яқиндан танишадиган, собиқ беморларнинг миннатдорлик сўзларини ёзиб оладиган бўлдим.

Абушароф ака билан хийла киришиб кетдик. Баъзида тушликни ҳам бирга қиламиз. Бирорта миннатдор бемори мўл-кўл қилиб ё кабоб, ё “думбали” сомса кўтариб келади. Гап орасида ўзимнинг дардимдан сўз очган эдим, у дарҳол муолажа курсисига ўтқазиб, кулоқларим устида кафтларини ликиллата кетди. “Исияптими? Бирор нима сезяпсизми?” деб сўрайди дам-бадам. “Ҳа-а, бор”, деб кўяман шундоқ номи кетган табиб ҳам уч-тўрт кунлик улфатимнинг кўнглига бориб. Ҳолбуки, ҳар қандай кафтни ҳам бир муддат тутиб турсангиз, чаккангиз исигандек, ҳатто қизигандек бўлади; “кафт” билан “тафт” бекорга қофиядош эмас.

Умуман, Абушароф акамизнинг баъзи қилиқлари, гап-сўзлари менга эришроқ туюла бошлади. Аввало, у ўзини “экстрасенс” эмас, негадир “экстрасеанс” деб атайти – шуниням билмас! Кейин – кимларни, қандоқ улугларни даволаганини айтиб кўп, бўлар-бўлмасга мақтанади. Буниси ҳам майли-ю, гўё олдиндан тил бириктириб қўйган каби, беморлари қошида ҳадеб мени қозиликка чорлайверади: “Мана бу киши ўз кўзлари билан кўрганлар, ўзлари айтсинлар”, “Мана бу киши биладилар, ўша бемор отдек бўлиб кетувди, тўғрими?”

Қисқаси, “мўъжизакор” табибимизнинг бор сир-асрори менга аён бўлиб қолган, бу ёғи анови безовта юракдаги қушча пириллашини бас қилса кифоя эди.

Шундай кунларнинг бирида у мени неварасининг тугилган кунига таклиф қилди. Якшанба кунни Санъат саройининг олдидан ўзи машинасида олиб кетадиган бўлди. Илиниб қолган жойим бор, йўқ деёлмадим.

Дарвоқе, ўша бетайин экстрасенсинг ўзидек бетайин бу тафсилотлар нега ҳеч эсдан чиқмайди? Унутиб бўлмайдиган бир жойи бор-да. Мен умримда ҳали бунақа сулув жувонни кўрмаган эдим. Аникроги, уни илгари ҳам қайдадир учратгандек жуда таниш, жуда дилга яқин! Йўқ, йўқ, бундай дилбарни илк бор кўришим! Лекин шу қадар хушрўй, шу қадар мафтункорки, аввал кўрмаган-билмаган бўлсангиз, кўнглингизда ажиб бир қуш (бу бошқаси!) сайраб юбормаган бўлса – айб ўзингизда!

Юнусобод мавзеидаги кўп қаватли бинолардан бирининг тўққизинчи ошёнида жойлашган хонадон эшигида бизни ял-ял атлас либос кийган ана шу жувон қарши олди!

Абушароф ака бўсағада у билан ўпишиб кўришди-да, менга қараб “Келинимиз”, деб қўйди.

Таажжубим бу хонадоннинг бўсаҳонасидан бошланган эди. Қайнота келинини шундай ўпадими? Хотинини отасига бундай ўптириб қўядиган ўгилнинг ўзи қани? Мен уни кўрмадим, кўрмадим, кўрмадим.

Бунисиям майли. Менга, умрида биринчи марта кўриб турган одамига келин шундай ширин муомала қилдики, бехтиёр шошиб қолдим: қайнотасининг олдида-я!

Кенггина чорси хонадаги зиёфат дастурхони бошида опокисифат уч хотин билан янги дўппи кийган сипонамо икки эркак гангир-гунгур қилиб ўтирарди; опокилардан бирининг тиззасида тўйболадек кийинтирилган икки-уч яшар болакай – невара шу бўлса керак.

Улар бизни худди куёвжўралар мисол зўр эҳтиром билан пешвоз олиб, тўрдаги атаб қўйилган жойга ўтқизишди. Абушароф акамизга, табиийки, иззат-эйтибор ўзгача эди. У болакайни бир дам суйиб-эркалаб ўтирди-да, киссачасига аллақанча доллар пул солиб, яна бувисига қайтиб берди.

Одатдаги қуюқ-суюқ, одатдаги “олинг-олинг”у сипо гурунг. Негадир одатдаги танишув-таништирув бўлмади; чамаси, бу ердаги мендан бошқа ҳамма бир-бири билан таниш. Лекин орада аллақандай нозик бир сир бордек, ўзаро муомала-муносабат нотабиийроқ, омонатроқ. Тугилган кун тантанаси сезилмайди. Келин югуриб-елиб хизматда. Барчанинг диққати эшон янглиг талтайиб ўтирган Абушароф акамизда. Барча шунинг огзини пойлайди.

– Кечирасиз, дўхтирукам, – деди бир маҳал дўппи кийганларнинг кексароги истиҳола билан, – анови бармогингизни нима қилган, билсак бўладими?

Абушароф аканинг чап қўлидаги жимжилоги негадир йўқ, мен ҳам шунга аҳамият берган, аммо сабабини сўрамоқ эс-хаёлимга келмаган эди: йўқ бўлса –йўқ-да.

– Урушда бўлган, – деб қўйди экстрасенс мутлақо пинак бузмай.

– Урушда?! Урушда қатнашганмисиз? – деди ҳалиги киши таажжуб билан. – Ёшроқсиз чоги, тақсир?

– Америкадаги урушда, – деди табиб “гап тамом” дегандек қилиб.

Америкада ўзи кейинги асрда уруш бўлганми, бўлган чиқса, бу кишим қандай бориб унда қатнашибди экан – ҳеч ким суриштириб ўтирмади, афтидан, у ёгини ўзлари ҳам билмасди. Мен эса шу уч-тўрт кун ичида бунақа ажабтовур гап-сўзларга қўникиб қолган эдим.

Булар Абушароф акамизни анчайин бир табиб эмас, ҳамма соҳанинг пиру билағони деб ўйлар экан, бурчакда пастгина гингиллаб турган телевизорда Навоий номи тилга олиндию бояги серсавол одам тагин сўроққа тутди:

– Тақсир, Навоийни нега Навоий деймиз, маъниси нима?

– Оталари асли новвой ўтган-да, шундан Наввойи-Наввойи бўлиб кетган.

Бундай даврада гапга аралашиб, маҳмадонагарчилик қилгим келмади. Бошқа пайт бўлганда-ку ҳаммасини остин-устин этиб ташлардим-а, лекин айти тобда аллақандай бир илинж, бир истиҳола қўлимни ҳам, тилимни ҳам боғлаб турарди.

Салдан сўнг секингина шеригимнинг қулогига энгашиб, зарур ишим борлигини важ кўрсатиб, кетмоққа изн сўрадим. У бирдан розилик берди. Чамаси, мен энди бу ёгига ортикчалик қилиб қолган эдим.

Кишини баттар хайратга солган гап дахлизда бўлди. Мен учун у ҳамон ечилмаган, очилмаган бир сир! Келин дегани асли ким эди, нима эди, нега у менга бундай деди?

Экстрасенс мени кузатиб чиққанида дахлизда бизни келин кутиб турган экан.

– Мана, уйни кўриб олдингиз, энди ўзингиз келаверасиз, – деб қолсами у менга дафъатан.

– Келинимиз санъатни жонидан ҳам ортик кўради, – деди алланечук саросимага тушган қайнота хижолатомуз тумшайиб.

– Ҳа, киноними? – дедим бошқа гап тополмай, мен ҳам довдираб.

Келин ёнида турган қайнотага мутлақо бепарво, гул-гул яшнаб жавоб қилди:

– Кинониям, бошқасиниям!

Бунисига энди гап топиб кўринг-чи!

Ғаройиб оила, ғаройиб тоифа!

Шундан кейин биз экстрасенс билан қайтиб учрашмадик. Кеннойимизнинг юрагидаги пириллаб учадиган қуш нима бўлди – у ёгидан ҳам хабарим йўқ. Чунки, бахтимга, ҳафта ўтиб-ўтмай киностудия директори ишдан олинди. Энди фильм чикора? Бир гал Ботирбекка шу ҳақда сўз очсам, “Да ла-адно!” деб қўйди эслагиси ҳам келмай қўл силтаб.

Икки йилми-уч йил ўтиб, Олой бозорида узоқдан экстрасенсни бир кўргандек бўлдим. Аммо у ҳам, мен ҳам танимаган каби индамай ўтиб кетдик. Кейинроқ кимдир уни асли тани-жони носог эди, жиннихонага тушган, деб мазаммат ҳам қилди. Яна ким билади дейсиз!

Гап-сўзи галатироқ анови хушрўй келин-чи, қаерда экан хозир? Ким эди ўзи у?

Тўсатдан қулфи шиқирлаб, эшик очилди. Ниҳоят, келди бу энағар! Ҳе, Афлотун бўлмай, валади Сукрот бўлмай кетгур итбоқар!

– Қаердасиз, ҳей йигит? – деган аёл овози эшитилди даҳлиздан.

Ие, буниси ким бўлди экан? Фарход эшикнинг иллагини тушириб, аста бошини чиқарди. Ҳалиги оқсоч аёл. Барака топкур, аҳволни англади шекилли, анови лаънатиларни “хосхона” сига даф қилиб, ўзи бу ёққа кирди.

– Вой бечорагина, қамалиб ўтирибсизми? – деди қуйниб. – Деворни урсангиз ҳам бўларди-ю, девор ўлгур ҳам роса қалин-да. Ҳозир Зинаида Гаврииловна қўнгироқ қилиб узр сўради, бугун кечгача келолмас экан.

– Раҳмат, раҳмат, – деди Фарход ва аёлни таажжубда қолдириб эшикка отилди.

Апил-тапил зинапоядан тушаркан, заркоғозга ўралган каттакон қутиларни қўтариб чиқаётган барваста-барваста, мўйловли кавказликларга дуч келди. Зузиникига! Хув “юқори”дан юборилган туҳфамикан ё?

...Суръатдан эшитишича, демократларнинг галабасидан сўнг Платон Сократович беҳосдан қамалади. Бу хабардан ҳайратга тушган Фарход негадир унинг “тўрт оёқли дўстлари”ни эслайди. У жониворлар нима бўлди экан? Ён қўшни-жон қўшниси Зузи боқиб турган бўлса керак. Қамокқа тушган-нетганига қарамай демократларга ихлоси баланд эди унинг.

10. Қочоқ. “Бурёт маликаси”. “Кетсанг кетобер, ёрим...”

Одам бир ишга қаттиқ ёпишса, қутилган натижа чиқмаслигига кўзи етиб турса ҳам, чиқадиганга ўхшайверар экан. Ҳадеб қулоқ-бошингизни чимчилайвергандан кейин чакак қизийди-да, тўгрими? Қизигач эса, чалажон ҳужайраларга қон югуриб, улар ҳаракатга келади. Ҳаракат – ҳаёт. Қулоқ-миядаги лаънати шовқин шунда сал тийилгандек, пасайгандек туюлади. Гўёки яна бир зўр берилса, батамом ариб, тиниб қолади. Ғалаба!

Фарход ҳар эрта серчўнтак чарм тўрвасини елкасига ташлаб шаҳарга жўнайди. Дарахтзору чакалакзор оралаб темирийўл бекатига чиқади-да, электричкага ўтириб қирқ-

кирк беш дақиқа деганда Ярослав вокзалига кириб боради. Ундан у ёгига автобусу троллейбус қилиб “Цигун”га етади.

Йўлда асло зерикмайди, деразадан лип-лип ўтаётган манзараларга алаҳсиб, кафтдек радиочасини қулогига босганча эшитиб кетаверади. Бу ҳолга вагондаги ҳеч ким ажабланмайди – кўпчилигининг машғулоти шу. Ҳамма “Эхо Москвы” ахборотига мушток. Ҳозир айна сиёсий машмашалар авжига чиққан замон!

Ҳамиша хандон “Карашо” хола чулчут тилида нималарнидир шақиллай-шақиллай ўн беш дақиқа чимчилаб, кулоқ-чаккасини қизитади. Охирида тап этказиб кифтига қоқади-да, бош бармогини миҳ қилади: “Карашо!” “Дўхтиримизнинг айтишича, сизда ўзгариш бор, – деб кўяди таржимон чол гўё кулоқ-миядаги шовқинни ўзи ҳам чамалаб кўрган каби руҳлантириб. – Ижобий томонга!”

Фарҳод кейин жонини ҳовучлаб поликлиникага боради. Меҳрибон дўхтир кампир Тошкентда ҳозир изи ҳам қолмаган аллақайларни суриштира-суриштира, оппок чойшаб сирилган пастак катга ёнбошлатиб қулогининг орқасига дори юборади. Ўша дамда зўриқишдан дўхтирнинг афти шундай буришиб кетадики, буни кўрибок туяман дегани ҳам бўқирса керак. Начора, чидамоқ даркор.

Шу орада икки карра уюшмага ҳам ўтди. Ҳамон ўша важ, ўша корсон: “Котибиятда кўрилиши керак, сабр қиласиз”. Кейинги сафар борганида арази бирмунча юмшаб, Суръатнинг олдига ҳам кирди. Ҳар доимгидек ўтирибди шўппайиб. Таллинг хизмат сафарига бориб келганмиш. Жўшиб-ҳовликиб таассуротларидан сўзлади. Фарҳод “Киноальманах”га юборган сценарийсидан гап очган эди, “Ҳа, мен ёзганман, – деди кизармоқ-бўзармоқни хаёлига ҳам келтирмай очиқ тан олиб. Сўнг бир ёнга энгашиб столи галадонини титкилай кетди. – Ўқиб кўрасанми?” “Кўявер, – деди гашланиб Фарҳод. – Сенинг нима ёзишингни биламан-ку!” Бу гапга ҳам парво қилмайди, “Бўлган-турганим шу, кўлингдан келганини қил” деган каби ўшшайиб турибди, мараз. Тагин огайни

эмишлар! Индамасанг, ўтмас пичоқ билан сўймоққа ҳам тайёр бу омадсиз без!

Шахардан хориб-голиб қайтган Фарход хонасида бирпас чўзилмоқчи бўлиб турган эди, эшик тагида шовур-шувур эшитилиб, аввал аста тақиллади, сўнг қия очилиб Валянинг қув чехраси кўринди.

– Фарид, бир эмас, иккитасини бошлаб келдим олдин-гизга, қабул қиласизми?

Ёстикдек сўмкасини қўлтиқлаб, бўялмаган, оқ аралаш сочларини хурпайтириб олган Гуля Лагутина кирди хонага. Ёнида Фарход кунда-кунора кўриб юрадиган, анови ленин-ободлик арбоб чолнинг ишқи тушган қорасоч жувон.

– Керак бўлиб колсам чакирарсиз-а, Фарид, – дея ўзича эркалик қилиб эшикни ёпди Валя.

Гуля унинг орқасидан энсаси қотган каби елка қисиб кўяркан:

– Ҳа, кочоқ! – деди Фарходга юзланиб ва сўмка-пўмкаси билан келиб уни кучоқлади-да, чаккасини бўсага тутди. Ўптириб олгач, шеригига қараб маъни-дод қила кетди: – Меҳмонга борса – қочиб қолади, дўхтирга борса ҳам шу ахвол! Бу ёқда газетада машхур бўлиб турибди-ю, биқиниб ўтиришини қаранг! – У кенг-мўл сўмкасидан бир даста “Советская культура” билан бир шиша арман коньягини чиқарди: – Мана – сухбатингиз, мана – қалам хақи!

– Раҳмат, раҳмат, – деди шошиб қолган Фарход меҳмонларни ўтирмоққа таклиф этишни ҳам унутиб дарҳол газетага ёпишаркан.

– Энди Болат билан суҳбат қилмоқчиман. Болат Есдаулетовни биласиз-а, қозогистонлик? Дарвоқе, у сиздан олдинроқ битирган эди курсни. Зўр истеъдод! Олтитамиеттита сценарийси кино бўлган!

– Ҳа, ха, эшитганман, – деб кўйди Фарход газетадан кўз узмай. Шу тобда бировнинг довругига гайирлиги келди. Энди уни ҳам уйига олиб боради. Кўринганидан истеъдод ясаб, кўтар-кўтар қилиб юриш нима керак экан ўзи бу хотинга?!

Гуля унинг қўлидан газета ўрамини беозоргина қайтиб олиб:

– Кейин кўрарсиз, шу ҳаммаси сизники, – деди ва шеригига ишора қилиб давом этди: – Дианани танийсиз-а, Фарҳод? Диана Очирова, ёш киношунос, менинг шо-гирд дугонам. Бурёт маликаси! “Искусство кино”да ишлайди, “Лит. Россия” билан ҳам ҳамкорлик қилади – киношарҳловчи.

– Жуда соз-да. Кўриб тураман бу кишини, – деди Фарҳод “бурёт маликаси”га ўгирилиб энгил таъзим қилиб кўяркан. – Қани, ўтиринглар бўлмаса, танишганимизни ҳам манови суҳбатни ювайлик!

– Иложим йўқ, Фарҳод, азизим, нақд игнанинг устида ту-рибман! Биттасининг машинасига илашиб келувдим, паст-да кутяпти, ҳозирок шаҳарга қайтишим зарур. Кечкурун секциямизнинг йигилиши, етиб боришим керак. Элмира-нинг хонасига бош суқсам, ўгилчаси ёлғиз ухлаб ётибди, ўзи қаёққадир чиққан шекилли. Сизларни бир кўриб кетай дедим-да. Агар ҳали учратолмасам, салом айтиб кўярсиз унга. Ҳа, дарвоқе, бирор кун ҳаммаларинг – Элмира, сиз, мана Диана биргалашиб меникига борасизлар, хўпми? Би-ир базм қилайлик! – Гуля Фарҳоднинг юзидан беозоргина ўпиб қўйди-да, ёв қувгандек эшикка отилди. – Дианахон, Фарҳодни зериктириб қўймагин-а!

Фарҳод ундан ниманидир сўрамоқчи бўлиб юрганини эслади-ю, нималиги шу тобда хаёлига келақолмади. Ҳай, ҳали яна учрашар.

Уларнинг ортидан коридорга чиқаётганида, Гуля берган топширикни бажармоққа мудом шайдек, Диана унга қараб карашма қилиб қўйди.

Меҳмонларини зинапоягача кузатгач, Фарҳод хона-сига қайтиб кириб апил-тапил “Советская культура”ни варақларкан, “бурёт маликаси”нинг шўх табассуми сира хаёлидан кетмасди.

Қизилга мойил икки юзи тип-тиниқ бу камалакқош жу-вон сочининг тўсдек қора ва узунлиги биланми, қадрини баланд кўриб, ҳеч кимга киё боқмай дикир-дикир муқом қилиб юришлари биланми, истироҳатгоҳ аҳли ораси-да яққол ажралиб турарди. Ленинободлик арбоб буни

кўрганда, “Ҳаҳ, сочларидан бураб каравотга ташласангиз! А, Фарҳоджон? – дерди ҳар гал орқасидан завқланиб қоларкан. – Аттанг, бизнинг сердца чатоқ-да”.

Чиндан ҳам, тонг саҳарлаб ва кечалари алламаҳалга қадар бу киши дарахтзор оралаб ёлғиз кезгани кезган. Огир юрак хуружидан кейин дам олгани келганмиш бу ерга. Аммо “сердца”си чатоқ одамга ким қўйибди ишкибозликни? “Бурёт маликаси” кўринди дегунча дингиллаб қолади: “Қаранг, қаранг, Фарҳоджон!” Фарҳоднинг у жилвагар жувонга ҳеч бир даъвоси йўғ-у, бу кекса айгирнинг гапига гаши келаверади.

Собиқ киноарбобнинг яна бир орзу-эрмаги – ош, палов. Бу атрофда кўзи қорароқ кимса учраса бас, “Бир ош қилайлиг-э, огажон! – дея туриб олади. – Бунинг берган овқатидан совугим ошиб, уйимни қандоқ топиб бораман? Майли, харажати биздан бўлсин – бир ош қилайлик!”

Унинг Ақобировга ихлоси баланд, кўрган заҳоти “Равшанжон, Равшанжон” деб гирдикапалак бўлади. Ақобиров эса бу сал овсароқ чолни писандига илмоқ у ёқда турсин, ошқора мазах келаверади. “Домулломиз зўр! Цекаларда ишлаганлар! – дея аввалига шишириб олади. – Плёнкани қандай ўлчаганингизни бир айтиб беринг, домулло”. Лақма чол шу арзон мақтовга учибми, қайта-қайта сўзлаб бераверади: “Шу денг, Равшанжон, Цекада ишлайдиган давримиз. У ёғини ўзингиз биласиз! Бир қуни чокириб, “Киностудияга директор бўлиб борасиз”, дедилар. “О, биз кинога ўқимаган, касбимиз – тарих муаллими”, десак ҳам қўймадилар: “Сиз партиянийсиз, ҳаммасини билишингиз шарт – партиямизнинг буйруғи шу!” Ҳай, бордик. Борсак – ҳаммаёқ бардак! Бир эпизодни тўрт-беш мартадан олдик, деб пулни ўгирлайдилар. О, нимага тўрт-беш марталаб оласан, мусулмон, биттасини бир мартага ол! Ана сўгин омборхонага тушиб, қани, чиқор плёнкагни, дебмизу қулочлаб ўлчайберибмиз, ўлчайберибмиз денг! Ҳай, бу бир ҳангома-да. Кейинига-ку билиб кетдик ҳаммасини. Улар тўрт-беш мартаба олган бўлса, ўзимиз ўн мартабалаб олмоқни ўргандик. Ўн бир йил ишлабмиз-а, қаранг! Мана,

Равшанжоннинг ўзлариям бориб кино ясаб берганлар бизга. Тўғрими, Равшанжон, зўр бўлган-а?” “Зўр, зўр, – дейди Ақобиров чолни баттар майна килгудек. – Энди, домўлло, хаммомга директор бўлганингиздан хам эшитийлик”. “Бугунга шуниси бўлади, Равшанжон, – дейди чол бирдан сергак тортиб. – Хўш, ошни қачон қиламиз? Қозонни ўзим топаман, зира-пирасиниям олиб келганман. Фақат шу сабзиси кизил-да сабил...”

Фарход кечки таомни тугатиб, ўрнидан турай деганида тепасида “бурёт маликаси” – Диана пайдо бўлди. Янада очилиб кетган. Ясаниб олибди.

– Қани, сизни зериктирмаслик учун нима қилишим керак, айтинг-чи? Менга топшириқ шундай бўлди-ку ҳали.

Ошқора хужумга дош беролмай қолди Фарход.

– Ҳалиги коньякни бирга ичамиз, – деди сўнг шайтони китиклаб. – Бўладими?

– Бўлади-ю, қаерда?

– Хонада. Кирамизу ичаверамиз.

– Йўқ, – дея бош чайқади Диана. – Бу ер хавфли, одам кўп. Меникига келақолинг, хув дарахтзор ичидаги еттинчи уй. Жимжит, бехавотир.

Деразага қоронги кўланка ташлагач, Гуля олиб келган коньякни тўрвасига жойлаб хонадан чиқаётганида Фарходни дафъатан шубҳа босди: “Лагутинанинг қулогига етса, нима деган одам бўламан? “Зериктирма” деб шунчаки ҳазил йўлига айтди-қўйди-да у. Ёки атай тайинлаб кетган – икковининг тили бирмикан? Э, мен сўрабманми, ўзи чақиряпти-ку!”

Дарахтзорнинг ичкарасидаги бу ёғоч иморат икки кишига мўлжалланган, бир-бирига тескари икки ёқдан кириладиган икки айвончали, ҳали Диана айтганидек, жимжит, тинчгина макон эди.

Эгнига майкасимон юпка матодан калтагина алвонранг либос илиб олган Диана остонадаёқ ўртадаги масофани бир тутам килди-қўйди:

– Шунчаям куттирасанми одамни?

Даромади ҳам мухтасар кечди. Тунчиروق шуъласида рўбарў ўтириб, шу тобда мутлақо кераксиз, бор-йўги ҳар икки томоннинг сабрини синайдиган умумий мавзуларда уч-тўрт огиз сўзлашган бўлдилар.

Диана ҳозир номзодлик тадқиқоти билан машғул экан. Эри йўқ, Дениска деган беш яшар ўгилчаси шаҳарда – онасининг қўлида.

Коньяк яримлаганда у шартта Фарҳоднинг ёнига – диванга ўтиб, унинг бўйнидан қўл ўтказиб олди.

– Фақат битта шартим бор: Гуля билмаслиги керак!

Фарҳод алламаҳалда, қилган қилмишидан кўнгли тўлмай, гаш тортиб қайтди хонасига.

Тушида бепоён бурёт даштларида от чоптириб юрганмиш. Ўзи ҳам бурёт эмиш, қўзлари қисик, ёноқлари бўртган бурёт. Бошида малахай телпак, эгнида огир чакмон, оёқларида кўнжи узун, тумшуги қайрилма тоштовон этик – довулга қарши от елдириб бораётир.

Эртаси куни Дианага қўринмасликка тиришиб, кўздан қочиб юрди. Бўлмади. Тушликдан сўнг майдондаги харракда кекса арбоб билан “сира пишмайдиган” ошнинг режасини тўзиб ўтиришган эди, нарироқдан Диана ўтиб қолди. Булар томонга шунчаки бир назар ташлаб, янги бинога қараб кетди.

– Шугинанинг белини қайирган одамнинг ҳам армони қолармикан, Фарҳоджон, нима дедингиз? Аттангки, сердца чаток-да, – деб қўйди чол чап кўксини силайтуриб.

– Қолади, домулло, – деди Фарҳод ўзи ҳам кутмаганда, ичига сигдиrolмай. – Юзингизга пуфлайвериb безор қилади.

– Юзингизга пуфлайди?! Нимага пуфлайди? Ие, ие, Фарҳоджон, бу дейман...

– Йўғ-э, ҳазил, ҳазиллашяпман, домулло. Пуфлайдими, туфлайдими, мен қаёқдан билай?

– Ҳаҳ, ёмонсиз, Фарҳоджон, ёмонсиз! – деди чол ишонқирамай ҳам ҳавас-эҳтиром билан унга боқиб.

Индини кечқурун бошқа навбатчи – тўрвадек кампир Антонина Михайловна ҳаллослаб хонасига чиқиб келди.

- Бир аёл телефонда сизни йўқлапти.
Кампирдан олдин чопиб тушиб, гўшакни олса – Диана.
– Ҳа, тинчликми? – деди Фарход ажабланиб.
– Келмайсанми?
– Нимаиди?
– Коньягингнинг ярми қолган...
– Коньяк ичгим йўқ, бошим огрияпти. Қолгани сеники,
ичавер, майли.
– Кинодан гаплашардик-да.
– Қанақа кино?
– Зерикапман, тушунасанми ахир?
– Узр, Диана, бошим огрияпти, дедим-ку.
– Бошогригинг қолади, бирпасда даволаймиз-қўямиз!
Оний бир ожизлик, иккиланиш исканжасида туриб
қолди Фарход. Бироқ ўша кунги қилмишидан қаттиқ пу-
шаймон эди у.
– Йўқ, Дианахон, иложим йўқ, хафа бўлмайсан.
– Айтайми? Сен биринчи ҳақиқий эркагимсан!
Оббо, кўз очиб кўрганамсан, демоқчими бу? Беш яшар
Денискаси қаердан тушган экан унда?!
– Озроқ ичиб олганга ўхшайсан-а? Ким билан, билсак
бўладими?
– Ичганимда ўзим борардим олдинга. Мен эртага кет-
япман, Фарход. Муҳлатим битди. Сен билан хайрлашмоқчи
эдим-да.
– Хайр, яхши бор, Диана. Мендан ранжимагин, илтимос.
Гўшак жимиб қолди. Фарход яна бир лаҳза уни қулогига
тутиб турди-да, аста жойига босди.
Сўнгра негадир кампирга бир ўқрайиб, жаҳл билан зина-
поя томон юрди.

“Кетсанг кетобер, ёрим,
Кетсанг нима парвойим...”

Эртаси шаҳарга боргиси келмай чошгоҳ чоги каравот-
да “Огонёк”нинг янги сонини варақлаб ётганида Анто-
нина Михайловна кўрка-писа бир парча қозғоқ кўтариб
чикди.

– Мана шу телефонга кўнгиروق қиларкансиз. Шошинч. Янги бинодагилар сўраяпти. Жуда зарур эмиш.

– Ким экан? – деди Фарход эран-қаран ўрнидан кўзгалиб.

– Йўқ, йўқ, Фидель Мирзаевич, ташвишланманг, эркак эмиш, эркак киши!

11. “Эркак киши” экан. Ёзилмай қолган сценарийга хомашё

Бир-икки сира қистаганига қарамай, Ақобировнинг хонасини Фарход кўрмаган, умуман, ўша бинога қадам босмаган эди.

У навбатчи аёлдан калитни олиб учинчи қаватга чиқди, бориб адоқдаги эшикни очди. Бинони ҳам, бундаги шинам коридору хоналарни ҳам ўзи турадиган жойга қиёслаб бўлмасди. Ҳаммаёғи бежирим, жиҳозлар ярақлаб турибди. Баҳаво, чарогон.

Ақобировнинг ётоқжойи биридан бирига ўтиладиган қўш бўлмали эди. Бирида ўтириб телевизор кўрилади, суҳбат-анжуман қилинади, ичкаригиси эса хобхона; девор томон энлаган кенгиш каравот баҳузур думаламокқа кулай.

Фарход тўппа-тўғри ётоқ бўлмасига ўтиб, деразага тақаб қўйилган ёзув столининг керакли тортмасини очди. Ҳар хил шара-бара: самолёт чиптаси, сафарга оид қогозлар, майда танга-чақалар, занжирли чўнтак соати ва хоказо. Тортманинг тўрини пайпаслаб паспортни топди, ҳар эхтимолга деб ичини варақлаб қаради, қарадио огзи очилиб қолди. Сўнг уни олиб тушиб, зинапоя тагида кутиб турган қора “Волга”нинг хайдовчисига топшираётганида ҳам ишонгиси келмай яна бир очиб кўрди: ҳа, худди шундай!

Боя кўнгиروق қилишни сўраган “эркак киши” Ақобиров эди.

– Қалайсиз, Фарходжон? – деди у ҳеч нима кўрмагандек бемалол ҳол-аҳвол сўрашиб. – Яхшиям, ўша ерда экансиз – кимдан илтимос қилсам деб бошим қотиб турувди. Мен

шаҳарда, уюшмадан. Ҳозир машина боради, хонамга кириб паспортимни берворсангиз. Навбатчига тайинлаб қўйдим, калитни оласиз. Тўрдаги хонада, ёзув столининг чап қўлдаги юқори тортмасида. Илтимос, укам. Бир масала чиқиб қолди, кейин тушунтираман сизга, хўпми?

Машинани жўнатгач, майдон четидаги харрак томон одимларкан, паспортдаги ёзувлар яна Фарҳоднинг кўз олдига намоён бўлди: “Акобиров Равшанбек Усмонович. 1950 йили Қўшдарё вилоятининг Заранг туманига қарашли Бешчорбоғ қишлоғида тугилган”.

Шу чоққача билмай юрганини қаранг! Ўзи ҳам бирон марта огиз очмаган-а, ажаб! Бешчорбоғ, Усмон Акобиров, уйи ёнган раис...

Ҳозир кулоқ-миясидаги шовқин бир ёқда қолиб, хотирасида зулмат босиб ётган олис сас-товушлар бош кўтарган эди гўё.

Ўша воқеадан кейин отамнинг менга муносабати ўзгарди. Бўлар-бўлмасга тергайвермайдиган, бирор иш буюрганда ерга боқиб маслаҳат оҳангида гапирадиган, баъзан ҳатто “сиз”лайдиган ҳам бўлди. Табиатан чўрткесар, бизга роса қаттиққўл, туманда хийла эътиборли мансабда ўтирган чапанифеъл одамнинг бирдан бундай ювош тортгани мени баттар изтиробга соларди.

Ўзим ҳам ўша гапдан кейин отамдан қочадиган одат чиқардим. Чунки уни кўрдим дегунча, энди ҳеч қачон ўнглаб бўлмайдиган бир фалокат, ҳатто фожиа рўй бергандек, бунга эса айнан мен айбдордек туюлаверарди.

Ҳамма бало шундаки, дарвоза очик, занжири ҳам ўтказилмаган экан. Энам опа-сингилларимни эргаштириб холамникига аллақандай заифона тўйчикқа кетган. Гузарда тўп тепиб чарчадим у дарс тайёрламоқ баҳона уйга ошиқдим. Бегам-бепарво саланглаб ҳовлига кирган жойимда баногоҳ қотиб қолибман!

Кейин неча-неча марталаб шу манзара хаёлимда такрорланиб, ҳар гал унга изоҳ қидирар, балки менга бошқача туюлгандир, аслида ҳеч нарса бўлгани йўқ эди-ку, дея

Ўзимни ишонтиришга уринар, лекин сира уддасидан чиқолмас эдим. Ахир, уйимизга бемаврид қадам босавермайдиган ая қаёқдан пайдо бўлиб қолди ўша куни? Отамчи, тун яримламаса даладан қайтмайдиغان одам?!

Ишком остидаги “раиси” каравот. Ҳар доимгидек ясантусан, ўсма-сурмали аяхонимиз тиззаларини кучган кўйи панжарага суяниб ўтирибди. Отамиз каравотдан пастда, тикка, бир қўли билан аянинг бўйнидан кучоклаган! Шарпамни сезиб бирдан ранги ўзгариб кетди: “Ҳа! Нима қилиб турибсан?”

Шартта бурилдиму қочиб дарвозадан чиқдим. Қабристоннинг орқасига қараб йўл олдим. У овлоқда танҳо бир гужум ўсади, отам уришганда ё бирор нимадан хижил бўлганимда бориб ўшанинг тагида узоқ-узоқ қолиб кетиш одатим бор эди.

Талай замон гужум остида йиглаб ўтиргач, кеч кирганда уйга қайтиб келсам – дарвоза яна очик, аммо ҳовлида ҳеч ким йўқ экан.

Шу гап, шу сир кўнглимда дог бўлиб қолди. Ҳеч кимга айтмадим. Уй-рўзгору бола-чақадан бошқа гами йўқ, отамни бир худо қатори биладиган бечора пой-патак энамга ҳам. Нима деб айтаман ахир? Отамни яхши кўрардим-да, уни дунёда энг зўр, энг пок-покиза одам хаёл килардим.

Орадан кўп йиллар ўтганидан кейин ҳам отам менга баъзан ўйчан тикилиб қолар, узрхоҳлик йўлигами, синик кулимсираб қўяр эди. Шу тобда нима ёдига тушганини, нимани ўйлаётганини мен ич-ичимда сезардим.

Ая – Паризод опам аслида хонадонимизнинг келдикетди бир аъзосидек эди. Энамнинг айтишича, болалигимда у мени кўтариб катта қилган. Отам ўша кезларда етимхонада тарбиячи бўлиб ишлар, Паризод опам унинг қўлида, энам мендан кейинги синглимга юкли бўлганида у келиб мени кўтариб юрар экан. Энамнинг шу гаплари таъсирими ё ўзим ўшанда эсимни таниброқ қолган эканманми, ростдан ҳам бир қиз мени дарахтзорлар ичида ўйнатиб юргани гира-шира хотирамда жонлангандек бўлади.

Паризод опамга ўрганиб қолгач, кейин энамга қайтиб бормай кўп хархаша ҳам қиларканман. Гўдак ақлим билан келгусида кечажак ниманидир сезган чиқарман...

Ҳамма учун, ҳамма нарсага куйинаверадиған энам Паризод опамни синглиси ўрнида кўрар, “Шўрлик етимча! – дея ачинар ва туриб-туриб унинг тарихидан нақл бошлар эди: – Бир замонлар кимсан – Ақобиров раиснинг арзанда кизи бўлган-а! Ғанимнинг ишими, бир кеча уйларига ўт тушиб, хонумон куйиб кетган. Кенжа укачаси билан бугина момосиникида экан ўша кеча, ота-онаю бошқа болалари оловнинг ичида қолганмиш. Кейин детдомда, отангнинг кўлида катта бўлди. Лекин ўшандаёқ шўрликнинг пешонасига қора битган эканми, бу ёгига ҳам иқболи унмади. Буларнинг Барфина дегич бир аммаси ҳам бор, катта ўқишларда ўқиб, “партия” бўлиб кетган. Худояковми деган бир ўрисни эр қилган деб эшитаман. Жиянларига иши йўқ, унча карамайди”.

Паризод опам бир неча йил Зарангда кўринмай кетган эди. Аллақайларда ўқиб, ўша ерда эрга теккан экан, тугмас чиқибди. Мана, тагин қайтиб келиб, ҳозир туман кутубхонасида мудир бўлиб ишлайди, марказий кўча бўйидаги қатор оқ бинолар – “келгиндилар уйи”даги бир каталакда ёппа-ёлғиз истиқомат қилади. Бош уриб борадиған бошқа жойи йўқ-да, ўқтин-ўқтин бизникига келиб туради; отамни “ака”, энамни “опа” деб атайди. Биз эса, мени кўтариб катта қилгани учунми, энамнинг қистови билан уни “ая” деб ўрганганмиз. “Шундай денглар, болам, зора, ўксик кўнгли ўсса ғарибгинанинг”.

Чиндан ҳам, уни анчайин Паризод опа демоқ камлик қиларди. Ая, ҳақиқий ая! У бизга доим антиқа ширинликлар, сингилларимга ўзи тиккан чиройли кўйлақчалар кўтариб келарди. У келганда уйимиз аллақандай яшнаб, ҳаммаёқни тансиқ атир хиди тутиб кетарди. Унинг яқинида ўтирмақ ҳам, унинг ширин-ширин сўзлашларию эркалашларини эшитмоқ ҳам бизга зўр қувонч эди. Ўзи асли мана шу тоғ тарафлардан бўлса-да, дostonбop исмидан тортиб юз-кўзию гап-сўзларигача ўзга элларнинг бўйи-нафаси

бор эди унда. Заранглик қиз-жувонларни энтиктирадиган ярашиқли либосларини айтмайсизми!

Лекин мен унинг бошқаларга ўхшаб бемалол очилиб-сочилиб юрганини ҳеч қўрмаганман. Ўтирганда ҳам, гапирганда ҳам мудом нозик бир жойи азоб бераётгандек тиришиб-тортиниб турарди. Содда энам айтмоқчи, кўнгли ўксик бир гариб-да!

Энам билан хасратлашиб ўтираркан, у кўп йиллар бурун Зарангдан кетиб қолган, ҳозир катта шаҳарларда ўқийдиган яккаю ёлғиз укасини эсга олиб гоҳо кўзёши қиларди.

Анови воқеадан кейин, ҳув аза кунини айтмаса, мен уни уйимизда қайтиб кўрмадим. Кўча-кўйда учраганида ётсираган каби бир қараб қўярди, холос.

Орадан кўп ўтмай, уйдан бошқасини билмайдиган мўминтой энам бир оқшом қаёққадир чиқиб кетдию олам замондан сўнг таниб бўлмас важоҳатда қайтиб, биз, опа-укаларни эргаштириб отасиникига – ҳосилот бобомникига жўнади. Ҳосилот бобом адир этагидаги хайҳотдек чорбоғни эгаллаб ўтирар, ҳовли-ҳарамни катта, ҳар ён уй-рўзгор – тогаларимники, бола-бақра ҳам бисёр, чуғур-чуғурнинг макони эди. Ана шу катта-кичик тоғаваччалар билан бог-богот айланиб, кунни кеч қилиб юрдик.

Аммо бу ерда ҳам тинчлик бўлмади. Тоғдаги мактабда муаллимлик қиладиган, қалин, қоп-қора сочи икки ёнга тарвақайлаб чаккаларига ларзон солиб тургувчи “стиляга” тоғамиз бир куни Аня исмли ўрис қизни бошлаб келди. Ўқитувчи эмиш. Узоқ юртлардан атай мана шу тоғ мактабига ўрис тилидан дарс бермоқ учун юборилибди. Ҳозирча бошпанаси йўқ, маориф жой бергунга қадар уч-тўрт кун тоғамникида меҳмон бўлармиш.

Тоғам кечга яқин Аняни отига мингаштириб келдию икковлон баҳаво меҳмонхонага кириб олиб, ҳув бир маҳалгача “чево-чево”лашиб эртанги дарсга ҳозирлик кўради. Биз, болаларга ҳам худо берган, меҳмон ҳовлига чиқди дегунча, “Ания! Ания!” дея чувиллашиб орқасидан чопамиз. “Чево? Чево?” дейди у бурилиб. Гапнинг у ёғига ўтолмай тўхтаб қоламиз. Кун-уззукун ишқом соясидаги

чорпояда қопдек бўлиб, мудраб ётадиган ҳосилот бобом эса бошини аранг кўтариб, “Как дела?” деб кўяди. “Ниче-во”, дейди Аня ҳайрон бўлиб.

Бир куни унинг ҳожатхонага оёқяланг кириб чиққанини кўрган бобом “Оббо! Астағфирулло!” деб юборди. Эртаси куни эран-қаран чорпоясини тарк этиб, гузардаги дўкондан бир жуфт калиш кўтариб келди. Кечқурун уни тутқазганида Аня “Спасибо, бабай”, дея сапчиб бобомнинг чаккасидан ўпиб олди. “Астағфирулло, – деди бобом ёқасини жуфтлаб. – Энди соқолниям кирадиган бўлдик”.

Ўша кечасимиди, бир маҳал “стиляга” тогамнинг уйида қий-чув бўлиб кетди. “Ҳе, калланг қурисин, мен бунга ўзбекчани ўргатапман-ку! Партиявий топшириқ бу, энагар!” деб бўқирарди тогам. “Бунга қўшилиб ўрисчасини ўрганиб ётибсиз-ку! Кўзим билан кўрдим-ку-у, мусулмон!” дея уввос соларди Назокат янгамиз.

Эртаси эрталаб у икки боласини – бирини кўтариб, унисини эргаштириб отасиникига кетиб қолди.

Ёнгоқ ўйиндан чарчаб намозгар чоги ҳовлига қайтсам – бобомнинг чорпоясида отам ўтирибди. Барибир согинган эканман, бирдан унга раҳмим келди. Отам эса менга кўзи тушиб, хўмрайиб қўйганга ўхшади. Яқин боролмай серрайиб қолавердим.

“Адол! – деб бақирди бобом уй томонга қараб. – Адолат! – Айвонда шумшайибгина энам кўринди. – Мен сени бу одамга тублай берганман! Қайтиб оладиган молим йўқ! Бола-бақрангни кўтаргин-да, уйингга жўна!”

Отам олиб келган машинага ўтириб туман марказига қайтдик.

Кечқурун уйимизда ош бўлди. Яраш-яраш шекилли.

“Стиляга” тогамникида ош қачон бўлди – билмайман. Анянинг ҳоли не кечди – унисидан ҳам хабарим йўқ.

Паризод опани, ҳали айтганимдек, хонадонимизда бошқа эмин-эркин кўрмаган эсам-да, бир дафъа ўзининг уйида учратдим. Марказий кўча бўйида жойлашганига қарамай, у томонларга ҳеч ўтмаган эдим; “келгиндилар уйи” менга доимо сирли манзилдек туюларди. Кейин бир

гал кирдим, кўрдим. Ҳаммаси бир-бирига ўхшаган уйлар, жиҳозлари ҳам деярли бир хил. Шифтлари баланд-баланд, аммо олдини печакгул қоплаган айвону кўча деразаларига узун тўрпардалар тортилгани учунми, бир-бирига туташ бу хоналар нимқоронги, тепадан осилиб турадиган хира абажур чироқ кундузи ҳам ёқиб қўйилади. Деворларда палак ёки гилам ўрнига ўша йилларда расм бўлган арзон-гаров бир манзара тасвири: кўм-кўк сув узра қайиқда сайр этаётган чучмалбашара ошиқ-маъшуқлар. Яна: яқин орада биров келиб ётмайдигандек, устига қирра қилиб озода ёстиклар терилган ялтироқ қуббали чўзилма каравотлар, кашта ёпинчиқ ташлаб қўйилган “Горизонт” телевизор, хар хил тумбочкалар ва ҳозиргина ювилган чойшабнинг ҳиди ҳам бошқа бир нотаниш тароват...

Учинчи курсга ўтганмидим, ёзги таътилда Зарангга борганимда собиқ синфдошлар Рафикнинг тугилган кунига йигиладиган бўлдик. Ана шунда илк бора “келгиндилар уйи”ни кириб кўрганман. Озроқ ичиб олганимгами ёки тенгқурларим даврасида маъсум ўсмирлик хаёллари чулгадими, бу жойлар кўзимга жуда бошқача, тогли Заранг эмас, гўёки бегона бир шаҳарнинг чеккароқ бўлагидек бўлиб туюлган.

Кўпчилиги хар ёққа тўзиб кетиб, синфдошлардан саноқлигина қолган эканмиз: йигирма ёшлигини нишонлаётган Рафик, қурилишда шофёрлик қиладиган Фотиҳ – Фатик татар, хамшираликка ўқиб туман касалхонасида ишлаётган қувноқ Светка, мактабни битирар-битирмас маҳаллий безори Юрка паханга теккан Лариса, бугунги базмга атай “одамга ўхшаб” оқ қўйлак кийиб келган Юранинг ўзи ва ёзги таътилда юрган Шавкат билан мен.

Даврадаги битта бегона – етимхонадан таклиф қилинган Зоя исмли қизэди. Бир-бирига билдирмай ҳамманинг нигоҳи шунда. Қоп-қора жингалак сочли, қалин қошлари туташ, лоларанг юзидаги сепкиллари ўзига ярашган, лўлигами, арманигами ўхшаб кетадиган шу қиз менинг ҳам кўзимга оловдек кўриниб, ичкилик таъсирида унга бир-икки огиз “олифта” гап отган эканман чоги, хийлагина қизиб қолган

“юбиляр” туйкусдан столни уриб кичқирди: “Ўв студент! Бас киласанми, йўқми?!” Шартта ўрнимдан турдим у эшикка отилдим. Даҳлизда “оливье” салат кўтариб олган Раффикнинг бувисини туртиб кетишимга сал қолибди.

Ана шунда йўлакда Паризод опага дуч келдим. У ховлидаги дордан бир кучоқ чойшаб билан кираётган экан. Рангим ўчган шекилли, мени кўриб ҳайрон бўлганга, ҳатто довдираганга ўхшади. Аста салом бердим, билинар-билинемас бош қимтиб, йўл бўшатди.

Янги ювилган чойшаб ҳиди; шаҳар ҳидими?..

...Фильм бошланмаси.

Титр ортида – аэровокзал манзараси, Домодедово аэровокзали.

Узун, баҳайбат толор бўйлаб, елкасида осма жомадон, бир йигит оломон оралаганча ҳаросир югуриб бораётир. Толорнинг адоги кўринмайди, толор адоқсиз.

Ғала-ғовуру учишга шайланаётган самолётлар гувуллаши пасайиб, вазмин тиловат садолари янграй бошлайди: “Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим...”

Самолёт шовқини бирдан кучайиб, йигитнинг мотамсаро чехраси намоён бўлади.

Кейин – фақат кўзлари.

Ёш тўла икки кўздангина иборат экран бир неча сония гўё қотиб қолади.

Ота-а-а!..

У ёқда, Зарангда нима мусибат-у, саросимада йўлга чиққан ўғилнинг шуур-хаёли ана шу тасвир, ана шу манзара билан банд.

Сўнг чамалаб кўрса, тахминан шу дақиқаларда отагинаси лаҳадга қўйилган экан. Кеча тунда оламдан ўтибди.

Алҳосил, бу дунёда тиниб-тинчимаган замонапараст Мирзо Рамазон қазо қилди. Валламати Мирзо Рамазон атиги эллик тўрт ёшида тўсатдан дунёни тарк этди. Ёлғиз ўғлига Фидель дея ажнабий номлар қўйган ажабтовур зот! Ундан жанозасига етиб келолмаган биргина ўғил қолди. Унга берилган ўша ғаройиб исм ҳам қолди: Фидель. Фидель Кастро Рус, серсоқол, оташин инқилобчи!

Шу сершовкин дунёда энди сен нима инкилоблар киларкансан, эй Фидель – Фарход!..

Воқеан, кеча кечаси худди ўша маҳалда сен қаерда, кимнинг қўйнида эдинг, гуноҳкор ўгил? У билан ачомлашиб ётибсан-у, негадир хув аяни – Паризод опани эслаб кетганинг ёлгонми? Уларнинг нимасидир ўхшашмиди ё бир савқи гойибона хабармиди бу – акс ҳолда, нега у бехосдан, яна денг, нозик ҳолатда ётганигда ёдингга тушади?

Салмонова Тарона Самед кизи – Тамара. Бева хотин. Эри ўзбек бўлганмиш. Самарми, Самирми деган ёлғизгина ўгли Афғонистонда урушда. Уюшмада машинкачи бўлиб ишлайди. Венгрияга – Балатон қўли соҳилида ўтадиган ёш киноижодкорлар анжуманига кетаётганигда танишган эдинг. Ўша дамда сенга зарур аллақандай расмий коғозни машинкада кўчириб бердию нечундир бирдан яқин кўриб, ҳатто эркалик билан илтимос қилди: Венгриядан бир думалоққина чой керак экан унга. Айтмоқчи, нима олиб келай сизга, деб ўзинг сўраган эдинг. Қанақа чойлигини ижиклаб узоқ изохлади у. Ёнидаги шериклари ҳам қўшилди, аммо сенинг тушунмогинг қийин бўлди. Асли, олиб келгиси йўқ, қурумсоқ экан, деб ўйлади ҳаммаси. Ўша арзанда матоҳдан киши бошига биттадан кўтариб келганингни кўргач, бари навбат туриб сени ўпиб чиққан. Кейин кула-кула айтишича, Тамара сени уларга қайним, ўлган эримнинг жияни, деб таништирган экан. Шу-шу, “ўлган тога”нинг ўрнини босдинг!

Тамара Фузулийнинг ашаддий мухлиси, ўзбекча тугул ҳатто она тилини ҳам дуруст билмайди-ю, нуқул “Ўқи! Ўқи!” деб қистайверади. Сен ҳам бу бенаво гарибнинг кўнгли учун ёдингда борини чалакам-чатти килиб ўқийверасан. Ҳар сафар бир хил кистов, ҳар сафар бир хил мисралар.

*Санингдек нозанина нозанин ишлар муносибдур,
Гузум, жоним, афандим, давлатлу султоним...*

*Вой, юз бинг войким, дилдордин ойрилмишам,
Фитначашму соҳири хунхордин ойрилмишам...*

Ана шундай қизгин мушоира тунининг эртаси ётоқ-хонага келсанг – ҳамма сени кидирган, дараклаган. Суръатнинг қўлида шошилинич телеграмма, Зарангдан!

...Шу кетишда аранг индини етиб бордим, мархумнинг кичик маъракаси куни. Худди отам тирилиб келгандек, ҳамма уввос солиб менга ёпишди. Энам ўтирган хонага бошлаб кирдилар. Амма-холоаю қариндош-уруғ, қўни-қўшни аёллар. Бари галма-гал бўйнимга осилиб йиги қилди. Шунда кўрдим Пари-зод опани – аямизни. У ҳам бўйнимдан кучоқлаб кўкрагимга бош қўйдию алланечук хидлагандекми бўлди. Кейин кўзлари ёшовсираганча бир четда мунгайиб қараб турди. Мотамсаро. Дафъатан хаёлимга келди: шундан бошқа қиёфада кўрмаган эканман уни. Қарибди. Эсиз умр, бенаво ўтган умр!

Фарҳод хотираларга шўнгиб ўтираркан, зинапояда кўзлари олазарак Антонина Михайловна пайдо бўлди. Яна кўнгироқ эмиш!

Суръат экан.

– Эшитгандирсан? – деди у атай хушҳол суюнчилаб. – Аканг сенинг ўрнингга Хитой жўнапти! Ҳозиргина самолётга билет олди. Номардликни қара-я!

– Ҳа, яхши бўпти, – деб қўйди Фарҳод ичидан зил кетиб. Бошқа нима десин? Нима қилсин?

Сўнгра у бинодан чикиб, дарахтзор томон юрди.

Бир ўзи дарахтлар билан “сўзлашиб” узоқ кезди.

Бу ернинг дарахтлари бизникидан кўркавроқ, танаси ҳам силлиқ, баланд-баланд! Ўсиб кетаверади галалашиб, об-хавога чидамли, беор. Лекин негадир астойдил кўнгил қўёлмайсиз – омонатми-ей, совуқроқми-ей...

Қулоқ-миядаги шангиллашу чийиллаш кучайгандек эди.

12. Қулоқдош “қишлоқдош”лар. “Бир отим бор ажсабгина...”

Дўриллаб гапирадиган бу ёзувчи билан Фарҳод Тошкентда уч-тўрт марта учрашган, юзаки таниш, аммо ёзган бирор нарсасини ўқимаган эди. Кўринишидан ё тажангрок, ё ўлгудек хавоси баланд. Ҳа, дарвоқе, унинг сценарийси

асосида суратга олинган фильм муҳокамасида қатнашгани ёдида. Бадий кенгаш чоғи муаллиф жимгина столга энгашиб ниманидир ёзиб ўтирди-да, муҳокама якунида ундан фикр сўралганда ўша қоғозни раис томон узатиб, қўлини кўксига қўйганча қолганларга “Раҳмат”, дея хонадан чиқиб кетди.

Ариза экан. Асарнинг талқини бўйича режиссёрга эътирозларини баён этиб, фильм титридан номини ўчириб ташламоқни талаб қилибди. Раиснинг боши қотди: ҳозиргача яқин йўлатилмаган маҳаллий муаллифларни эндигина кино санъатига аралаштириб турганида (ўзи шу шарт билан лавозимга ўтказилган) бу нима ҳол? Бошқаларга эса жон кирди – бирови таажжуб билан елка қисди: “Тоже мне!”, бирови ўрисчалаб сўқиб хумордан чиқди, айниқса, сценарийнависликни томорқасига айлантириб олган “тажрибали” муаллифлар ошқора тантана байроғини кўтарди: ёзувчи деганининг қилиқ-қилмиши – мана, тагин ўзимиздан қўймасин экан, ёзганларимизни режиссёр бутини осмондан келтирмоқ тугул, номимизни тескари алвонда ёзса ҳам мик этмаймиз, қалам ҳақидан қисмаса – бас!

Мунозарага аралашмаган бўлса-да, Фарҳоднинг назарида, муаллифнинг даъвоси бежиз эмас эди. У сценарийни ўқиган, дастлабки муҳокамада нимадир деб мулоҳаза ҳам билдирган, кионинг “умум эътироф этган” қонунқоидаларига чандон рост келмаса-да, асарда юракка тегадиган анча-мунча оҳорли ўринлар бор эди. “Пойтахтни битириб келган” баччағар Нодир Жамолов эса уни обдон пайҳон қилиб, саёз бир мелодрамага айлантириб ташлаган эди. Суратга олиш баҳона, роса кайфини сургани кўриниб турибди: сўлим Оқтош манзилгоҳлари, сценарийда кўзда тутилмаган аллақандай лўлиқизлар базмию шаҳардаги тунги майшатхоналар тасвири ва ҳоказо.

Аммо Фарҳоднинг муҳокама чоғи тилини тишлаб ўтирганига сабаб – сценарийчилар курсида ўқиганида у Нодир билан бир ётоқхонада яшаган, қолаверса, муаллифнинг ўшандаги қилиғи унга бодиликми, ёввойиликми бўлиб туюлган.

Мана, бугун уни “Пекин” мусофирхонаси ёнида кўриб қолди. Бу ёқларда нима қилиб юрибди экан? Дарров ўзгача қиёфага кириб, пойтахтлик бўлиб олганини! Қоқ-қотмароқ, эгнида бўзранг сертугма “сафари”, елкасида пўрим тўрва, қаншарида қорамтир кўзойнак, иккита хонимча билан бамайлихотир қаймоқлашибгина турибди. Лекин барибир рафторида кўз илгамас бир қишлоқлик нукси сезилади.

Фарҳод “Цигун”дан бўшагач, истироҳатгоҳда ётавериб гўё муҳим бир гапдан беҳабар қолаётгандек юраги тошиб Суръатнинг олдига борган эди, у икки кунлик бўлиб Ереванга кетибди. Қизик, гаплари совуқ шу ҳасадгўй ошнасини барибир кўргиси келаверади-я! Кўргач, бир дам сўзлашгач эса кўнглига ғубор, нохушлик оралаб, аллақандай юк билан қайтади: энди учратгулик қилмасин шун! Беш-ўн кундан кейин яна унга талпиниб туради. Ҳар ҳолда, неча йил бирга ўкиди, ишлади – боғланиб кетган-да. Эски дўстликдан-ку асар ҳам топилмас, бироқ шунинг мажбуриятими, бурчими бор. Бунга хар иккаласи ботинан хис этади, бир-биридан воз кечолмайди. Суръатга қолса, Фарҳоднинг иши бунчалик юришмаса, у ҳам ўзига ўхшаб омадсизроқ бўлса! Худойим хар кимнинг феълига яраша, гоҳо бировдан аяганини бошқасига қўшқўллаб берар экан-да. Мана, ўзлариям Таллину Ереван қилиб юрибдилар-ку! Сўнгги кунларда сиқилиб кетган Фарҳоднинг Суръатга ҳаваси келди, эҳтимол, илк бора унга ҳасад ҳам қилди.

Киночилар уйдан чиққач, “Маяковский” метросига қараб кетаркан, йўлда у таниш ёзувчини учратди. Келибок зуд илинтирибди-я! Тузук, тузук, хийла тажрибакор кўринади. Хонимчалари ҳам чакки эмас.

Шу маҳал унинг ҳам Фарҳодга кўзи тушди. Дарҳол таниб олифтанамо кўл тўлгади. Сўнг уни кўрсатиб хонимчаларига нимадир деди-да, уларнинг оппоқ кўлчаларини назокат билан навбатма-навбат ўпиб қўйиб (бу ёгини ҳам ўхшатыпти, дуруст, дуруст!), тезгина хайрлашди.

Тошкентдаги кўзтаниш – бу ёқларда кадрдон! Кучоқлашиб кўришдилар.

Ёзувчи-муҳарриримиз “Юность” журналига тажриба ўргангани келибди. Ҳалиги хонимчалар наср бўлимининг заҳматкашлари экан. (Унчалик ўхшамади-ку?) Бир хонада ўтиришармиш. Бугун уларни ресторанга тушликка таклиф қилибди.

– Қовун-повун ҳам бормиди? – деди Фарҳод унинг кенг-мўлгина тўрвасига ишоратан тагдор оҳангда.

– Сиз айтмоқчи у суллар бизга ярашмайди, огам! – деди ёзувчи тушмагур ҳам бўш келмай. – Оқсоқолларимиз кўлайдиган усул бу. Бирор нимами “Юность”га тикиштириш ниятим йўқ менинг. Керак бўлса, ишни қовунсиз ҳам битказаверамиз. Лекин, тўғриси, ҳали қовундан ҳам баттари бўлди, – дея кула-кула банан хангомасини айтиб берди у.

Ресторанда ўтирганларида хонимчалар банан буюртма қилибди. Шундоқ расо адибимиз банан деганларини эшитмоққа эшитган-у, унинг нималигини умрида кўрмаган экан. “Ҳе, шу ўзимизнинг бодринггами, ҳув бизнинг тоғ тарафларда учрайдиган ҳарронгами ўхшаш бир нарса экан”. Хуллас, банан келгач, хонимлар уни арчимоқ учун қўлига тутқазишибди. Мевани обдон айлантириб қарабди-ю, қандоқ арчилишига сира фаҳми етмасмиш! Ниҳоят, “Менинг ҳеч шу мевага тобим йўқ-да”, деб хонимларнинг ўзига қайтарибди. “Ахир, сизлар томондан келади-ку бу?” дея ажабланганмиш у “билагон”лар.

Гапдан гап чиқиб маълум бўлдики, банан арчимоқни эплаёлмаган бўлса-да, ёзувчининг бу қадар осонгина киришиб кетгани, айниқса, боягидек нозикроқ бобларда ҳам хийла абжирлиги боиси бор экан: азим пойтахт унга аввалдан синашта, аллақандай бир курсда ҳам таҳсил олган эмиш.

Мусофир шаҳарда тасодифан дуч келган икки юртдош дафъатан гаплари кўр олиб, сира бир-бирини кўйиб юборгиси йўқ, Пушкин майдони бўйлаб у ёқдан-бу ёққа кезиб сўзлашгани сўзлашган эди. На униси, на буниси туш кўрган бир янгилик мана шу бегона тупрокда аён бўлди. Шу чоққача бир-бирини билмай юрганидан иккаласи ҳам таажубда эди. Боз устига, дардлари бир хил чиқиб, улар

энди “қишлоқдош”гина эмас, қулоқдош ҳам эдики, бу тоифа ҳасратга тушиб кетса, вақт деганини унутиб қўяди.

– Ғам еманг, укам, бу дунёнинг шовқинлари олдида сиз билан меники нима бўпти! – дея ўзича таскин бера бошлади ёзувчи. – Холва-ку холва! Худонинг суйгани шу деб билинг. Келаси сафар учрашганимизда мен сизни бир одам билан таништираман. Деновлик. Анови бедаво касалдан даволашиб юрибди. Номига. Аслида аҳволини ўзи билади. Лекин гапирган гапига ёқа ушлайсиз. “Парво қилманг, – дейди ҳар сўзида. – Қўнғилни мўлтонининг иштонидай кенг тутинг, ичига шамол кириб, ўзи обориб қўяди керакли жойга”. Жайдарироқ фалсафа-ю, лекин тубсиз қудуққа тушиб қолган кишига зўр таскин-да, тўғрими? Шундайки, қулоқ жонивор ҳам фақат бу дунёнинг шовқинларини эшитиш учун берилмагандир ахир!

– Қандай асар устида ишляяпсиз ҳозир? – деб сўради Фарҳод шунчаки.

Бу сийқа, ёқимсиз саволга энсаси қотгани кўриниб турарди, бироқ ёзувчи кулимсиради:

– Кўп йил бўлди, асар менинг устимда ишляпти, Фарҳодбой укам!

Фарҳод нозик маънони ўзича тушуниб, “интервью”сида давом этди:

– Номи нима? Қанақа мавзуда?

– Номи ҳозирча – “Бир отим бор ажабгина...”

– Ғалати ном экан. Сал узунроқ. Романми, қисса?

– Шундай бир терма, топишмоқ бор халқда, – деди ёзувчи саволнинг “жанри”га аҳамият бермай. – “Бир отим бор ажабгина...”

– Топишмоқ? Ҳа-ҳа, эсладим. Болалигимда аммам айтиб юрарди... У ёғи “қокиллари ғажаккина”миди?

– Шундай, шундай. Биларкансиз. “Ҳали келса кўрасиз...”

– “Ҳали келса кўрасиз, кула-кула ўласиз!” Тўғрими?

– Хўш, топинг-чи, нима экан? “Меҳробдан чаён”ни эсланг...

Ён-верларидан ўтиб-қайтаётганлар “бепоён юрт”нинг пойтахти – азим шаҳарда эканликларини паққос эсдан

чиқариб, аллақандай чулдур-чулдурни байтбарак қилаётган бу икки “коравой”га таажжуб билан қараб қўярди.

– Ака, халқимиз зўр-а? Тилимиз ҳам зўр! Афсуски, мен ўзбекча ўқимаганман-да.

– Зўр, зўр. Аммо фақат бу ёқларга келганда эсимизга тушади зўрлиги.

– Нега шунақа экан-а?

– Бу ерда булар кўпчилик, у ёқда – биз. Бахайбат нарса-нинг эт-бетини кесиб кетсам билинмайди – катта-да, жимитдегининг ҳаммаёғи ҳисобли – жимитдек-да.

– Нега бундай экан-а? – Нега бундай савол қилганини Фарходнинг ўзи-да билмасди; ҳамма саволга жавоб бўлиши шартми?

Кейин одатий торта-торт бошланди: бизникига юринг – йўқ, кетдик бизникига – бир ош уюштирсак – бошқа кун, бошқа кун – хозир бу ёқда мана – ЦДЛ; йўқ, ана – Киночи-лар уйи шундоққина икки қадам.

Киночилар уйи “икки қадам”лиги рост эди. Шуни танладилар охири.

Бирок у ердаги рестораннинг катта залида бугун аллақандай тантанали зиёфат бўлмоқчи, кираверишда йўл тўсиқ – иккита стул тўнкариб қўйилган экан, Фарход ёзувчи акасини биқиндаги барга бошлади.

Кўзлари қоронгиликка ўргангунча бир лаҳза эшик огзида туриб, аланглай-аланглай бўш жой қидираётганларида “Фарход, бу ёққа!” деган овоз эшитилди.

Фарход мехмонининг назарида уни бир парда кўтарган овоз эгасини ахтариб ҳар ёнга кўз солди. Тўрдаги нимқоронги бурчакдан биров туриб олиб қўл силкита уларни чорламоқда эди.

Беихтиёр ўша томон жилдилар.

Ҳамиша меҳрибон Гуля Лагутина! Бир тўп серсоқолу “бесоқол” улфатлари билан давра куриб ўтирибди. Афтидан, даврабоши ҳам, онабоши ҳам ўзи. Бўйнию билакларидаги беҳисоб қўнгиروقчаларини шалдиратиб келиб у Фарходни кучоклади, ўпди, ўптирди. Сўнгра ўгирилиб ёзувчига қўл узатди-ю, бир зум тикилгач, “бунисиям

Ўзимники” деган каби уни-да багрига босиб қўйди. Лекин ўпмади ҳам, ўптирмади ҳам. Ёзувчининг бир қадар бегона-сирабми, гўддайиброк тургани хайиктирди чоги.

Дархол нари-беридан курси суриб Гуля меҳмонларни ёнига олди. Ошириб-тошириб танишув-таништирув бошланди. “Менинг ўзбекларим!” дерди Гуля ғурур билан уларга бокиб.

Қуроқи гурунг асноси Фарҳод ёзувчи акасининг хув “қаҳрамонлиги”ни Гуляга сўзлаб берди. Бу тафсилотни Гулянинг серхаяжон, серқўпик талқинида эшитган давра аҳли ёзувчига чинакам қаҳрамонга қарагандек хайрат билан тикилди. Кейин Гуля ундан ўша сценарийнинг таржимаси борми-йўқлигини суриштирди, бўлса – “Киноальманах”да бостирмокни зиммасига олади ва у билан “Советский экран” журналида суҳбат ҳам қилиши мумкин. “Кўрамыз, кўрамыз”, деб қўйди ёзувчи сиполик билан. У бир оз ёт-сирабми, диққатроқ бўлиб ўтирарди. Бир вақт Фарҳодга кулогини кўрсатиб кулди: гала-говурда ҳеч балони эшитол-маяпман, сен-чи? Фарҳод ҳам деярли шу аҳволда эди, аммо барибир бундай олақуроқ даврада, айниқса, куйди-пишди Гулянинг доимий эътиборию ардогида ўтириш унга нечундир марокли туюларди.

Ёзувчи шамоллаб келмоқ баҳона каёкқадир чикдию қайтиб келгач, Фарҳодга оддош укаси шу ерда ўқишими, ишлашини, унинг олдига бориши зарурлигини важ кўрсатиб, жойидан турди.

Фарҳод уни кўчага кузатиб чиқди. Ёзувчи Ўзбекистон ваколатхонасининг Полянкадаги меҳмонхонасига қўнган экан. Кейинги сафар қаерда, қай вақт учрашажакларини келишиб хайрлашдилар.

Ёзувчининг анови “қаҳрамонлиги”-ку майли, аммо унинг ростакам тантилиги ўша куни базм охирида билинди: у ҳаммани лол қолдириб ҳамма харажатни тўлаб кетибди.

Унча-мунча тажанглигини айтмаса, хўмрайиброк юриши ҳам, бодисифат кўриниши ҳам ўзиники – табиий экан.

Лекин Фарҳод бошқа нарсадан таажжубда эди: қай бирини суриштирманг, ё кишлокдош, ё бўлмаса кулокдош

чиқяпти-я! Шуни билмоқ, шунинг тагига етмоқ учун мусофир юртларга келиш шарт экан-да, ажабо?

Дунё бунча тор! Тасодифи бунча кўп! Тоғ тоғ билан учрашса ҳам хайрон бўлманг экан.

13. “Қулоқдош” муаллифнинг мухтасар изоҳи

Фарҳод Рамазон деганлари билан мен ана шунда роставкамига танишдим. Аслида-ку бу йигит илгаридан нечундир кўнглимга ўрнашиб қолган, имкон тузилса, дурустроқ танишим бор эди. Мен уни уч-тўрт йил бурун Хумсонда ўтказилган ёш ижодкорлар анжуманида илк бор учратган эдим. У “бепоён юрт” пойтахтидан эндигина ўқшини битириб келган, ўша кезлардаги урфга кўра сочини энсасигача ўстириб, гирдидаги икки-уч киножонон билан ўрисчасига чулдираб юрар эди. Абдулла Қаҳҳорнинг “Ўғри” ҳикояси асосида ёзган сценарийси бўйича суратга олинган мухтасаргина фильм намойиши этилгач, анжуманда унинг харидори кўпайиб кетди.

Мен уни ўшанда нуқул сариёғ ялаб шаҳарда катта бўлган бир эркатой, овоза топган фильми эса зуваласи бақувватлигидан, қолаверса, кинода унча-мунча кўзи тишган режиссёрнинг гайрати билан тасодифан муваффақиятлироқ чиқиб қолган деб ўйлаган эдим. Янглишган эканман. Аввало, у ўзимга ўхшаб олис бир тоғли манзилда туғилиб ўсган экан; суриштириб келса, Фарҳод тоғнинг нарёгидан, камина бу ёгидан бўлиб чиқди. Кинодаги дастлабки муваффақияти ҳам сира тасодиф бўлмай, уч-тўрт йил орасида у Ўзбекистондаги энг моҳир сценарийнавислардан бирига айланиб улгурди. Илк бор ўзбек тилида суратга олинган “Қалдирғоч” фильмининг сценарийси ҳам шу йигитники эди.

Ўша кунимен “Пекин” ресторанидан чиқиб, Фарҳод ҳазил аралаш айтган “хонимча”лар билан хўшлашгач, икковимиз талай фурсат Маяковский майдонини айланиб юрдик. Кейин у мени кўярда-кўймай Киночилар уйининг ертўласидаги барга олиб борди. Бу ерда ҳам гурунгимиз қизиди. Мен уни

шу бир кундаёқ худди кўндан буён биладиган укамдек яхши кўриб қолган эдим. Бениҳоя дилбар, кўнгилчан йигит экан. Менга меҳрибонликлари, мулозамати!

Маълум бўлдики, ўхшаши жиҳатларимиз ҳам кўп. Ай-тишича, унинг ҳам қулоғи шангиллар эмиши, ўшани даволатгани келибди. Асли шу шаҳарда ялтиглантириб қўйган, гаввосликка қизиқиб орттирган экан бу балони. Бир-биримизга гал бермай дарду даволаридан сўзлаша кетдик: менда бундай, менда эса мана бундай. Камина “бой” тажрибамдан, биринчи галда Ибн Сино қўллаган халқтабобати, яъни аччиқ бодом ёгини томизишининг нафидан бошладим; ҳолбуки, бу каби амаллардан ўзим ҳам бир иш чиқаролмай аллақачон тақдирга тан берган эдим, лекин ҳалигина танишиган шу укамга нимадир яхшилик қилгим келарди: зора бунга фойдаси тегса!

Фарҳод Тошкентда бир табибга учрагани, табиб ўзи гилайроқ экани-ю, чилдирмасимон аллақандай ёғоч гардишига солиб ҳар ён айлантира-айлантира бошининг бичимини тўзғриламоқчи бўлганларини кула-кула гаптириб берди. Ҳар сўзида “Ўзлари гилай! Зур бўлсанг, аввал кўзингни тўзғрилаб ол!” деб қўяди. Мен энди унга жимгина қулоқ тутаман. Нима дейин ахир? Бу – менинг эски дардим. Бедаво дард. Шунинг кетидан юриб бормаган жойим, қилиб кўрмаган чорам кам қолган; бир китобимда ёзган ҳам эдим чоғи. Бари бефойда. Яна қайдам. Йигитни ноумид қилмайин, кўй, дедим-да. Ҳозир у аллақандай хитойлик табибга қатнаб юрганмиш, қулоғида сал енгиллик сезаётгандекмиш. Майли, чопсин, югурсин, шоядки, бирор чораси топилса. Ўшанда мен ҳам бенасіб қолмасман.

Қулоқ жиҳатидан ҳамдарду тақдирдош эканимизни айтдим. Бунга қарангки, Фарҳодимиз ҳам менга ўхшаб шабкўрроқ экан, у ҳам билинтирмаслик учун атай қорамтир кўзойнак тақиб юради. Ҳозир шу шаҳардаги зур бир клиникада иш ўрганаётган дўхтир укамнинг исмиям Фарҳодлигини айтмайсизми! (Кейинроқ мен уларни ўзаро таништирганамда бу икки тенгдошу отдош чиқилиб қолиб, гоҳида бизни унутиб қўйганларига нима дейсиз!)

Хуллас, биз Фарҳод билан апоқ-чапоқлашиб, бир кундаёқ нақд қиёматли ога-инига айландик-қолдик. Ўша кечки саргузаштларимиздан келай. Биз кирган машишатхонада анча-мунчаси шеригимни танир экан чоғи, гоҳ унисси, гоҳ бунисси келиб лаббуса қилиб кетади. Даврабоши аёл – Гуля Лагутина деганлари мени ҳайратга солди. Ўзимизнинг тошкентлик экан. Асли ўзбек эмиш. Тўғри, ўхшайди-ю, қорачагина-ю, кўзи ҳам билинар-билинмас тистароғ-у, ана шу қароққиналарининг туб-тубида ўзбекикидан фарқ қиладиган бегона алланима бор эди. Аммо жуда кичирилми, жуда сертакаллуф жувон экан. Мен ҳақимда ҳозиргина Фарҳоддан эшитган гапларни шу заҳоти даврага достон қилиб улгурди. Ваҳоланки, ўша қилмишимни бундайин мастона давраларда ўртага қўйгулик жойи йўқ, “Мосфильм” да унақа савдолар ҳар кунни демаса ҳам, ҳар ой содир бўлиб турса керак. Бироқ – Ўзбекистондек жойда! Қаҳрамонлик, қаҳрамонлик, қойил!

Фарҳоддан кўнгли узолмаётганимга қарамай, ҳар қанча завқли, мароқли бўлмасин, мен бу даврада узоқ қололмасдим. Қарасам, Фарҳоднинг киноулфатлари билан яна ўтиргиси бор, мен эса нариги Фарҳодга сўз бериб қўйганман – бугун анови деновлик дўлвор акахонимиз келмоқчи, кўнгли ярим одам, бормасам бўлмас эди. Боз устига, бардаги шовқин-сурон миямдагисига қўшилиб безорижон қилиб юборди. Фарҳодга узримни айтиб, даврадан қўзгалдим.

Ўшандаги шартлашув бўйича, якианба кун у мени йўқлаб Полянкадаги меҳмонхонага келди. Бир қучоқ егули-гу ичкилик қўтариб олган. Ўзим ҳам ул-бул гамлаб қўйган эдим. Ўтириб олиб гапга тушиб кетдик.

Мавзума-мавзу сакраб, ҳамкорликда сценарий ёзадиган бўлдик. Дард бор-у, дармон йўқ деганларидек, ҳали мазмун-моҳияти нотайин асарга ном танлаб, сархушиликда бир соатча талашибмиз. “Шум в ушах и вовне” (“Ботиний ва зоҳирий шовқин”) – зўр!” дейди Фарҳод ўрисча жарангига маҳлиё бўлиб. Мен Фолькнернинг “Шум и ярость” деган романини рукач қилиб эътироз билдираман. “Ну и что, бўлаверсин!”

Ниҳоят, урисчаси Фарҳод таклиф этгандек, ўзбекча номи эса дангалига “Шовқин” деб аталишига келишиб олдик.

Бошида шовқин-суронимиз ана шундай дунёни бузғулик эди-ю, аммо ҳамкорлигимиз рўёбга чиқмай қолиб кетди. Бунга каминанинг қулогид ва теварагид кучайган (ботиний ва зоҳирий) шовқин ҳам сабаб бўлди-ёв. (“Шовқин” қандай дунёга келганини энди фаҳмлагандирсиз, китобхон дўстим?)

Икки ҳамдard – Фарҳод иккаламизни жонимиздан тўйдирган асл шовқиннинг маъно-моҳиятини эса мен таллай йиллар сўнг, номдор-номдор табибу духтирлардан эмас, оддийгина, аммо кўп балоларни бошидан ўтказган бир одамдан эшитдим. Олис йўлга поездда кетаётиб менга гап уқтиролмаи чарчаган ҳамроҳим ахийри бундай деб таскин берган эди: “Кўйинг, укам, гам еманг. Одам бўлгандан кейин шундай бир дард ҳам керак-да: бу дунёнинг, ўткинчи умрнинг қадрини, ганиматлигини эслатиб-эслатиб турадиган! Қаранг, ҳаёт ўзи гала-говур шовқинга тўла-қу, тўғрими? Гап энди шунга кўмилиб қолмасликда, кўнгилни шундан озода асрай олишда. Кимки бу талотўпнинг ичидан кўнглига мос бир оҳангни топа билса, ана ўша одам ютади, ана ўшанинг армони камроқ бўлади. Кўнгилни ўйланг, кўнгилни авайланг, иним. Кўнгил – ўзингизники, қолган шовқин-сурон эса дунёга тан. Ахир, қулоқ жонивор фақат беҳуда шовқин-суронни эшитмоққа берилмагандир! Бунда сиз мусулмон бўласизми, яҳудою масиҳоми, фарқи йўқ. Одамзоднинг бола-чақаси, қавм-қариндоши, уруғ-авлодию қабила, миллати сон-саноқсиз бўлиши мумкин, лекин ўзи ягона, бир нухалик, холос! Кўнгил ҳам шундай – биттагина, якка-ягона. Қолгани – ўткинчи шовқин-сурон”.

Фарҳодимиз ҳам югура-югура чарчади, ахийри тақдирга тан берди шекилли, яқинда бир кўрсам – билинмайдигангина қилиб кўзойнагининг сопига эшитув ускунаси ўрнатиб олибди. Дарвоқе, бошқа чораси йўқ, у энди мансабоор – ҳар хил шивир-шивирларни эшитиб турмоғи шарт. Мен

эса, қулоқчи дўхтирларнинг қистовларига қарамай, ҳамон ўжарлик қилиб юрибман: бу дунёнинг шунча гала-гуласини эшитганим етар, ёш ҳам бир жойга борди, қолгани чи-
кора! Кўп гуноҳ гаплардан гофил юрганим эвазига нариги
дунёда соғлом қулоқ ато этса ажаб эмасдир.

Фарҳод Рамазон, ҳали айтдим, бу орада кутарилиб кет-
ди. Чамаси, ўзи сира кутмаган, хаёлига ҳам келтирмаган
эди буни. Бироқ сал ўтмай мажлисларда савлат тўкиб
ўтирадиган, чиқиб битта-бинойи ваъз айтадиган арбобга
айланди-қолди. Учрашган-кўришганда шундан гап очсам,
“Э-ий!” дейди норози қўл силтаб. Бу қилиқда айтарли риё
йўқлигини сезаман. Сезаманки, кўнгилдаги дард бошқа.
Бошқа-ю, унисига ҳам қўл силтаб кетолмайди – мазахўрак
бўлиб улгурган. Ишқилиб, аросатда юрибди ҳозир Фарҳод
Рамазон. Аросат-ку узоқ чўзилмас, асорати чатоқ-да.

“Ўзингиз-чи, ўзингиз нима ишлар қиляпсиз? – деб сўрайди
у мавзуну бошқа ўзанга суриб. – “Шовқин” тайёр бўлиб
қолгандир, қачон опкеласиз?”

Унинг-ку баҳонаси бор, мен нима дейин бу сўроққа? Ҳув
поезда бирга кетган доно суҳбатдошимнинг ўғитларига
амал қилолмай, яна дунёнинг ўткинчи жилваларига чалғиб-
иўнғиб, кўнгилни эркин, озода тўтолмаганимдан сўз очайми?
Йўқ, ана, у соатига қараб олди: ўн беш дақиқалардан сўнг
мажлис бошламоғи даркор!

14. Базмхонадан бошланган маччойи сайр. Шўртумишуқ Гуля

Ёзувчини кузатиб қайтган Фарҳод нимқоронги зина-
поя бўйлаб базмхонага энаркан, ялтир-юлтир бар пештах-
таси олдида малла сочлари силлик таралган бўйчангина
бир қизнинг елкасига осилиб турган Гуляга кўзи тушди.
Фарҳодни кўриб у кизни ростакамига бўйнидан эгиб бери
етаклади.

– Танишинг, бу менинг кизим Вика, – деди завқ билан
бидирлаб. – Виктория Андреевна Лагутина. Бўлажак ак-
триса. Ҳозирча биттагина фильмда суратга тушган, аммо
келажаги чакки эмас. Чиройли киз-а, тўғрими?

Фарҳод кизнинг узун-узун бармоқлари учидан аста тугиб кўяркан, шошиб, лол қолган эди. Вика онасига деярли ўхшамас, гўёки Гуля атай бировнинг қизига волидалик даъво этмоқда эди. Жилмайганида қорача ёногининг негадир бир мийигидагина кулгич ҳосил бўлар, кишига хайратомуз боқувчи кўзлари зангори-зангори тусда эди.

Бу қизни ўзбек десангиз, қароқларининг туб-тубидаги бир бегоналик халал беради, бошқами десангиз – ҳақингиз кетадигандек. Чиройлилар асли алоҳида бир миллат. Сенга қолса-ку уларнинг бари ўзбек!

– Йўқ, – деди Фарҳод ўзи ҳам кутмаганда. – Бошқача!

– Тўгри айтасиз, бошқача. Софи Лорен бу, Софи Лорен! – дея кизининг гоз бўйнидан ўпиб қўйди Гуля. – Бу жанобимиз эса Фарҳод Рамазонов бўладилар. Хув мен сенга айтган кинодраматург. Менинг кадрдон юртдошим!

– Билдим, билдим, – деди киз ётсираб турмай. – Биз танишмиз. Сиртдан, албатта. Менинг хонамда бир кеча тунаб кетган эканлар. Рўмолчаларини унутиб!

Бундай эркин муомаладан рухланиб Фарҳод беихтиёр Отелло киёфасига кирди:

– Рўмолча-а! Қани менинг рўмолчам?! Рўмолчамни топиб бер, Дездемона!

– Ўзингни бос, Отелло! Рўмолчангни яхшилаб ювиб, дазмоллаб қўйганман. Яна, ётгани жой тополмай хобхонамга келганинда қўлгинангга тутқазаман, жонгинам! – деди Вика ҳам хайратга қоларли даражада илдам ҳолатга кириб.

Гуля бир Фарҳодга, бир Викага аланглаб чапак чалиб юборди:

– Браво, браво! – Кейин андак тарадудлангач, Фарҳодга маслаҳат солган бўлди: – Лекин бу қиз бизни ташлаб, хув анови дўстлари билан (нарироқда ўзаро сўзлашиб турган икки қиз ва бир йигитга ишора қилди у) шаҳардан узоқ аллақандай дачага кетмоқчи. Шанба-якшанбани ўша ерда ўтказишмоқчи экан. Рухсат берамизми, Фарҳод Мирзаевич, сиз нима дейсиз?

Фарҳодга қолса, ҳозиргина танишгани бу санамни иллобилло бирор ёққа қўйиб юборгиси йўқ эди. Аммо қиз боши-

ни бир ён солинтириб унга шундай илтижоли тикилдики, Фарҳод жони узилгудек бўлиб:

– Ёшлик барибир галаба қилади, Гуля, сизу биз тўсик бўлолмаймиз, – деганини ўзи билмай колди.

– Майли, борсанг боравер, – дея Гуля алланечук хомушланиб қизининг кифтига туртиб қўйди-да, қайтиб орқасига қарамай, келиб Фарҳоднинг тирсагидан тутди: – Юринг бўлмаса.

Даврада ҳамон ўша шакаргуфторлик, ўша беозор гийбату енгил-елпи мунозара, ўша сархуш қилиқлар, янги-янги танишув ва енг ичида иш битиришлар – қисқаси, беҳуда вақтгузаронлик руҳи ҳукмрон эди.

Боя Фарҳод қўшилганидан бери муқим ўтиргани унинг ўзи билан етти киши эди. Гулянинг чап биқинидаги, нима-сидир бир-бирига ўхшашиб кетадиган жувонлардан Люба дегани киношунос, Наташаси шунинг дугонаси экан; икковлон нукул пичирлашгани пичирлашган. Улардан наридаги мўйловдор, ҳукмфарморок йигит – Гугушидзе, у дам-бадам трубкасига хушбўй тамаки жойлаб тутатади. Фарҳоднинг ўнг тарафидан жой олган бесўнақай Анатолий вино ҳўплаб чарчамайди, овозини ҳали бу ерда ҳеч ким эшитмаган – чурқ этиб огиз очгани йўқ. Чап қулогига сирга тақиб олган рўпарадаги хушрўй, жувонбашара Валеркалари ҳам камгап экан, аммо гапирган одамга алланечук сузилиброқ боқади. Бир-икки дафъа Фарҳодга ҳам шундай илжайиб қўйганида у галати бўлиб кетди, сўнг ўша томонга қарамасликка тиришиб ўтирди. Ёнидаги шаробхўрдан секингина унинг кимлигини сўраган эди, Анатолий бир назар ташлаб олди-ю, елкасини қисиб қўйди: итим биладими! Шунини эшитиб қолган эканми, “Валерка у, ёқимтой бола”, дея изоҳ берди Гуля.

Бу “ёқимтой бола”ни кўриб, институтда ўқиб юрганида дуч келган бир ёқимсиз домла ёдига тушди Фарҳоднинг.

Фамилияси Шоматалиевми, Шоматиллаевми эди. У бўлажак актёрларга ракс санъатини ўргатар, театршуносликка ўқийдиган Фарҳод уни кўпам билмас эди. Билгани шуки, коридорда юрганида қўлларини қанот мисол кенг ёзганча гавдасини тебрата-тебрата, оёқ учида қадам босар-

ди. Талабаларига бирор нимани уктираётиб бош бармогию кўрсатгич бармогидан учбурчак ясаб гапирарди. Дам-бадам кафтлари билан сочининг икки ёнини текислаш, огзини катта очиб мийиқларини оҳиста силаб қўйиш одатлари бор эди.

Қишлоқдан келган тўпорироқ бир талаба ректорга дангал арз қилиб киради: “Домла сўзида турмаяпти...” Маълум бўлишича, боланинг ўзидан ҳам ўтган, у “бормай” қўйган экан.

Хуллас, сир очилиб, раққос домла институтдан хайдалди. Бироқ кўп ўтмай у вазирликда олий ўқув юртлари бошқармасининг бошлигига муовин бўлиб олди. Энди бўлар-бўлмасга кекса ректорни сарсон қилиб хузурига чорлайверарди. Шайтонгина армани шофёри Виталий хар ёкка кира излаб кетадиган, ўзи қоқичак, касалманд ректор шўрлик эса ховли бўйлаб бирор машинали талабани қидириб юрарди: “Болам, илтимос, мени вазирликка элтиб қўйсангиз, ўртоқ Шоматалиев (Шоматиллаев) чақирбдилар”.

Фарҳоднинг тахминича, кинога бевосита дахлдор бириккитасини айтмаса, даврадагиларнинг аксарияти (келиб-кетувчиларини ҳам қўшганда) анчайин санъат атрофида ўралашиб юрадиган, аммо ўзини унча-мунчадан кам санамайдиган омадсизроқ бир тоифа эди. Гуля буларнинг орасида нима қилади, гаштакка тўплаб ўтиришдан мақсади нима ёки битта-яримтасининг юзида ой кўрганми – шунисига хайрон эди Фарҳод. Бироқ, ажабки, туриб бу гаройиб даврани тарк этгиси ҳам келмасди. Гўёки у кетиб қолса, Гулянинг дили ранжийдигандек, боз устига ҳозир қизиқдан-қизиқ нималардир содир бўладигандек туюларди. У эмас, бу эмас, истирохатгоҳдан нари чиқмай зериккан, бир хилда шаҳарга катнайвериш ҳам бездириб юборган эди уни.

Келди-кетди даврага асосан Гуля билан анови тутунга кўмилиб ўтирган Гугушидзе пешволик қиларди. Гуля ўзи ичмаса-да, қадахига маъданли сувдан қуйиб олиб дамбадам бошқаларни қистаб турар, мулозамат сўзларини улашиб, нечундир хамманинг қўнглини овламоққа тиришар эди.

Гугушидзелари ажаб санъаткор чикиб қолди. У бурун парраklarини бош ва кўрсатгич бармоги билан чимдиб, кафтини даҳанига қопқоқ қилди-да, қулогидан товуш тара-та – ҳуштак чалиб барчани хайратга солди. Базмхонанинг ҳар ёгидан таҳсин ёгиларди:

– Браво! Браво!

– Полонезни чалиб бер, полонезни! – деди Наташа чапак уриб эркалик билан.

Гугушидзе энгашиб унинг қулогига нимадир дея шивирлаган эди, у дувва қизарди-да, йигитнинг билагига бир тушириб, аразлаган каби тескари ўгирилиб олди.

Санъаткор афтидан маъшуқаси бўлмиш бул танноз-нинг буюртмасини адо этмоққа киришди. Ҳуштаги маш-хур полонезни ҳам эслатар, ҳам унга ўхшамас эди. Лекин осонми, унча-мунча одам “тайёр” огиз билан эплаёл-майдиган хунарни келиб-келиб қулоқ орқали ижро этиб бериш?!

– Браво, браво!

– “Подмосковные вечера”ни эшитайлик, братан, илтмос!

Гугушидзе қўлларини баланд кўтариб “элга эхтиром изҳор қилди”-да, қайтиб жойига ўтирди.

Айтишича, унинг барча авлодига хос эмиш бу хунар – ота-боболари ҳам қулоги билан ҳуштак чалган. Сулола-нинг номи ҳам шундан келиб чиққан экан. Форсчада “гуш” – қулоқ дегани, “гу”си эса – айт, гапир, яъни товуш бер, чал, хунарингни кўрсат. Мана, ўшандан буён улар бу ноёб қилигини намоёиш этиб келаётгир. Дарвоқе, Гугуш деган машхур эроний хонандани эшитгансизлар: у ҳам асли биз-лардан бўлса ажаб эмас...

(Икки кундан кейин Фарҳод Гугушидзени олисдан бир кўргандек бўлди. У Восстание майдонида икки қизни гапга тутиб, чамаси, санъатини намоёиш қилмоққа чоғланарди.)

– Вой, сенда форс қони ҳам бор экан-да бўлмаса? – деди Наташа таажубга тушиб. – Қандоқ яхши! Гуржи, форс, армани – яна нима?

– Э, ким билсин, бўлса бордир, – деб қўйди Гугушидзе бепарво.

– Сусаневич! – деди чапак чалиб Люба. – Сусаневич хаммасини билади, бало у чол!

Айни тобда Фарходнинг хаёли кетган, унча-мунча гап кулогига кирмас, гала-говурдан безор бўлган эди у. Лекин антика бир ширинликни татиб қўрган одам унинг таъмотини қўмсагани каби, қўнгли алланимадан нурафшон бўлиб ўтирарди. Бамисоли ўшани татимоқ яна насиб этадигандек...

Бир маҳал “кетдик, кетдик” қилиб давра ўрнидан қўзгалди.

– Турмайсизми энди? – деди Фарходнинг тепасида қаққайган Гуля. – Кетдик.

– Қаёққа? Уй-уйигами?

– Сусаневичникига. Ҳали эшитмадингизми, келишдик-ку?

– Сусаневич? Ким у? – деб сўради Фарход эран-қаран унга эргашаркан.

– Аломат чол. Антрополог. Аслингиз кимлигини бир қарашдаёқ айтиб беради!

– Аслим кимлигини ўзим ҳам биламан, – деди кулиб Фарход. – Ким бўлардим, ўзбекман-да.

– Э, ҳаммамиз ҳам ўзбек, юринг, – дея уни қўлтиқлаб олди Гуля. – Борганда қўрасиз!

Кўчага чиқишгач, “Бирор нарса олволсак бўлармиди, чол қурғур оқ мусалласга ўч”, деди у тарадудланиброк. Фарход илдам бориб, тунов кунги дўқондан бир тўрхалтани тўлдириб келди. Икки машинага бўлиниб Чертаново деган манзилга йўл олдилар.

Турли қақир-қукур бетартиб қалашиб ётганидан одам қаёққа қадам босишини ҳам билмайдиган эски-тускилар омборига ўхшаш уч хонали уйда Сусаневич бир ўзи яшар экан. Афғ-ангори ҳам шунга монанд: боши ялтир кал, елкаю кулоқлари оша яккам-дуккам соч толалари осилиб турибди – худдики яргоқ бир пўстакни ўртасидан тешиб калласига илиб олгандек! Қизгиш башарасида қўм-қўк томирлар бўртиб чиққан, кўз жияклари қонталаш, мункиллаб зўрга юради.

– О-о, Гуленька, азизим, сизниям қўрадиган кун бор экан-да! – дея бардам овозда, кучоқ очиб кутиб олди уларни чол. – Ох, Любочка ҳам келибди, Наташенька ҳам! Ке-

линглар, келинлар, азизларим, марҳамат, сизларни қандок согинганман-а!

Сусаневич чала тишли даҳанидан кўпик сачратиб ютоқа-ютоқа Гулянинг ҳар ёғидан ўпиб чиқаркан, Фарҳод ижирганиб кетди: ҳе, сен ҳам шу ирkit чолнинг бағрига отилмай ўл-а!

Бирин-кетин уй эгаси бошлаган нисбатан саранжомрок хонага кирилгач, Гуля Фарҳоднинг кўлидаги егулигу ичкиликларни олиб столга тера бошлади.

– Мана, сизга нималар келтирдик, Марк Аронович!

– Раҳмат, Гуленька, ташаккур, – дерди чол тўкин дастурхондан кўз узолмай.

Бу хонадоннинг ҳам омонат бекаси Гуляхонимнинг ўзлари экан. Ошхонага кириб-чикиб у бирпасда қошиғу санҷиларни, синиқ-мертик стаканларни зиёфатга шай қилди. Тагин зум ўтмай қаҳваю чой кўтариб келди. Бошланди: чақ-чуқ, огиз чапиллатиш, ора-орада мулозамат, хазил-мутойиба, ҳар хил тилақлар, Гугушидзенинг хушбўй тутуни ва хоказо.

Ниҳоят, нафс қонгандек бўлиб, асосий машғулотга ўтилди. Тўрдаги ликилдоқ оромкурсига ўрнашиб олган Сусаневич кабарик ойнали кўзойнагини қаншарига қўндирди-да, давра ахлини бир-бир чорлаб “ром очмоққа” киришди.

– Гуленькани ҳаммамиз биламиз, – деб сўз бошлади у.
– Ўрис десак ҳам шу, ўзбек десак ҳам шу, украину поляк десак ҳам шунинг ўзи. Хуллас, энг байналмилал инсон, яшасин!

Люба билан Наташа дугоналарини олқишлаган каби эрмакка чапак чалиб қўйди. Кейин уларнинг ўзига гал келди. Иккаласиники деярли бир хил чиқди, Гулядан фарқи фақат ўзбекнинг ўрнига белорус, Наташада эса поляк қонидан бир қатра ҳам йўқ экан.

– Ўтган сафар озрок французлигинг бор деган эдингиз-ку, Марк Аронович? – деди у норозиланиб.

– Шунақа деганмидим? Ўтган сафар бўлган бўлса, бу гал йўқ. Тополмадим, – деди ромчи пинагини бузмай. Сўнг ўзича мароқ билан кулимсиради: – Ҳар хили аралаша-

аралаша йўқолиб кетгандир-да энди, шунга шунчами? Ранжиманг, азизим, французлик омонатроқ эди ўзи сизда.

Наташа аразлаган мисол тумшайиб олди.

Гугушидзегга чол узокроқ тикилиб қолди негадир. Ҳатто олдидаги калин китобини варақлаб, махсус чизгичу паркар билан алланималарни ўлчаб ҳам кўрди. Ниманингдир ҳисобини чиқаролмадим, яна қайтиб хуштакчига сер солиб қаради.

– Сиз ўзимизникига ўхшайсиз, биродар, – деди сўнг мийиғида илжайиб.

– Ўзингизники – ким, яъни кимга ўхшар эканман? – деб сўради Гугушидзе ховлиқиб.

Чол уни яқинига имлаб, қулогига нимадир пичирлади. Гугушидзенинг ранги қув оқариб кетди:

– Нималар деб валдираяпсиз, эй чол? Керак бўлса, фамилиям гуржиларникига ўхшагани билан, ўзим юз фоиз эронийман. Тўғри, онамда озроқ арман қони аралаш, лекин отам, бобою бобокалонларим қип-қизил эроний бўлган. Агар ишонмасангиз, насабномамизни келтириб кўрсатишим мумкин!

– Шарт эмас, йигит, шарт эмас, – деди Сусаневич хира пашшани қувган каби қўл силкиб. – Мен сизнинг ўрнингизда бўлсам фахрланардим, билиб қўйинг!

– Ўзингиз ўзингиз билан фахрланаверинг! – деди Гугушидзе ўрнидан ирғиб туриб. – Фахрланавериб ҳаммаёқни расво қилдингиз!

Чол аста бош чайқаб қолди, Гугушидзе Наташанинг қўлидан тортиб бошқа хонага чиқиб кетди. Ҳамма бирига маънодор қараб олди.

– Ранжимайсиз, Марк Аронович, дўстимиз ўзи пича серзардарок, бунинг устига хийла ичган, – дея чолни юпатмокчи бўлди Гуля.

– Ҳар гапга ранжийверганимда мен бунча умр кўролмасдим, Гуленька, қўяверинг, – деди ромчи ва навбатдаги мижоз – Анатолийга юзланди.

– Йўк, йўк, – деди “соқов” шаробхўр бугун ҳисобидан энди огиз очиб. – Ўтган дафъа эшитганман: украин казаги эканман мен.

– Валеркамизнинг кимлиги эса ҳаммага маълум, – деди чол қувлик билан илжайиб.

– Марк Аронович, – деди Гуля Фарҳод томон ишора қилиб, – атай олиб келдим, менинг юртдошим...

– Кўриниб турибди-ку, туркманлардан у! – шундай де-дию чол ўтирган жойида кўзлари юмилиб мудрай кетди.

Гуля “парво қилмайсиз” деган каби Фарҳодга кўз қисиб қўйди.

Анатолий Любочкани имлаб ўрнидан қўзгалди. Улар-нинг изидан Валерка ҳам гум бўлди.

Бир муддат унсиз ўтиришгач, соатини кўрсатиб, “Кеч бўпқолди, турмаймизми энди?” дегандек қилди Фарҳод Гуляга. Шу маҳал даҳлизда нимадир қарсиллаб кетди. Ик-ковлон шошиб чиқишса – лаб-даҳани қонга беланган Ва-лерка деворга суяниб турибди. Шу аҳволида ҳам одамга қараб ҳалигидака илжаяди денг!

Эшик оғзида қаққайган Гугушидзе шалокрок сўкинди-да, чўнтагидан рўмолча чиқариб унга узатди:

– Ма, бурнингни артиб ол!

– Гугуш, бу нима қилиқ?! – деди Гуля аччиқланиб ва жонҳалпида Валерканинг қўлидан рўмолчани олди-да, қон изларини ўзи артмоққа тушди.

– Узр, Гуль, узр, – деди Гугушидзе унинг елкасига лаб теккизиб қўяркан. – Бўлмаса, пойлоқчиликни бас қилсин-да. – Сўнгра жабрдийдасининг ҳам кифтига қоқди: – Ҳечқиси йўқ, ошна, эртагаёқ кўрмагандек бўласан. Наташ, кетдик! – Эшик томон юраркан, у негадир Фарҳоднинг қаршисида тўхтаб, дона-дона қилиб таъкидлади: – Билиб қўй, дўстим, ўзингни ким деб ҳисобласанг, миллатинг ас-лида шу. Қолгани қуруқ сафсата!

Тўғридаги хонадан чиққан Наташа Фарҳод билан Гуляга хижолатомуз бир назар ташлади-да, кўча эшик ёнбошидаги тошойнага солди ўзини.

Бикиндаги бўлмадан Анатолий ва Люба кўринди. Люба сочини тузата-тузата келиб узрхоҳлик аралаш Гуляни ўпиб қўйди. Гуля чимирилган қўйи уларнинг ҳаммасига бир-бир кўз югуртириб, сўмқасини олгани “ромхона”га кираркан:

– Бемазалар! – деди вишиллаб. – Шармандалар!

Кўчада маълум бўлди: улфатлар бу оқшом асли Балаши-хага, Любаникига бориб тонготар базм қилишмоқчи экан. У ерда хамма нарса мухайё эмиш.

Кўрган манзараларидан Фарход гаранг, тезроқ бу ердан кетишнинг пайида эди.

– Шу маҳалда қаёққа борасиз? – деди Гуля ташвиш билан. – Вокзалга етгунингизча электричкалар тўхтайтиди, сарсон бўласиз. Агар чиндан ҳам биз билан кетмоққа тобингиз бўлмаса, мана – калит, меникига бориб ётақолинг. Ҳеч ким йўқ, бемалол. Лекин ўзим булар билан кетмасам бўлмайди... Бу ёққа юринг. – Фарходни нарироқ бошлаб, гапда давом этди у: – Тўгриси, сиздан жуда хижолатман, Фарход. Ерга кириб кетай деяпман, ишонсангиз. Бу шармандаларнинг қилигини кўрмайсизми! Келиб-келиб бугун-а, сизнинг олдингизда-я! Нимаям дердингиз, бари омадсиз, шўртумшук бандалар. Аммо бирортасидан ёмонлик чиқмайди, гўдакка ўхшаган содда... Фарход, сиздан илтимос, мени бир ўпиб қўйсангиз.

Фарход доводи раб қолди. Ўзинг-да гўдак, ўзинг-да шўртумшук, эй мусофир!

У аста бориб Гулянинг елкасидан тутди, аёл унинг кўксига бош қўйиб дафъатан хўнграб юборди.

Улар шу қўйи узок турдилар, худди узок вақт кўришмаган опа-ука мисоли. Гуля сўнгра юзини четга буриб, кафти билан кўзларини артди.

– Ишонинг, булар сиз ўйлаётгандек эмас, безарар, афандисифат бир кимсалар. Бугун, ҳечкурса, шугиналарнинг кўнглини овлай девдим-да. Аслида ўзим ҳам шуларнинг бириман, Фарход, узр...

Фарход кейин такси тутиб, алоқ-чалок хаёллар огушида Медведково сари йўл оларкан, тезроқ ўша уйга етгиси, тезроқ ўша хонага кириб, тезроқ унинг хидини олгиси келаётганини сизди.

...Бу навбат ҳам Гулядан анови гапни сўрамоқнинг иложи бўлмади.

15. Вика, Вика, Виктория... Дилдория, Дилдора, Дилдор

Энди кўзи илинаёзганда ташкари эшик гижирлаб, даҳлизда тапир-тупур эшитилди. Эркак овози ҳам аралаш-гач, “Ановилармикан? Нечундир қайтиб келишди-ёв”, деган хаёлда Фарҳод апил-тапил тўшакдан турди-да, курси суянчигига ташлаб қўйилган шимини кийиб, қўйлагини елкасига илди. Шу чоқ хона эшиги очилди-ю, ким кўринди денг – Вика!

– Вой, сизмидингиз? Бегона пойабзални кўриб, ким экан дебман. Рўмолчангизни олгани келибсиз-да? – деди у хушҳолик билан ҳазиллашиб. – Балашихага бормадингизми сиз? Тўгри қилибсиз! Ойим ҳам галати, ўша қаланги-қасангиларини судраб юргани юрган. Бу ёқда ўзи тугилган куни бўлса!

Бировнинг тўшагини эгаллаб ётганидан хижолат чеккан Фарҳод иргиб турди:

– Кимнинг тугилган куни? Ойингизнингми? Гулянинг-а?!

– Ҳа-да. Сизга ҳам айтмагандир? Шунақа ажаб феъли бор: ҳеч кимга билдирмайди негадир. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, анови ҳамтовоқлари ҳам беҳабар бўлса керак. Бир дарвешлик-да буям, нима дедингиз?

Фарҳод хали Гуля билан хайрлашаётганида нимадан-дир таажжубланган эди, ҳозир бу гапни эшитиб батамом донг қотди: тугилган куни, якка-ёлгиз қиз бир ёқда, она бир ёқда! Ростдан ҳам дарвешона ҳаёт!

– Худо ҳаққи, огиз очгани йўқ. Билганимда...

– Кўяверинг, қўяверинг. Айтдим-ку, шунисидан завк олади у. Бизнинг эса овимиз юришмади...

Аллақайга аллакимнинг холи чорбогига базм қилгани боришган экан, ўша аллакимнинг отаси аллақандай улфатларини бошлаб келиб қолибди – булар шаҳарга қайтишга мажбур бўлишибди. Келиб, мана, Фарҳоднинг уйқусини бузишибди, узр, узр.

– Бўлари бўлди, энди юринг, биз билан ўтирасиз, – деди Вика магнитофонини кўтариб чиқаркан, кистагудек.

Уйқунинг-ку расво бўлгани бор гап, бироқ эвазига мутлақо қутилмаган, жон-жон демокқа арзигулик бундай ташриф ва таклиф!

Ўша, Фарҳодга таниш кенг-мўл ошхонада кўр тўқишибди. Столда икки шиша оқ мусаллас, аллақанча колбасаю пишлок. Ўша, Фарҳод бугун барда узокдан кўрган бир киз билан бир йигит. Қиз хунуқкина, кўримсизгина; афт-бошини соч-соқол босган йигит эса, сиртдан кўскирок кўринса-да, ниҳоятда хушсурат, кўзлари Виканики сингари мовий, машҳур кино-артист Игорь Старигинни эслатар эди. Ўзи ҳам жуда ёқимтой, киришимлигина экан. Асли Воронеждан, аниқроғи, Аннами. Николми деган бир манзилдан бўлиб, икки йилдан буён ўқишга киролмай сарсонмиш. Виканинг қасам йўсинида таъкидлашича, у агар бу йил ҳам ўтолмаса, ВГИК биносига шахсан ўзи ўт кўймоққа тайёр – Виталик чунонам истеъдодли эмиш-да! Лекин бола ўлгудек ичағон экан, бир шишасини бир ўзи қуритди, тезгина маст ҳам бўлиб қолди. Ҳали кайфи тарқаб улгурмаган Фарҳод хўплаб-хўплаб ўтирарди, холос.

Ўртоқларига Вика уни “Тошкентлик кинодраматург, оймнинг яқин дўсти” деб таништирди. Тўгриси ҳам шунда, бошқа нима десин?

Столни бурчакка суриб, рақсга жой очдилар. Бу ёқда Алла Пугачёва тинмай сайраб турибди: “Кўхна-кўхна соатлар”, “Миллион-миллион алвон атиргул”, “Маэстро”.

Айниқса, кейинги таронага Вика билан Виталикнинг рақсидан Фарҳод лол қолди. Ҳаракатлари бир-бирига шу қадар мос, шу қадар уйғун эдики, обдон машқини олганлари кўриниб турарди. Виталькаси ўлгур чиндан ҳам балога ўхшайди, шундоқ мастонасига берилиб ўйнар эканки, гўё бу оламда у билан “маъшуқаси”дан ўзга жонзот йўқ, гўё у дашти Карбало кезиб юрган бир Мажнун!

Вика ҳам шеригидан асти қолишмасди.

Фарҳод бу манзарани ҳам мароқ, ҳам қизганч билан қузатиб ўтираркан, кўнгли аллатовур бўлиб, аламини устма-уст чекишдан олмоқда эди.

Рақс асноси Виталик қизни суриб бориб даҳлизга олиб чиқди. Фарходнинг рақс этмоққа тоби-хуши йўқлигини сезганидан буён ёвқараш қилиб ўтирган кўримсиз дугона унга гамзали нигоҳ ташлади: мана, икковгинамиз қолдик, энди сен ҳам санъатингни қўй ўртага!

Фарход баттар ториқиб кетиб, тамакисини тутатаверди.

Эшикда аввал Виталик кўринди, орқасидан Вика бош сукиб Фарходни даҳлизга имлади.

Витальканинг яна ичгиси келаётганмиш, шунга озрок пул керакмиш.

Пулни олгач, Вика эшикка отилди. Ҳаял ўтмасдан лифт шигиллаб пастга энгани қулоққа чалинди.

Фарход қайтиб киргиси келмай, Викахонаси томон бурилди: мен энди ётдим, ўлиб кетмайсанми баринг!

Тушуниксиз бир гашлик ичида деразадан кўчага боқиб тураркан, ногаҳон магнитофон овози тиниб, ҳаммаёқ жимжит бўлиб қолганини пайқади. Биратўла уйқуга ҳозирланмоқ учун даҳлизга чиқиб, қўл чайгани ваннахона эшигини итарса... йигит шўрлик обзан ичида сулайиб ётибди, қиз эса тиззалаб олган – “ололмайсан-о шугинани-я”!

Эшикни аста ёпдию Фарход даҳлизда серрайиб туриб қолди. Кейин хушини йигиб, Викахонага кирди-да, карахт бир кепатада усти-боши билан каравотга чўзилди.

Ихтиёрсиз мудрай кетибди. Бир замон аллақандай чинқириқ эшитилиб, ташқари эшик қарсиллаб ёпилди. Кайфи учган Фарход хавотирда апил-тапил даҳлизга чиққан эди, турқи бояги дугонасиникидан ҳам баттар бўлиб кетган Викага кўзи тушди. У ошхона ўртасида тик турар, қўлида бир шиша мусаллас, бошини орқага ташлаб, огзидан симирмоқда эди. Фарходнинг шарпасини сезиб шишани лабидан узди, энтикиб-ҳансираб газаб билан пичирлади:

– Ифлослар! Ҳайдаб юбордим! Анови хиёнаткор Виталикни ҳам!

Кейин столдаги бошқа шишани Фарход томон сурди: кел, сен ҳам ич!

Фарход беихтиёр унинг амрига бўйсунди, бориб шишани олди-да, қизга ўхшаб у ҳам огзидан сипқармоққа тушди.

Икковлон ёнма-ён қотиб, бараварига ютоқа-ютоқа “ташналоги”ни қондирарди гўё.

Вика сўнг дўқиллатиб шишани столга урди-да, бурчақдаги курсига ўзини ташлаб, юзини чангаллаганча энкайиб қолди.

Хиёл ўтиб бошини кўтарди, узалиб дераза рафидаги магнитофон тугмачасини босди. Тасодифни қаранг – “Маэстро, маэстро”!

Қиз аста туриб келиб Фарҳоднинг кўлидан тутди, ўртага тортди. Еш тўла “денгиз”ини унга тикиб, “Сотқин, тўгрими?” дея бехол пичирлади.

Маэстро, маэстро-о... Фарҳод ўзини маэстро хаёл қиларди шу тобда.

У бояги раққоснинг ҳаракатларини такрорлаётганини сезиб қолди. Нега? Қизга ёкиш учунми? Аммо у ўзи билан ўзи оворадек эди.

Вика ногаҳон лаб чўздию унинг бурнидан ўпиб олди. Бошқа жойидан эмас, худди бурнининг учгинасидан. Фарҳодга бу чунонам фोरом туюлдики, яна такрорланишини хоҳлади у. Баайни шу майлни иллагандек қиз тагин унинг ўша еридан ўпди. Кейин бурундан пастга тушилди. Кейин...

Бу ёгининг тасвирига хожат бормикан – бошидан ўтказган ҳар ким билар.

“Онангга ўхшаб сен ҳам “Артек”да бўлган экансан-да?” деган мазмунда нозикроқ қилиб гап сўрайди Фарҳод. “Ҳа, болалар ҳазиллашиб қўйган. Ёшлиқнинг хатоси, – дейди Вика ажаб бепарволик билан. – Сизларда бу нарса айб саналармиш-а? Никоҳ кечаси келин шўхроқ чиқиб қолса, куёв уни ўша заҳоти пичоқлаб ташлармиш, тўгрими? Шуюм иш бўлди-ю! Қип-қизил ваҳшийлик!” “Пичоқлашини билмадим-у, “сизлар” деганинг ким?” “Ўзбеклар-да”, дейди қиз андак хижолатомуз. “Ўзинг кимсан?” “Ўзим... рус, поляк, ўзбек... Э, нима фарқи бор? Викаман, Виктория. Бўлдимми?”

Фарҳод, эҳтимол, шундай бўлмагини кутган, ўзича шундайдир деб ўйлаганмиди? Аммо – ҳарчанд очик-сочиқлигию “бошқача”лигига қарамай, қиз хали “онаси ўпмаган” бўлиб чиққанига нима дейсиз!

Буларники қизик – ҳеч қачон бирор ишни аввалдан ўртага қўйиб маслаҳат солмайди, бир кори ҳол рўй берганидан сўнггина рўпарангизга кўндаланг қилади: мана, кўр, қара, шундай бўлиб қолди. “Нега олдин айтмадинг?” “Нима фарқи бор? Ахир, ўзинг кўрдинг-билдинг-ку”. Шунда нақадар мафтункор, нақадар жонўртар бўлмасин, кўзингизга бирдан алвасти кўриниб, майдалаб ташлагингиз келади. Лекин – қўй, азизим, шунга ҳам куйинасанми, бўлар иш бўлди энди! Кейин тошни-да эритгудек ишваю суйкалишлар бошланади. Денгиз янглиг зангори кўзлар, ташналик ила чўччайган дудок, негадир доим муздек, аммо теккан жойини жизиллатиб юборадиган оппоқ нозик бармоқлар... Ҳе, бўлган бўлса бўпти-да, шуниям ўйлаб ўтирасанми, галварс, бугунингни кўрсанг-чи! Бари омонат, бори ганимат!

Қондаги галаён тингач, пасайгач, кўнгилни бир изтироб, пушаймонлик чулғайди. Нима иш қилиб қўйдинг, Фарҳод? Гуноҳга ботдинг-ку, йигит! Шусиз ҳам саргашта юрган анови шўртумшуқ Гулянинг қулогига етса, нима дейди? Номардлик бўлди, ошна, шармандалик!

Эртаси кун бўйи кўнглида машъала порлагандек бўлиб юрса-да, бир четини гуноҳ хисси, аллақандай тахлика гашлаб турарди. Кечга бориб эса қандай кўнгиروق қилганини билмай қолди. Вика уйда экан, гўшакни ўзи олди. Овозида на таъна, на пушаймонлик бор. Аксинча! Илк луқмаси билан Фарҳоднинг мубҳамлик ин курган дилини остин-устин қилиб юборди:

– Келмайсанми? Согиндим. Бир кечадаёқ яхши кўриб қолдим сени, ишон!

– Ойинг-чи? Гуля йўқми уйда?

Виканинг ахборотича, Балашихадаги зиёфатда нобопрок нимадир еб қўйганми, меъдаси захарланиб ойиси бугун эрталаб касалхонага тушибди. Уч-тўрт кунсиз чиқмас эмиш. Ахvoli тузукми ахир? Ҳа, яхши, яхши, хозиргина олдидан келибди. Фарҳодни йўқлаганмиш.

Медведковога қараб учди Фарҳод!

Шу уч-тўрт кун ичида у бошқа одамга айланди хисоб. Вика исмли дардга чалинган, Викадан ўзгаси йўқ эди оламда!

Онадан қандай тугилган бўлса шундайлигича бир-бирига чирмашиб ётаркан, Вика кўкқисдан сўраб қолади:

– Хотининг бордир? Болаларинг ҳам бордир?

– Бордир, бордир, – деб кўяди Фарход аллақаери гижимланиб.

– Менинг эса ойимдан бошқа ҳеч кимим йўқ, – дейди Вика ўйчан. Сўнг бехосдан ҳикиллаб юборади: – На дадам, на бир акам ё синглим.

Ғалати: чарақлаб кулатуриб бирдан кўзлари ёшланиб кетади ёки гамгин, хомуш ўтиради-ўтиради-ю, ногаҳон кикирлай бошлайди. Артистлик машқимикан ё?

– Шу уч-тўрт кун бадалида жуда яқин кишимдек бўлиб қолдинг, – дейди у кейин жимжилогининг учи билан ковокларини артаркан, – худди дадамдексан.

– Нима, ўхшаш жойим борми?

– Мен қаёқдан билай? Умримда кўрмаган бўлсам!

– Бу нима деганинг, Виктория Андреевна?

– Рост, мен уни ҳечам кўрмаганман. Серетинкада яшайдиган бувимни биламан, бир-икки марта борганман, лекин дадамни...

– Учувчими-ей, ҳатто салкам космонавт деб эшитганман-ку уни?

– Ойигинамнинг афсонасидир-да! Бунақа мифларни тўқимокқа уста у. Бир гал, еттинчи синфда ўқиганимда...

У ёғи Фарходнинг қулогига кирмади. Ҳароми экансанда, жонгинам? “Худди дадамдексан” эмиш! Дадасини эса кўрмаган. Демак, ҳароми... ҳаром... Аммо шундай фором, шундай жозибадорки, шу тобда ҳалолларидан минг чандон афзал, асал! Кел, кел, жоним...

Ётиб-ётиб хув болаликдаги Эшпай-Эшбой тушди Фарходнинг ёдига. Отиям эсида йўқ, бўлмаса қарийб тенгқур эдилар. Ҳамма уни шундай – Эшпай-Эшбой ёки очикдан-очик Эшбой ҳароми деб атарди. Шўрликнинг бирор марта кўчада болаларга кўшилиб ўйин ўйнаганини билмайди Фарход. Кўринди дегунча, каттаю кичик “ҳароми, ҳароми” деб масхара қиларди. Шунинг учун сира кўчага чиқмас, бамисоли уй кизи эди. Лекин мактабда зўр ўқирди.

Ота-оналар укувсиз болаларини “Анови харомичалик ҳам бўлмайсанми!” деб койирди.

Эшпай-Эшбой кўшни Даромад холанинг кенжаси эди. Даромад хола – оқ-сарикдан келган, кўзлари кўкиш дўлкигина хотин – девор-дармиён туман касалхонасида фаррошми, санитарками бўлиб ишлаган, тўрт-бешта боласи бор, эри қари, дардмандроқ одам эди. Касалхонага аллақаяқдан Серафим Эшпай деган оқсоқ бир жарроҳ ишга келадию “Эшбой дўхтир” лақаби билан тезда тумангина эмас, яқин теваракдаги бошқа манзилларга ҳам ном таради. “Тиги теккан жой эртасигаёқ битади, кўли шундай енгил”, деб лоф уришаркан. Қисқаси, боладан колганига беш-олти йил бўлган Даромад холамиз бу орада осмондан тушгандек ҳомила пайдо қиладию қора-қура ака-опаларига сира ўхшамаган мана шу кўккўз, малласоч жўрамиз дунёга келади. Кекса эрнинг газаби ва элнинг тавқилаънатидан холамизни кўзи кўкишлиги баҳарнав асраб қолади. Айнан шуниси бошқа бировга қизиқ туюлган бўлса ҳам ажаб эмас. Тагин у ёғи худога аёндир.

Мактабни олтин нишон билан битирган Эшпай-Эшбой эса Россияларда ўқиб келиб, ўрисчаси бақувватлиги вадидан тезда кўтарилиб кетади, ҳатто райкомнинг иккинчи котиби даражасига етади. Энди эл уни бундай деб таърифлайди: “Ҳароми бўлсаям, лекин ўзи зўр, энагар!” Энагар харомилар шундай зўр чиқаркан-да, қаранг!

– Ойим мени ўн тўққиз ёшида тукқан экан. Худди менинг ёшимда! – деб қолади бир вақт Вика. – Мен ҳам бола кўргим келяпти. Сендан!

Фарҳодни нотаниш бир ваҳм чулгайди-ю, аммо билдирмайди, беихтиёр эрмакка олади:

– Қонинг тортиб, ўзбек бола тугмоқчи экансан-да?

– Нега энди ўзбек? Айнан ўзбек? Мен-чи? Ойим-чи? – дейди Вика кутилмаганда бегона тусга кириб. – Ке, ҳисоблаймиз. – У тўшакка ўтириб олади-да, бармоқ букиб чамалай кетади: – Мен ота томондан ўрисман. Чунки дадамнинг исм-фамилияси ўрисча, демак, ўрислиги аниқ. Тагин ким билади дейсан. Ойим эса ота томондан ўзбег-у,

онаси поляк кони аралаш украин. Шу ҳисобда мен бор-йўғи йигирма беш фоизгина ўзбек бўлиб чиқаман, тўғрими?

– Ахир мен-чи? Боланинг отасини ҳисобга олмайсанми?! Мени биласан, юз фоиз ўзбекман. Аралашган-паралашган жойим йўқ. Қани, энди анови йигирма беш фоизингга кўшиб кўр-чи?

– Бир юзу йигирма беш...

– Демак, бола бир юзу йигирма беш фоиз ўзбек бўлади-да!

– Тўғри, – дейди Вика бояги шашти сўниб. – Шошма, шошма, фоиз дегани юздан ошмайди, фақат юз бўлади-ку, ахир?

– Бизники бир юзу йигирма беш фоиз бўлади. Аник! – дейди Фарҳод ҳазил маромида. – Хўп, аввал бўлсин-чи.

– Бўлади! Мана кўрасан! – дея комил ишонч билан ваъда қилади Вика.

Оббо, қизгинанинг шашти чатоқ-ку! Буниси ҳам бормиди хали? Ўзингиз – Ироқда, пуштикамарингиздан бино бўлган нухангиз эса хув йироқларда – кўздан нари, меҳрдан жудо, ёт элларда, ётлар орасида... Қандай чидамоқ мумкин бунга?!

– Тур, тур! – дейди шунда дафъатан Фарҳоднинг кўнглига ҳадик оралаб. – Турақол, ваннага кириб бир ювиниб олайлик.

– Нега? Эрталаб биратўласи ювинармиз. Ҳар галгидек.

– Айтган ишни қилсанг-чи, жоним. Гап бор.

Вика таажжуб билан елка қисиб, истар-истамас тўшакдан кўзгалади.

Обзанда шапир-шупур қилиб ювинишаркан, Фарҳоднинг тагин шўхлиги тутади-ю, аммо!..

Ювиниб, покиза бўлиб чиқишгач, Фарҳод қистай-қистай, тиззасига ҳам келмайдиган калта бир оқ кўйлакни топтириб Викага кийгизади, бошига беўхшовроқ йўсинда бўлса ҳам дурра ўратади. Ўзи ҳам усти-бошини эғнига илади-да, сипо-соте қиёфада дивандан жой олиб, Викани биқинига чорлайди.

Қайси бир кинода кўргани бу хангомасимон сахнани айни тобда чин ихлос билан адо этмаса бўлмаслигини у дил-дилидан хис этиб турибди.

– Ло илоҳо иллоллоҳ, – дея ўзи билган ягона калимаи шаҳодатни ўргатмоқдан бошлайди ишни. Амал-тақал қилиб уни такрорлатгач, қизни қутлаган бўлади: – Мусулмонлик муборак сизга, Викахоним! Ана энди никоҳни бошласак ярашар.

Вика унинг ҳар бир ҳаракатини зўр қизиқиш, мароқ билан кузатиб ўтирибди.

– Никоҳ?! Қанақа никоҳ? – дейди у ҳанг-манг бўлиб. – Нима, сен мулламисан?

– У ёғини қўявер, жоним. Айтганимни такрорлаб турсанг бас.

Фарҳод товушини атай ингичкалаштириб, “ўзидан сўрайди”:

– Фарҳод Мирзо ўгли, бандаи мўмина Викторияхоним Андрейбой кизини шаръий никоҳингизга қабул қиласизми?

– Қабул қилдим, қабул қилдим, – дейди Фарҳод ўзининг овози билан.

– Маъқул, бўтам, – дея тагин “мулланинг” чийиллашига ўтади. – Сиз-чи, бандаи ожиза Викторияхоним Андрейбой кизи, бандаи мўмин Фарҳод Мирзабой ўглининг шаръий никоҳига кирмокка, унга танмахрам бўлмокка розимисиз?

Бу сўрокнинг таржимасини эшитган Вика хозир-жавоблик билан:

– С удовольствием. Я его люблю, – дейди. – Бажонидил. Мен бу кишини яхши қўраман.

Фарҳодунга бундай бесабрлик қилмасликни, саволуч бора такрорлангачгина оҳиста бош кимтиб, эшитилар-эшитилмас “ҳа” деб қўймоқ вожиблигини уқтирмоқчи бўлади.

– Ия, нима фарқи бор? – дейди киз тушунгиси келмай. – Айтдим-ку, мен сени яхши қўраман, бўлди-да! Керак бўлса, бу гапни юз карра такрорлашим мумкин!

– Бўпти, бўпти, ҳисоб! – дейди “мулла” ноилож. – Эр-хотинлик муборак бўлсин! Энди сизлардан ато бўлажак фарзандлар, иншооллоҳ, мусулмон аталгусидир. Омин, Оллоҳи акбар!

– Омин! Қуллук.

– Спасибо. Аминь!

Кўксида нимадир қалққандек бўладию Фарҳод ўзи ҳам кутмаганда шартта ерга чўк тушиб, беихтиёр дийдаси ёшга тўлганча дераза оша кўкка боқиб истигфор айтмоққа киришади. Бамисоли ўша ёқдан кимдир мўралаб турган каби Вика ҳам энгашиб деразага тикилиб қолади.

– Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим. Ё Оллоҳ! – деб бошлайди Фарҳод овозлари титраб. – Гуноҳкор бандаларингни ўзинг кечиргайсан. Бу телба кўнгилни менга ўзинг бердинг, Худойим, мен эса унинг измидан чиқолмадим, нетай? Эҳтимол, бояги қилиқларим билан Сенга шак келтиргандирман. Лекин начора, осий бандангнинг билгани шу, кўлидан келгани шу. Кўриб турибсанки, ўзингдан ўзга гувоҳимиз йўқ, ўзингдан ўзга паноҳимиз йўқ. Мусофир юртларда бебош юриб қилдим бу ишни. Аммо, ўзинг шохид, кўнглимда на гараз, на бир ёмонлик бор эди. Бор айбим – кўнгил майлидан бош буролмаганим. Ушбу тавбаларимни даргоҳингда қабул этгайсан, Худойим. Яна бир илтижом шуки, бу гуноҳкор бандаларингнинг никоҳини хув осмонларда ўзинг ўқиб қўярсан. Омин, Оллоҳи акбар!

Фарҳод аста ўрнидан қўзгаларкан, қўз қири билан Вика ҳам унга тақлидан қовушмайгина юзига фотиҳа торганини кўради.

– Мана, Дилдор, Оллоҳнинг ҳам розилигини олдик, – дейди у соме бир кўйда салмоқлаб. – Бугундан бошлаб сен менинг шаръий хотинимсан. Энди қиз тугасанми, ўгил тугасанми, ўзинг биласан. Яъни Худонинг бергани, Дилдор.

(Қовушганларининг иккинчи тунимида, Вика эркаланиб, “Менинг исмим ўзбекчада қанақа бўлади?” деб сўраганида Фарҳод ўйлаб ўтирмай, “Вика, Вика, Виктория... Дилдория, Дилдора, Дилдор”, деб юборган эди.)

Вика ҳозир унга ҳайрат билан тикилиб қолган.

– Артист! – дейди у ниҳоят хулосалаб. – Ҳақиқий артист, қойилман!

– Ўйлаб гапир, Дилдор, артистлик эмас бу! – дейди Фарҳод қовогини уйиб. Сўнг мийигида жилмаяди: – Хотини актриса бўлгач, юққандир-да.

Вика дивандан қўзғалиб, унга яқин келади.

– Узр, Фарҳод...

Хона ўртасида улар бир-бирига қапишиб кетади. Бунисиям ҳалиги илму амаллар сирасига киради, деган ўйдаи. Вика Фарҳоднинг бўйнига маҳкам чирмашиб, бошини бир ёнга солганча унинг лабларини мўлжалга олади... Кейин шу кўйи диванга ағанайдилар.

Эртаси куни Гуля касалхонадан чиқди. Келин-куёвнинг беш кунлик чилласи – висол онлари шу билан поёнига етди. Тўғри, икки каррами-уч карра Фарҳод Суръатдан калитини олиб, кундузи Викани уникига – Шёлкового олиб борди. “Ким? Ким эди?” дея ҳадеб суриштиравергач, ўшанинг калитидан ҳам безор бўлди. Кўрмаган-билмаган кишисига ҳам суқ қилаверади у ярамас.

Очиқ пленум куни Гуля келиб Фарҳод билан одатдагидек ачом-ачом қилди. Касалхонада ётиб чиққанининг писандаси тугул, ўша тунги “бемазагарчиликлар” учун яна-тагин узр айтмоқниҳамунутмади. Ҳеч гапдан беҳабар, гофил қайнона... Энди ундан хув анови гапни суриштириб бўлармиди?

16. Четдан келган раис. Хотинларнинг азроили

– Мени биласизлар, – дея сўз бошлади Равшан Ақобиров анжуман аҳлига вазмин назар ташлаб, – четдан келган одамман. Тўғри, ўзаро баҳслашаётган бу ҳар икки тарафнинг ҳам ичида дўстларим, кадрдонларим кам эмас. Қайси бармогингни тишлама, бир хилда зирқирайди, бир хилда огриқ беради, деган гап бор биз, ўзбекларда. Шундайми, Фарҳоджон? – деди у дафъатан ўзбек тилида, сўл қаторнинг охиirroгида ўтирган Фарҳоддан имдод кутган каби унга биродарона кўз тикиб.

Ён-веридагилар ўзига қизиқиш билан боқаётганини пайқаб, кутилмаган лутфу эътибордан эсанкираб қолган Фарҳод нима деярини билмай беихтиёр ўрнида бир кўзгалиб кўйди.

– Бу йигит менинг ёш ҳамкасбим, Ўзбекистонда кўзга кўринган кинодраматурглардан Фарҳод Рамазонов бўлади! – дея алланечук тантанавор тарзда изоҳ берди Ақобиров тагин анжуман тилига қайтиб.

Олдинги қатордан кимдир шўхчан чапак уриб кўйди. Ўша ёкка аланглаб Фарҳод кифти оша унга серзавк жилмайиб турган Лагутинани кўрди. Анжуман бошланиши арафасида улар вестибюлда учрашган, саломлашган эдилар. Фарҳоднинг назарида, Гуля аввалгидан ҳам яқинлашиб-иссиқлашиб қолгандек туюлди. Сўнгра мажлисхона эшигидан киргани ҳамано кўл силкиб ёнига чорлаганида унинг биқинида сумрайиб ўтирган Дианага кўзи тушди-ю, шериги Суръат баҳона, Фарҳод йўлни бу ён бурди – келиб четроққа ўрнаша қолди. Анови тегманозик ойимча бор гапни Гуляга гуллаб кўймаган бўлсин денг! Шуниси етмай турувди ўзи – дард устига чипқон!.. Айтгандай, Денискаси қаёқда қолди бу меҳрибон волиданинг? Боя вестибюлда бир чеккага чўнқайиб олиб беш-олти яшар болакайнинг (шу бўлса керак-да Денискаси) пойабзалида чувалашган богичларни титкилаб ўтирган экан, кўлидаги сигарет қолдигини ташлагани бурчак сари кетаётган Фарҳодга кўзи тушиб, базўр бош қимтиб ёвқараш қилди. Аразларидан ўргилдик!

Мажлис раиси Ақобиров иягини ҳар ён буриб салмоқ билан издиҳомга гап уқтирарди:

– Демак, менинг вазиятимни ўзларинг тушуниб турибсизлар. Шунинг учун, илтимос, ўпкаламайсизлар. Холис бир одам сифатида фикримни айтадиган бўлсам, бу икки томоннинг ўртасида асли низога боргулик бир ихтилоф кўринмайди. Талашадиган матоҳнинг ўзи йўқ, азиз дўстлар, гапимга ишонаверинг. Азбаройи кимнингдир айби билан ўз вақтида ечимини топмаган майда бир келишмовчилик деймизми, норозиликми бугунга келиб, мана, калтис гавгога айланиб турибди. Бундан, ҳойнаҳой, битта-ярим бузғунчию галамис фойдаланиб қолмоқчидир, лекин таъкидлаб айтаманки, асло-асло кўпмиллатли бепоён юртимиз киносанъати манфаатдор эмас!

Ҳамма биладиган бу гаплардан бирмунча расмият, хатто сафсатабозлик ҳиди анкиб турган эса-да, “четдан келган одам”нинг лафзида ўзгачароқ янградими, яккам-дуккам қарс-курс билан бошланган эътироф ялпи гулдуросга айла-

ниб кетди. Ичидаги музи ҳали эрмаган Фарҳод ҳам беихтиёр олқишга кўшилди.

– Маълумки, санъат иши азалдан бир-бирига қарама-қарши икки тоифанинг ўртасида талаш бўлиб келган: истеъдодли билан истеъдодсизнинг, чинакам заргар билан қаллобнинг. Тўғрими? Аммо ўша қаллоб деганимиз ҳам ҳеч қачон ўзини бировдан кам чоғламайди: у ҳам инсон, тирик жон, унинг-да ҳаётда кўзлаган мақсаду манфаатлари бор, шу йўлда курашади ва табиийки, буни адолат жабҳасидаги муқаррар муҳораба деб билади. Худо жами жонзотни жуфт яратгани тўғрисидаги эски ҳақиқатни такрорлаб бошларингни қотириш ниятим йўқ – санъат ҳодисаси табиатан ана шундай ўзаро кураш, ана шундай зиддиятларсиз яшаймаслигини таъкидламоқчиман, холос. Қолаверса, аминманки, бу ерда ўтирган муҳтарам ҳамкасбларимиз орасида ундай истеъдодсиз қаллоблар учрамаса керак...

Аслида кўпчиликка маълум бу сўзлар, айниқса, сўнгидаги тағдор такаллуф ҳам анжуман аҳлига маъқул келди – ҳеч ким ўзини дангал истеъдодсиз ёки қаллоб ҳисобламасди.

Қизиги, шугина гапларни ҳам Ақобиров худди ҳозир ўзи ўйлаб топгандек ажиб бир қаноат билан, зўр янгиликка айлантириб айтмоқда эди.

– Каминанинг ушбу мулоҳазалари баъзиларга Хўжа Насриддиннинг машҳур қозилигини эслатса эҳтимол, – дея у жўш уриб “Ул-да ҳақ, бул-да ҳақ” хангомасини сўзлаб берганида залда енгил кулгию олқиш қоришиб кетди. – Бирок мен зинҳор-базинҳор ундай йўл тутмоқчи эмасман...

Ўзбекнинг манама деганлари ҳам бу шаҳри азимга қадам босганда алланечук ювош тортибми, кичрайиброқми қолганларини Фарҳод кўп кўрган. Аммо Равшан Ақобиров шу тобда аввалги туришидан-да юксалиб кетгандек эди. Ахир, нима денг, бепоён юрт киночиларининг ҳаёт-мамот масаласи ўртага қўйилган шоён қалтис анжуманини, ким денг, олис Ўзбекистондан келган режиссёр бошқараётир! Бошқарганда ҳам, не-не казо-казоларни лол қолдириб, зўр маҳорату донолик билан! Уларнинг она тилида, ўзларидан-да ошириб! Тан бермай илож йўқ, офарин, офарин!

Пленум аслида хийла можаро, дилсиёхлик билан бошланган эди.

Бир-бирини гажиб кўймоққа тайёр ҳар икки мухолиф томоннинг талаби ҳамда сўнгги кезлар куч олиб келаётган демократия нагмалари остида, дакки расмиятдан чекиниб, пленумни кирди-чикдиси эркинроқ – очик бир машварат тарзида ўтказишга қарор қилинди. Собиқ хайъат ёппасига қувгин этилгани боис мажлисни ким бошқариши устида узундан-узок талаш кетди. Ниҳоят, бет-бошини малла мўй босган дум-думалоқ, овози сержаранг бир киношунос давра олдида кўринди ва қайсидир қавақдан топиб, “артиб-суртиб” келинган бағоят кўхна режиссёрнинг номзодини ўртага қўйди. Вақти-замонида бахтли ҳаёт тўгрисидаги бир-икки фильми билан ҳукуматнинг назарига тушиб, кейинчалик ном-нишони ўчиб кетган бу кинобобо тарафкашлик қилмоқ нари турсин, аллақачон кўздан ҳам, қулоқдан ҳам қолган бир ночору бедаво экан. Ҳали томоқ йиртавериб ҳолдан тойган мажлис қатнашчилари алланечук лоқайдлик, ҳафсаласизлик билан раисликка тасдиқлагач, у қалтирай-қалтирай сахнага базўр чиқиб борди. Расмона хайъат столининг ўрнига қуп-қуруқ сахнда пастаккина миз билан хийла ҳайбатли бир оромкурси қакқайиб турарди, холос. (Буниси ҳам замон руҳига пайваст!) Чол бир бурда бўлиб курсидан жой олди-да, кенг-мўл костюмига ярашиқсиз, алмисоқдан қолган тўгаси дўмбоқ бўйинбогини ўзича тўғрилаб қўйди, сўнг тепакалини сийпай-сийпай, қабарик кўзойнаги ҳар ёнга ялт-юлт қилиб, кино санъатининг муқадаслигидан ваъз айта кетди. Ҳаял ўтмай залда гўнғир-гўнғир бошланди, кетидан “Бас энди!”, “Бу нимаси ахир?” деган норози хитоблар янгради. Ваъзхон ҳеч нимани эшитмас-сезмас, парвойи фалақ, заиф, хиркирок товушда дийдиёсини чўзар, у энди “минг йиллик” хотираларидан ҳам сўз очиб улгурган эди. Шунда унинг нариги гуруҳ ёллаб келган анчайин омонат бир гумашталигини фаҳмлаб қолиб, қарши тарафдан қандайдир шоввоз отилиб минбарга чиқдию “Ўчир!” деган каби чолга қўл силтаб, муддаосини баён қилмоққа киришди. Издихомда жонланиш юз берди, ҳар ёқдан маъқулловчи ёки норози луқмалар эшитила бошлади.

Туйқус ён томондан қўлларида чўқмор (ха, ха, ростакам чўқмор!), коржомо кийган икки барзанги саҳнага кириб келди. Барча ногаҳон саросимада қолди.

– Ҳа, ўртоқлар, нима бор бу ерда?! – деб сўради минбардаги шоввоз кути ўчиб. – Ким чақирди сизларни?

– Сизга-чи, сизга нима бор?! – деди барзангилардан бири чўқморини мизга таҳдидомуз уриб. Бир учиб тушган шўрлик кинобобо секин ўрнидан сирғалиб, шабқўрона пайпаслана-пайпаслана пастга шўнгиди.

– А ну-ка марш отсюда! – дея зални ларзага келтириб хайқирди шунда биров. – Қани, туёгингни шиқиллатиб қолчи бу ердан! Ҳей сурбетлар, кимга айтиляпти, бўл тез!

Чўқморбардорлар ўзини овсарликка солиб, гўёки ниманидир кўздан кечираётган каби бир лаҳза саҳна шифтларига аланглаб турди-да, сўнг аста чекиниб, чикиб кетди.

Глеб Акушин экан, дунёга донги кетган кинорежиссёр. Чамаси, ўтирган жойидан наъра тортиб, энди минбарга чиқмай шундоқ давра қаршисида бўй кўрсатди. Азамат қомати шу қадар дарозки, саҳнада тик турган унча-мунчаси билан ҳам бўйлашгудек. Хумдай бошида йирик “тугма”ли, қуроки чарм кепка, чойнакнинг қопқогидек келади – гўёки неварасиникини эрмакка қўндириб олган; калласи яргокми, дим мажлисхонада ҳам уни ечмаган кўринади.

У мажлис қатнашчиларига аланг-жалаңг, ҳатто бир қадар газабнок назар ташладию гулдираб юборди:

– Ўртоқлар! Жаноблар!.. Жин урсин, сизларни энди нима деб атамоққа ҳам ҳайронсан киши. Хуллас, бу ердаги ҳар бирингизнинг кўйингизда нечтадан тош борлиги маълум. Кетиши шу бўлса, пленум ўрнига бунда тошбўрон ҳукм суриши турган гап. Менинг таклифим – йигинимизни пойтахтдаги машмашаю можаролардан нари юрган холисрок бирор ҳамкасабамиз, мана, дейлик, ўзбекистонлик кинорежиссёр Равшан Ақобиров бошқарса! Ақобировни барчангиз биласиз, таниқли киноарбобларимиздан, неча йилдирки, ҳайъатимизга аъзо...

– Мутлақо одилона таклиф, Глеб Александрович! – дея ўрта қатордан кимдир дик этиб турди. Орқасидан қарабоқ

Фарход уни таниди: соч-соқолга бурканган калла – Платон Сократович. – Бугунги демократик тамойилларга мутлақо мос таклиф! Овозга қўяверайлик, жаноблар!

– Қани, Равшан Усмонович, ўртага чиқиб ўзингни бир кўрсат бўлмаса, – деди Ақушин бояги шаштидан тушиб, алланечук қаноат билан. Кейин ҳазиломуз илова қилди: – Кўриб турибсан, бизнинг орамиздан киройи пайгамбар чиқмади...

Ақобиров энг олдинги – фаоллар сафида ўтирган экан, эран-қаран ўрнидан кўзгалди-да, қўлини кўксига қўйиб анжуман аҳлига енгил таъзим бажо қилди: боримиз шу, у ёғи ўзларингга ҳавола.

Кимсан, машҳур кинодарганинг таклифи, йўқ-йўқ – хукми, колаверса, айни кунларда жуда долу зарб, жозиба-ли “демократик тамойил” иборасига навсинашта номзоднинг шарқона тавозеси ҳам қўшилдию ёмон арининг инига ўхшаб турган анжуман бир сония тин олиб, сўнг мажлисхонани маъқулловчи чапак тутди.

Мана энди, яқин бир соатдан буён янги раис анжуман аҳлини сеҳрлаб, ром қилиб, ундан ўзига маъқул шакл яшаш билан машгул. Ҳар икки муҳолиф тарафдан танлаб-танлаб, аслида пишиқ-пухта бир мўлжал асосида сўз берилган музокирлардан бирортаси сал четга тойгудек бўлса, шартта оғзига қум жойлаб минбардан тушириб юборади.

Ўзи кутган-хоҳлаган гапларни айтди чоғи, Ақобиров навбатдаги “яхши” нотикни қўллаб-маъқуллаб минбардан кузатди. Бироқ шу он тарафдорларининг пишанги биланми, изн сўраб ўтирмай тўппа-тўғри саҳнага қараб йўл олган катак пинжакли, елкалари туртиб чиққан ярғоқбош қарияга кўзи тушиб, уни бир чўқишда довдиратиб қўйди:

– Кечирасиз, ўртоқ, йўл бўлсин сизга?

Қария зинапоя этагида тўхтаб, минбар томон ишора қилди.

– Нима, биз сизни минбарга таклиф этдикми, сўз бердикми, хўш? Айтинг-чи, ким бўласиз ўзи?

– Мен, мен... – деди қария дами ичига тушиб, – Суrowsкий, Вадим Суrowsкий. Кинодраматург.

– Ҳа-а, Сур-ровский, – деб такрорлади Ақобиров агай эсарлик билан. – Биламиз, эшитганмиз. Лекин сиз ҳозир бирпас дам олиб тулинг, сўз берилганда чиқасиз, хўпми?

Чол итоаткорона бурилиб изига қайтди.

Залда шивир-шивир юриб қолди. У ер-бу ердан тўрт-беш киши – Суворовскийнинг тарафдорлари шекилли – чиқиб жўнади.

Фарход донг қотган эди. Вадим Суворовский уларга кинодраматургия асосларидан дарс ўтган устоз ижодкор, кино санъатининг бешигини тебратган арбоблардан деса бўлади! Кино тарихига доир дарслигу қўлланмаларда унинг қоп-қора сочлари икки ёнга тарвақайлаб тушган расмий сураглари ҳам бор! Энди адои тамом бўлиб қолибди шўрлик. Анови жанговар кучлар лақиллатиб минбарга йўллаган кўринади. Лекин Ақобировни нима жин урди экан?

Шу маҳал орқа тарафдан кимнингдир гингшигани эшитилди:

– Эй ўртоқлар, нимага мум тишлаб ўтирибсизлар – Ақобиров сизларни майна қиляпти-ку?! Бориб турган миллагчи бу! Мана, ўзларинг ҳам кўрдиларинг...

Ҳамма баравар ўша ёққа ўгирилди. Бир бурчакка биқиниб олган Семашенков одатдаги гишавасини бошлаган эди. Кайфи баланд, афт-башараси баттар бужмайиб кетган, кўзлари қонга тўлиб, жойида чайқалиб турибди. Ҳув анови алаמידан чиқмоқчи!

Олдинги қаторлардан бирида, ҳар доимгидек, кўп киножонону киномомолар қаватида ялпайиб, арзанда бўлиб ўтирган Адҳам Делон даст ўрнидан турди.

– Ҳўв Игорь, юм огзингни! Эски магзавангни шу ерга ҳам кўтариб келибсан-да, а? Бунга ишонманглар, дўстлар, бу ўзи уччига чиққан галамис! Равшанбек Усмонович Ақобиров бизнинг фахримиз! Мен уни яхши биламан, ВГИК-да бирга ўқиганмиз. У том маънодаги байналмилалчи! У ёгини айтадиган бўлсам – рафиқаси ўрис, Маргарита Ильинична Шевцова! “Ўзбекфильм” да либосчи бўлиб ишлайди, либосчи рассом!

– Ана, ана! Буларнинг тили бир! – деди Семашенков ҳам бўш келмай, огзидан туфук сочиб. – Мана, ўзи бўйнига олиб турибди-ку, бирга ўқишган!

– Бирга ўқиган бўлсак нима кипти? Ақобиров хақикий, том маънодаги киносанъаткор, кўзга кўринган режиссёр, сен ким бўпсан, хўш?!

Даҳанаки жанг чўзилиб, қалтис можарога айланмоги нақд бўлиб турганда қудратли Глеб Ақушин тагин қад керди:

– Даф қилинглар шу нусхани! Пленум деб қўйибди буни, расмий йигин! Ҳар қандай қаланги-қасанги суқилиб кираверса, иш бўладими ахир?! Ҳе, демократиянгдан ўргилдим!

– Демократиянинг дахли йўқ бунда, Глеб Александрович! – деди дарҳол этиқод ҳимоясига отланган Платон Сократович сапчиб туриб. – Бу одатдаги безорилик, холос!

Шунда қизик иш бўлди: ён томон эшикдан бояги барзангилар (бу гал чўкморсиз) кириб келдию типирчилаётган Семашенковни икки қўлтигидан олиб, оёгини ерга теккизмай ташқарига судрай кетди.

“Ажаб бўпти, бузғунчининг жазоси шу!” деб қолди кўпчилик.

Ўзича қаҳрамонга айланган Адҳам Делон садоқат изҳори ила Ақобировга боқиб ҳамон тик турарди.

– Ўтир, Адҳам, жойингга ўтир, – деди Ақобиров жеркиброк, негадир ўзбекчалаб. Афтидан, собик сабоқдошининг “либосчи рассом” борасидаги галчаёна далили гашини келтирган.

Адҳам Делонни Фарход хали фойеда кўрган, бориб кўришган ҳам эди. У, одатдагидек, антиқа-антиқа либосли бир тўда киножонону киномомолар куршовида турарди. Фарходга кўзи тушиб, салом-алиқдан бурунок, “Кубага бориб келдингми, қалай?” деб сўради. Учрашганда ҳар сафар гапни шундан бошлайди. “Ўз-ўзимча қандай бораман у ёққа?” дейди кулиб Фарход. “Бундай қиласан, бола, – дея астойдил йўлини ўргатади Адҳам Делон. – Фидель Кастрога яхшилаб хат ёзасан...” “Нима деб ёзаман, хўш?” “Шундай-

шундай, команданте Фидель, иккаламиз отдошмиз, яъни мен сизга отдошман. Сиз билан учрашмоқчи ҳам Озодлик оролингизни бир кўрмоқчи эдим, дейсан. Бўлди, тамом. У ёғи – вива Куба! – Фарходнинг беҳафсала сўлжайиб туришига қараб кейин қўл силтайди: – Ҳе, Фидель бўлмай кет! Фидель бўлганинг билан барибир ўзбексан-да, одам бўлишинг қийин!”

Адҳам Делон Тошкент яқинидаги машъал бир колхознинг собиқ раиси, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Миркомил Зархўжаевнинг худодан тилаб-тилаб олган арзандаси. Ёшлигидан ҳеч бир камлик кўрмай илиги тўқ, кўзи тўқ ўсгани бир томон, йигитлик кўркидан ҳам бас дегунча берган эди унга. Боз устига ўлгудек ясанчоқ, ҳар турли кийим-бошга ўч. Кўп умри киносафарларда ўтар, ҳар гал Тошкентга ажаб-ажаб қилиқлар чиқариб борар эди. Бир кўрсангиз – қўлида гулдор асоча кўтариб юрибди, бир кўрсангиз – бўйнида заифона шойи рўмолча ёки капалакнуса бўйинбоғ, яна бир қарасангиз – хотинларга ўхшаб сочини орқасига тангиб олган... Худдики машҳур Делон дейсиз, Ален Делон! (Айтишларича, сочини хотинчасига тангиб юрганида кекса отанинг ори келиб, бир кеча уйқудалигида уни таппа босибдию ўт-алаф майдалайдиган дагал жоди билан ўша шарманда кокилни гарчча кесиб ташлабди.)

Аммо ўзи жуда хушфёъл, бегубор, борини бировдан аямайди – қўли очиқ. Гинаю кек сақлаш нималигини билмайди. Чикиб, йил оша оладиган бўшдан-бўш фильмларининг пўстагини ағдариб ташласангиз ҳам, эртаси куни “Ничево, ничево, старик, я тебя барибир люблю!” дея кучоқ очиб келаверади.

Шундай бўлгани билан у ишига роса пишиқ, уддабурон. Миллий турмушдан чандон йироқ, ҳар гўрдан улги олиб амал-тақал йўсинида ясалган ўша гариб фильмлари нечукдир фестивалларда дoston бўлиб, турли совринларга кўмилиб қайтади. Уйдаги шивир-шивирларга кўра, бунда анжуманма-анжуман кезиб юрадиган анови киношунос хонимларнинг хизмати катта эмиш. Нимаям дердингиз, Ален-

нинг ўзи бўлмаса-да, харқалай, унинг бир нусхаси – Адҳам Делон-да! Яна ўшандай гийбатларга кулоқ тутилса, бу касофат ҳатто киномомолардан ҳам тоймас эмиш... Бас, бас, гуноҳга ботилди!

Хуллас, кинорежиссёр аталмиш Адҳам Зархўжаевнинг кори амали шундай: қўл у ёқдаю оёқлар бу ёқда!

– Ҳалиги киши – Семашенков, Игорь Семашенков. Дурустгина кинохужжатчиларимиздан. Менинг юртдошим бўлади. Ўзи ёмон одам эмас, – дея анжуман ахлига изох бера бошлади Ақобиров. – Лекин бугун чап ёни билан турган кўринади. Ҳай, майли, нимаям дердик! Юртдошимнинг бу қилиги учун мен сизлардан узр сўрайман, азиз дўстлар!

Бир нафас мубҳам жимлик ҳукм сурди-ю, сўнг мажлис-хонани қарсақ босиб кетди.

– Ҳа-а, доно, ростакан доно экан бу, – деб қўйди Фарходнинг орқасида ўтирган аллаким ёнидаги шеригига. – Мана сизга Шарқ деганлари!

– Аканг чағоғ-а! – деди Суръат унинг тиззасига туртиб. Кўнглидаги адовати алланечук фаҳрга айлана бошлаган Фарход ҳам шунча вақтдан бери билган одамнинг бугунги хайратомуз маҳоратига ичида таҳсин ўқиб ўтирарди.

Ана шундай олқишу эътирофлар остида Ақобиров бу ёгини усталик билан юмалоқ-ёстиқ қилиб, бошқарув хайъатининг бўлғуси, лойиҳавий таркибини эълон этиш учун кимгадир сўз бериб юборди.

Адҳам Делоннинг қаватида ўтирган кинохонимлардан бири – енгсиз қора шойи кофта кийган қилтириқ аёл дик этиб туриб, қўлидаги қоғозини ҳавода пириллатганча минбарга отилди.

Ғайрат билан шариллатиб ўқиб берилган рўйхат сал-пал ислоҳга учраб, лекин асосан тасдиқланди.

Адҳам Делон бошқарув таркибига кирди.

Мажлис қарори ҳам ана шундай осон-ошиғич ҳал бўлди.

Янги сайланган хайъатнинг ташкилий йигини тушлиқдан сўнг бўлиши айтилиб, анжуман ёпиқ деб эълон қилинди.

Қолган гапларнинг Фарҳодга кизиги йўқ, у типирчилаб турар – тушдан кейин Вика билан учрашмоқчи, келишиб қўйган эди. Ташкилий йигиндан қутилаётган янгиликларни миридан-сирига қадар билиб олмагунча онаси бу ердан жилмас...

Медведководан кечга яқин қайтган Фарҳод метродан чиккач, майдонни кесиб вокзал сари бораётганида кўча шовқини ора кимдир отини айтиб чақираётгандек бўлди. Овоз келган ёққа аланглаб, катта йўл бўйидаги чўян панжара ортида тўхтаб турган узун қора машинага кўзи тушди: танишбашара биров ойнадан бўйинини чўзиб қўл тўлгаётир. Фарҳод ажабланган кўйи ўша томон уч-тўрт қадам босди-ю, дафъатан тўхтади: Равшан Ақобиров! “Ҳа, нима дейсиз?” деган каби ияк қоқиб “сўради” беихтиёр. Қўл ҳадеб чорлайвергач, у ён-бу ёнга кўз ташлаб олди-да, чўян тўсиқдан липпа ошиб машинага яқин борди.

– Дачага кетяпсанми?

– Дачага.

– Ўтир машинага, – деди Ақобиров. Фарҳоднинг қимти-наётганини кўриб, бошмалдоги билан орқа ўриндиққа имо килди: – Кир, кир.

Фарҳод “мерседес”га илк бор миниши эди, кенг-мўл ўриндиққа чўкиб кетгудек бўлди.

– Поехали, – деди Ақобиров ёнидаги Глеб Ақушинга. Шундоқ улкан машинага ҳам сигмаётган каби энкайиб ўтирган Ақушин Фарҳодга анчайин бир назар ташлаб олдию йўлга тушди.

Уларнинг иккаласи ҳам ширакайфрок кўринарди.

Электричкада қатнаб юрган одамга бу йўлдан машинада, айниқса, мана бунақа киёмат машинада кетиш роса завкли, ҳузурбахш эди. Олдиндагилар ўзларининг гурунги билан банд, уларнинг гап-сўзи шусиз ҳам шовқин солиб турган қулогига кирмас – Фарҳод икки ёндан лип-лип ўтаётган қарагайзорларга кўз тикиб борар эди.

Манзилга етилганда истироҳатгоҳ дарвозаси бир ёнда қолиб, машина шувиллаганча бетон деворлар ёқалаб тўғрига

кетди. Фарход шоша-пиша олдинги ўриндиққа тармашди:

– Равшан ака!..

Акобиров елкаси оша бамайлихотир бармоқ ўйнатиб кўйди: ўтир, ўтиравер.

Сал ўтмай “мерседес” эгизаксимон бир хил иморатлар саф тортган богкўчага бурилди ва унинг белига етар-етмас, чап кўлдаги – пастак темир панжараси икки ёнга ланг очик, йўгон-йўгон оқ қайинлар бўй чўзган майсазор ховлига кириб борди.

Дарахтлар оралаб баланд-паст икки болакай кулоқлари шалпайган баҳайбат бир итнинг кетидан чувиллашиб, чопкиллаб юрарди. Акушин машинадан шахдам тушасолиб ўша ёққа югурди. Невараларимикан? Аммо болалар овунчоқларини кўйиб, “Па! Па!” дея отилишди унга. Акушин иккаласини баравар қучоқлаганча даст кўтариб олди-да, рўпарадаги кўшқават ёғоч ошёнга қараб ҳайқирди:

– Дуняша! Фолибларни кутиб олмайсанми ахир?!

Эшикда белига пешбанд тутган жувон кўринди. Қишлоқ аёллари мисол икки юзи кип-қизил, суяги ҳам бузукрок.

– Намунча бўқирмасанг, Глебушка!

– Мана, менинг рафикам, бебаҳо Дуняшкам! – дея баттар айюҳаннос солди Акушин машинадан тушаётган Акобировга қайрилиб.

Бўйин-бошини оқ қийиқча билан тангиб олган расмона кишлоки бир кампир эшикдан мўралади.

– Овозингиз нақд Иван Грознийники-я, Глеб Александрович! – деди у алланечук мутелик билан илжайиб.

– Шунақами? Нима, сиз Иван Грознийни ҳам кўрганмисиз, онахон?

– Кўрмаганман-у, лекин у ҳам сизчалик бўлгандир-да, – деди-ю, сўнг шоша-пиша изоҳ бериб кўйди кампир: – Паҳлавонлик келбатию гулдираган товушларини айтаман-да.

– Онахонимизнинг баҳосини эшитдингми, Дуня, ана шунақа! – деди Акушин болаларни ерга тушираркан, хотинига савлат кўрсатиб.

Кампир пилдираб бориб болаларнинг усти-бошини қоқишга киришди.

– Чучваранг тайёр, – деди Дуня эрига пастдан қараб. – Эрталаб тайинлаб кетувдинг, тайёр.

– Дуняша, танишгин: бу одам Равшан Ақобиров, менинг дўстим. Янги раисимиз! Ўзбекнинг зўри!

Дуня Ақобировга кизиқиш билан боқиб мулоийм бош силкиди-да, чакка сочларини силаб тузатган бўлди.

Фарҳод ўнгайсизланиброқ сал нарида турар, айрим гапларни илгамай ҳам қолар эди.

– Равшан, сизларда тўрттагача хотин олиш мумкин-а? – деди Ақушин Ақобировнинг биқинига туртиб. – Аммо лекин мен хотинларнинг азроилиман, билсанг! Хотин қаритиш бўйича чемпион десаям бўлади. Тўрттасини қаритибман-а! Дуняша – бешинчим. Нечага кирдинг, Дунь, ҳалиям йигирма тўққиздамисан, а?

– Э, бор-э! – деди Дуня эрининг елкасига эркалик билан шапатилаб. – Ўзинг биласан-ку, ахир! Ким келмасин, мана шундай жўрттага сўрайверади бу. Мактанчоқ хулиган!

Дарҳақиқат, Фарҳод бир-икки машҳур актрисани Глеб Ақушиннинг хотини бўлган деб эшитгани бор.

– Ҳазил, ҳазил, жоним, – дея энгашиб хотинининг очиқ елкасига лаб босиб қўйди Ақушин. – Бўпти, тайёр бўлса – бал-конга! Қани, кетдик! – деди сўнг меҳмонларга ўгирилиб.

Уй эгасига эргашиб бино ёнбошидаги ёғоч зинапоядан баланд айвончага чиқдилар. Уч тарафи яланг, баҳаво, ёнги-нангизда кўм-кўк қайин шохлари гуркираб турибди.

Тўгарак стол атрофидаги сават курсилардан жой олиш-гач, туйқус бир нима эсига тушган каби Ақушин сапчиб туриб ёндаги эшикчага кириб кетдию зум ўтмай бир кучок турли-туман шиша кўтариб чиқди; уларни бирма-бир столга тераркан, таърифини қила бошлади:

– Мана буни Анжей Вайда билан ичганмиз! Бунисини Эмир Кустурица билан бошлаганмиз! Буниси эса Вуди Аллен... Танланглар, қайсисидан бўлсин?

Хуллас, шишаларнинг бутуни йўқ, бири кўпроқ, бири камроқ бўлса-да, татиб кўрилган экан. Афтидан, бу ёқларда таомил шундай: шишанинг очилган-очилмагани эмас, ким билан ичилгани муҳим!

– Менга қара, Глеб, – деди Ақобиров шартта, – тур, Равшан Ақобиров билан ичадиганингни олиб чиқ энди!

– Ах, Хўжа Насриддин, Хўжа Насриддин! – дея кўрсатгич бармогини силкиб қўйди-да, Ақушин бояги “омборхона”-сидан бир шиша “қўл теккизилмаган” виски олиб келди.

– Ана бу бошқа гап! – деди Ақобиров кафтларини бири-бирига ишқаб. – Куй! Агар биздан қолса, ўша Вайданг билан Кустурицанг келганда ичирасан, хўпми!

– Ах, Хўжа Насриддин, Хўжа Насриддин! Лекин содали сувимиз қолмабди-да...

– Шундоқ нарсани сувга аралаштирадим, пандаваки, қуяверсанг-чи!

Ақобиров ҳарчанд ўзини сипо тутмоққа уринмасин, унинг гап-сўзларида, ҳатто Ақушиндек “улкан қоя”га муомаласида ҳам бошқача бир виқор, ўктамлик пайдо бўлган эди; эрталабки анжуманда кўрсатган қахрамонлигидан мағрурлик туяётгандир-да.

Йўқ, сабаби тамом бошқа ёқда экан – илк сўзидаёқ уй эгаси уни ошқор қилди.

– Қадрли Равшан! – деди у тантанавор оҳангда. – Мана шу қадахни мен сен учун, сенинг донолигинг, донишмандлигинг, бугунги голибиятинг учун оламан. Янги раисимиз Равшан Ақобиров шарафига – кетдик! – Фарҳоднинг анграйиб қолганини кўриб, у ёлгондакам ўшқирди: – Нима, хабаринг йўқми, юртдошинг раис этиб сайланди-ку?! Бугундан бошлаб ҳаммамизга бошлиқ!

– Ростданми, Равшан ака? – деди Фарҳод шошганидан ўзбекчалаб. – Э, қойил! Табриклаймиз!

Энди очиқчасига талтайиб олган Ақобиров “Ол, ол!” деб қўйди бетакаллуф.

Фарҳод умрида виски деганини татиб кўрмаган эди, ҳовликиб қадахини улардан ҳам бурун сипқариб қўйди. Мақтагулик жойи йўқ, аллақандай сувга бўктирилган картон қозоннинг таъмими-ей...

– Бало-ку бу йигит! – деди Ақушин завқ билан Ақобировга. – Кинодраматург деяётувдинг, ул-булини ўкиганмисан? Яхши ёзадими ўзи?

– Битта нарсасини кино ҳам қилганман, хув илгарироқ. Ёмон чикмаган-а, Фарҳод?

– Шунақа де? Сенки кино қилган бўлсанг, демак, чакана эмас экан-да! – Ақушин энди Фарҳодга юзланиб олди: – Янги нарсаларингиздан бўлса, ўқийлик. Билиб бўладими, балки... Бизнинг бу ерлик сценаристларимиз ўша эски бармоқни сўргани сўрган! Сизга маслаҳатим: ҳамиша янги қахрамон топмоққа интилинг. Янги одам, янги характер! Қолганини эплаш мумкин.

Унинг Фарҳодга бу қадар эътиборидан Ақобировнинг энсаси қотаётгани баралла кўриниб турарди. Ҳали ҳеч гапдан дарак йўғ-у, шунга ҳам гайирлиги келяпти, тавба. Пойтахт ёлғиз ўзиники бўлса, бошқа ҳеч биров бу ёқларга қадам босмаса-да! Анов анжумандаги олижаноб, бағрикенг зот қаёқ кетди? Мана, борини эгаллабсан-ку, сарқитини кўйиб беравермайсанми?!

Фарҳоднинг таъби бирдан хира тортди, секин туриб жўнагиси ҳам келди-ю, андиша қилди; қолаверса, бунда ҳали қизик-қизик тафсилотлар эшитмоқдан умидвор эди у. Ахир, кимсан – Ақушиннинг дачасида ўтирибсан, ношуқур!

– Ҳа-а, Шарқ деганлари чиндан-да мўъжиза экан, мўъжиза! – деб кўйди уй эгаси ўзича ва дастурхонга даъват этди:– Манови пишлоқдан татиб кўринглар-а, Фарбий Берлиндан, яхудийлар ресторанидан олганман. Чала тузланган, жуда аломат!

– Тузниям аяйди-я шулар! – деди Ақобиров кулиб.

Ақушин чор атрофни ларзага солиб қаққаҳа отди:

– Топдинг, топдинг! Қаёқдан оласан-а бунақа гапларни, Равшан? Аммо-лекин боплаган, еб кўр – биласан.

Шу вақт биқинлари дўмпайган жигарранг кастрюлда уй бекаси чучвара кўтариб чикди. Эр шодон чапак уриб қарши олди. Сўнг, хотини таомни тарелкаларга тақсимлаб изига қайтаркан, шўхчанлик билан унинг бўлиқ думбасига шапатайлаб қолди:

– Дуняша, Дуняша, ҳозирлигингни кўравер бу кеча! – Кейин меҳмонларига қараб таърифлади: – Зўр хотин! Карелиядан топиб келганман!

Гап-сўзларига қараганда, булар ҳали сайлов якунига багишланган тор доирадаги тиктурма базмда ҳам унча-мунчасини уриб олган, шу тобда Ақушиннинг боши нақд осмонда, Ақобиров эмас, баайни ўзи раис этиб сайлангандек масрур эди у. Тўғри-да, Ақобировнинг раислик курсисига ўтиргани ҳар жиҳатдан зўр иш бўлди: ўзига яқин одам, ўзи тавсия қилди! Баҳонада анови галвакашларнинг тумшугини ерга ишқаб, ўчини олди. Бу ёғи ҳам энди ўзининг қўлида бўлади...

Чучварадан кейин икки ошна тағин сайлов тафсилотларига шўнгиб, аллақандай Гендлин деганининг маккорликларини муҳокама қилакети.

Улар даврадаги учинчи одамни пакқос унутган, ҳеч бири унга қайрилиб қарамас, гапга ҳам қўшмас, устма-уст ичилган “картон суви”дан Фарҳоднинг-да боши айланиб, хаёли бояғи Медведково саргузаштларига кўчган эди...

Бир замон у ўзига келиб бундай қараса – Глеб Ақушин шопдек қомаги билан Ақобировнинг пойига тиз букиб ўтирибди, гўёки унга қуллук қилмоқда.

– Азизим Равшан! – дерди у алланечук илтижоли оҳангда. – Хоҳлайсанми, мен ҳозир сенинг оёқларингни, мана шу шарқона, мардона оёқларингни ўпаман, ҳа, ўпаман!

– Қўйсанг-чи, Глеб! Бу нима қилиқ? – дея кифтларига турткилаб уни турмоққа ундарди Ақобиров. Фарҳодга кўзи тушиб голибона кулимсиради у: “Кўрдингми акангни! Сенлар бўлса кадримни билмайсан, миллийликдан узоқ бир бетайин космополит деб юрасан мени...”

Ақушин энди унинг тиззасига бош қўйган қўйи қотиб қолган эди.

Ақобиров аста қўлтигидан олиб уни деворга суяб қўйди-да, Фарҳодга имо қилди: кетдик. Фарҳоднинг андишаманд анграйганига энсаси қотиб, кескинроқ қистади:

– Кетдик, кетдик!

Ҳовлида одам кўринмади.

Улар богқўчага чиқиб, қаторлашган дачалар бўйлаб кета бошлашди.

– Кўчиб келмайсанми, мана шулардан биттасини олиб берардим, – деди бир вақт Ақобиров.

Шугина омонат илтифотга ҳам ийиб кетиб, Фарҳоднинг унга меҳри товлангандек бўлди:

– Раҳмат, Равшан ака. Бу ёғи ўзингиз жойлашаверингчи, бир гап бўлар.

– Сен ҳалиям менга тумшук қилиб юрибсан-а, биламан, – деди Ақобиров меҳрибонлик билан унинг елкасига кўл ташлаб. – Ўзингдан кўр, укам. Аризани ҳам шунақа ёздингми? Уйғуристонга бориб ёрқентлик ўзбек шоири ҳақида сценарий ёзармишлар! Бу гапни ўқиб ким сени юборарди у ёққа?! Майли, мен бориб келай, кейин ҳал қилармиз ўша Хитойингни. Бу ёғи ўзимизники...

Масала шу тарика ойдинлашгач, кўнглидаги араз буткул битиб, Ақобиров Фарҳоднинг кўзига янада кудратли, ҳатто улугвор кўриниб кетди. Ҳақиқатан ҳам бу одамнинг бир балоси бор, анови Ақушинлар бекорга сизинмаяпти бунга!

Айланма йўл хийла узок бўлгани учун истироҳатгоҳга ўртадан кесиб, қайинзор оралаб бормоқда эдилар.

– Асли Зарангдан экансиз-а, Равшан ака?

– Шундай эканми, да-а?

– Мен ҳам ўша ерликман. Ҳамюрт эканмиз.

– Йўғ-э? Энди билдингми, ҳе-хе-хе...

Қайинзор оралай-оралай, истироҳатгоҳнинг бетон деворлари қаршисидан чиқдилар.

– Нима қилдик, Фарҳодбой?

– Кемтик-пемтиги кўринмайди, ошамиз-да.

– Жудаям баланд-ку, а?

– Бошқа илож йўқ-да. Келинг, мен елка тутиб тураман...

– Йўқ-йўқ, олдин ўзинг ошиб тушасан!

– Унда сиз нима қиласиз? Ҳа, бўпти, мен бир амаллаб девор устига чиқаман-да, сизга кўл узатаман.

Шундай қилдилар. Қоронгида пайпаслай-пайпаслай деворнинг қоқ белидан аллақандай кемтик топиб панжа сукди-да, бир азобда тирмашиб Фарҳод тепага чиқди.

Девор бошида тагин баҳс кетди.

– Ташламайсизми?

– Йўқ, аввал сен!

Бор кучи билан ўзини пастга отган Фарҳод юмшоққина бутазор ичига келиб тушди.

– Ташланг, ташлайверинг, Равшан ака, бу ёғи безиён!

Худо уриб Ақобиров қандайдир ариққа тушиб кетсами денг! Шими тиззасига довур балчикка беланиб зўрга чиқаркан, Фарҳодга зарда килди у:

– Ташла дединг, мана! Энди нима бўлади, хўш?

Дарҳақиқат, ётоқжой ана – бир қадам. Лекин ҳозир унинг олдидаги майдонча гавжум, бу аҳволда кўришиб бўлмайди. Айниқса – Ақобировдек одам! Айниқса – бугун!..

– Бориб бошқа шимингизни олиб келайми? – деди Фарҳод ўзини айбдор сезиб.

– Кейин бунисини нима қиласан?

– Келинг, яхшиси, ечиб беринг. Ариққа чайиб оламизда, манови бутага илиб қўямиз, бирпасда қурийдик-қолади.

Шундай бўлгани билан Ақобиров хийла гўл, анойигина экан, дарров кўнақолди.

Ана, бутанинг устига ёйиб қўйилган касофат шим енгил шабадада охиста тебранади, эгаси эса мана – қандайдир тош устида яланг оёқларини керган қўйи букчайибгина хо-муш ўтирибди. Бугун сайланган раис! Мана шу жойларнинг эртанги хўжайини!..

– Фарҳод, сигаретингдан борми?

– Ташлаган эдингиз шекилли? – дейди нарироқда чўнқайган Фарҳод ажабланиб.

– Ол, ол! Бу кетишда яна кўп ташласам керак...

Бугун отга миниб ошиги олчи бўлиб турган бу одамга Фарҳоднинг нечундир раҳми келиб кетди.

17. Учовлон. Гуля – отасига совчи

Эшик деганлари қачон вақтида тақиллабди, айтинг?! Ҳатто муштоқ кутиб ўтирган одамингиз ҳам доим тўсатдан келиб қолади, тўғрими? Лекин ҳозир эшик шунчаки қоқилаётгани йўқ-да, кимдир уни зўр бериб муштламоқда. Бу кетишда тепкига ўтиши ҳам ҳеч гап эмас... Ким бўлиши мумкин? Тинчликмикан ўзи? Фарҳод истироҳатгоҳда унча-

мунчаси билан таниш, аммо шу чокқача ҳеч бировни хонасига таклиф қилмаган эди. Навбатчи кампир телефонга чақирмоқчи десак, у одатда эшикни секингина бир-икки чертиб, изига қайтиб кетади. Анови шўх-шаддод Валя ҳам бунчаликка бормас! Дарвоқе, бугун у йўқ, Фарход атай шундан фойдаланиб қолмоқчи эди. Кўнглида унга нисбатан бирор илинж бўлмаса-да, негадир шу жувонга билдиргиси келмади. Ўзиям худди бир сирини қидирган каби нукул орқасидан пойлаб юрадиганга ўхшайди; шуни топсаю “Бу ёқда мен туриб, буни бошинга урасанми?” деса! Қизиқ, бошқаларга ҳам шундай қилармикан у? Бу ердаги эркакнинг бари меники, менга тегишли деб ўйласа керак-да.

Ким бўлди экан-а? Индамай ётаверай деса, эшикни бузиб кирмоқдан ҳам тоймайдиган! Боя чирокни ўчириб қўйса бўларкан, деразада шуъла кўринган-да. Жин урсин, келиб-келиб айна нозик пайтда!.. Юраги дукурлаб шоша-пиша кийимларини эгнига иларкан, Фарход тўшакда ғужанак бўлиб ётган Викага назар ташлади. Хавотир ичида мўлтираб турибди: нима қилдик энди? Уни хожатхонага киритиб юборишни ҳам ўйлади-ю, фикридан қайтди – келган одам у ерга бош суқиб қолиши мумкин! Шкаф ҳам бўлмайди. Шунда бехос қоронги айвончага кўзи тушди. Ишорани пайкаган қиз дархол жойидан туриб чойшабга ўранди-да, аразлаган мисол гамзали бир қараш қилиб, шарпасизгина ўша ёққа чиқиб бекинди. Кўнгли баттар гаш тортган Фарход унинг кетидан дераза пардасини охиригача суриб қўйиб, даҳлиз сари юрди.

Акобиrow!

– Нима, ухлаётувмидинг? Шу махалдан-а? – деди у бетакаллуфлик билан хонага бостириб кириб. – Ё маза-пазанг йўқми, кечки овқатда ҳам кўринмадинг? Кейин бундай ўтиб қарасам – деразангда чирок!

– Ҳа, шундай бир оз... – дея чайналди Фарход.

– Айтмайсан ҳам. – Оромкурсига бемалол ялпайиб олган меҳмоннинг кўзи пастак мизга тушди. Унда огзи очик армани коньяк билан бир тахта шоколад турарди. Аммо нечундир стакан жонивор кўринмасди. Хайрият! – Ў-ў, зиё-

фат зўр-ку! Бирортаси бормиди? – шундай деб Ақобиров қувлик билан нари-берига назар солди; негадир шкафга тикилиброк қаради. – Ҳа-а, чатоқсан, бола, чатоқсан!

– Йўғ-эй, ўзим ҳали озроқ олган эдим. Бош оғриб... Ичасизми? – деб сўради Фарҳод коньякка қўл чўзиб.

– Қўй, тортмаяпти ҳозир, – деди Ақобиров миз устида ётган “Родопи” кутисига узалиб.

– Бошлабсиз-да?

– Бошладик, укам. Бўлмади... Гап бундай, Фарҳодбой: хайрлашгани кирдим, биз эртага жўнаяпмиз. Ўн беш кунларда қайтаман. Келибоқ сенинг масалангни ҳал киламиз, бўптими?

(Қайси мамлакатга қайтишидан у ҳали беҳабар эди. Буни ҳали дунёда ҳеч бир зот билмасди.)

– Майли, кўрармиз, – деб қўйди Фарҳод ичи қизиб, бетоқат.

– Ўзинг қачон қайтмоқчисан Тошкентга? Укол-пуколинг тугагандир? Дўхтирларинг нима деяпти?

– Тагин бир-икки кун бор кетишимга.

Аслида аллақачон қайтса бўлар, уқолу беҳуда муолажалар адогига етган, боз устига қайсидир куни Суръатнинг хонасидан Тошкентга қўнгироқ қилганида режиссёр ошнаси икки йилдан буён туя гўшти еб ётган сценарийси қутилмаганда маъқул топилгани, яқин кунларда ишга туширилишини айтиб, тезроқ келишини тайинлаган эди. Буни, албатта, зўр хушхабар-у, лекин борганда нима обрў топарди – кўравериб қариб кетди-ку!

Тунов куни “Цигун”га ўтиб, “Карашо” холадан ҳам ҳафсаласи пир бўлди. У кўринишидан серпулроқ бир мижозни ўтказиб олиб қулоқ-бошини чимчилаб ётаркан, Фарҳодни бурчакда қўл ковуштириб чулчутчасига алланималарни бидирлаб турган иркитнамо кимсага топширди. Бошида гоминданчами, кўримсиз бир қалпоқ, афт-ангори аллақандай гижим, бунинг устига яккам-дуккам соқоллари аллақачон “ўроққа келган” пак-пакана бу одам Фарҳоднинг қулогини бир-икки бураб қўйдию тўқиллатиб калласига панжа ура кетди. Бармоқлари ҳам калта-калта,

пўнтик, тагин денг, уч-тўрт кун сув кўрмагандек бир тус-да – бўгинларига қорамой уриб кетганми-ей! Мана шу тиб даргоҳининг шопир-попири бўлсамикан... Фарҳод қайтиб бу ерга кадам босмасликка қарор қилди. Эсиз шунча пул, шунча вақти! Ахир, кулоқ-бошини чимчиламоқ ўзининг қўлидан келмайдими? Уйда Зухра ҳам эплаши мумкин-ку бу ишни!

Худди ағайлаган каби Ақобиров талай замон алланималарни эзмалаб ўтирди-ю, ниҳоят, “Майли, эрталаб нонуштада яна кўришармиз”, дея эран-қаран жойидан кўзгалди.

Унинг кетидан шақиллатиб эшикни қулфлаган Фарҳод жонхалпида балконга отилди.

Вика чойшабга бурканганча бир бурчакда қунишиб қолган эди. Ҳаво хийла салқин, айтиб бўладими!

– Жони-им...

Фарҳод уни даст кўтариб хонага олиб кирди.

– Ҳе, шу одамни жинимдан ҳам баттар ёмон кўраман-а!
– деди қиз оёққа тураркан, тишлари такилла-такилла.

– Мени-чи?

– Сени?... – Вика қўлидаги бир-бирига кийдирилган икки стаканни дўқ эткизиб мизга қўйди-да, шартта чойшабни эгнидан сидириб отиб, қипялангоч холда Фарҳоднинг бўйнига чирмашди. – Сени... сени... сени...

Мана шу қиз икки ойлардан кейин, салқин октябрь ойининг бошларида Тошкентга келади. Онаси Гуля Лагутина билан. Кинофестивалга.

Сафардошлари киномухлислар учрашувига, аслида “свежий” мева-чевадан баҳраманд бўлиб кўнгил ёзгани шахар яқинидаги машғал хўжаликлардан бирига, чамаси, Адхам Делон бошлиқ, бир вақтлар унинг отаси раислик қилган колхозга отланган оқшом Фарҳод она-болани улардан ажратиб, “Мовий гумбазлар” қаҳвахонасига таклиф этади; ўша кезлар шахарда кўзга суртиладиган энг шинам жой шу эди-да.

Учовлон ҳўв бир маҳалгача давра курадилар. Келган-кетганинг кўзи шуларда, аниқроғи – Викада, Виктория-

да. Айниқса, қаҳвахонага танда қўйган маҳаллий “қўзир”у кунда-шундалар уларга гайирлик аралаш тикилади: нақд Парижларнинг ҳиди келадиган бу офатижон санам анови лўлинамо қўсқи хотину манови ўзимизнинг ғубор босган миркурук билан нима қилиб ўтирибди? Вика уларнинг бот-бот рақсга тортишларию суқ тўла нигоҳларига жавобан таажжубланганнамо бир жилмайиб қўяди, холос.

Рашки қўзибми ё унча-мунчаси ютилган коньяк қў-тарадими, бу хираликлардан диққати ошиброқ қолган Фарход шунда она-болани эртага кечқурун уйига меҳмондорчиликка таклиф этиб юборади. Ўрталаридаги сир-ни яшириш учун бўлса керак, унга қарамасликка тиришиб, ўзича ҳар ёнга аланглаб ўтирган Вика бу таклифга билинар-билинемас елка қисади, онага эса жон киради:

– Албатта, албатта, – дейди у. – Борганимиз бўлсин. Бажонидил. Ўзи сизнинг уйингизни кўрмоқчи, оилангиз билан танишмоқчи бўлиб юрибман. Қани, машхур кинодраматургимизнинг туриш-турмуши қандай экан, билайлик-чи! Борамиз-а, Вик? – Сўнг қизининг жавобини ҳам қутмай Фарходга қарайди: – Дадамни ҳам олиб борсам майлими? Танишасиз – аломат одам, физик, фан номзоди, дунёқараши жуда кенг...

– Бемалол, бемалол, – деб қўяди Фарход ажабсиниб.

Отасини ҳали билмадиг-у, лекин ўзи аломат шу аёл – Гуля Лагутина. Одатдагидек, бир қатра бир нима ичгани йўғ-у (тўғри, кизи оқ мусалласдан озроқ татинди), бўлар-бўлмасга жўшгани жўшган, ҳар нарсадан хайратга туша-веради, дастурхонга келган егуликни осмонга қўтариб таърифлайверади. У қаҳвахонанинг энг тансиқ таоми – не-гадир қизил сабзи қўшиб дамланадиган тотсизроқ паловни ҳам мақтай-мақтай охиригача туширади.

Қўл чаймоқ баҳона, Вика бир маҳал ўрнидан турганида она уни қўз қири билан кузатиб қоларкан, Фарходга юзла-ниб сирли бир товушда нима дейди денг:

– Биламан, шу қиз сизга ёқади!

Фарход дабдурустдан нима демоққа хайрон, доводи раб қолади. Гапни қаранг, ёқар эмиш! Ахир, мен унинг қўйида

девона бўлиб юрибман-ку! Шу қизни деб ўтирибман-да бу ерда!

– Чиройли қиз ҳаммага ҳам ёқади, – деб қўяди Фарҳод мулзамлик билан.

– Аммо, сезишимча, у ҳам бепарво эмас сизга...

Бунисига нима дейсиз!

Кайф устида қилган таклифи учун Фарҳод эртасига пуншаймонлар ейди, албатта. Лекин, айтилган сўз – отилган ўқ. Йигит кишининг лафзи – лафз! Бу ёқда Гуля Лагути-нанинг ўзи “бормасам – ўламан” деб турибди! Кутмоқдан ўзга илож йўқ.

Фарҳод ўша куни ўлиб-тирилиб бозор килади. Умрида бирор хасни олиб бошқа жойга қўймаган одам, бозордан қайтиб, у ёқ-бу ёқни саришталашда хотинига кўмаклашади. Зухра ҳайрон: ҳа, намунча, қаёқдан кун чиқди, бўлса – бир киночи хотин экан-да?! Фарҳоднинг эса дами ичида: Вика келади, Вика! Уй-жойимни кўриб нима деркан у? Аммо бир-бирига қарама-қарши чигал ўйлардан кўнгли гаш...

Бахтига, ўша кунлар уйидан чиқиб кетиб буларникида яшаб турган бахтиқаро қайнэгачиси Зебо бор экан, жонига шу жувон ора киради. Тайёргарликка тегишли бор пишир-туширни зиммасига шу олади, меҳмондорчилик чоги ҳам югуриб-елиб хизматни қилган – шу. Зухра бўлса бегам-бепарво, меҳмонларга гап берибгина ўтиради.

Кечкурун бекатда меҳмонларни қаршиларкан, Гулянинг ёнидаги олтмишларга бориб-бормаган хушқад, хушсурат одамни кўриб Фарҳод дафъатан шошиб қолади. Гуля уни “Илҳом Собирович Мансуров, физика-математика фанла-ри номзоди, қалбан эса лирик”, дея одатича кўпиртириб таништиргач, баттар ҳайрати ошади; қачондан бери бу аёл-дан сўрамоққа чоғланиб юргани жумбоқ ўз-ўзидан ечилиб, шубҳага батамом ўрин қолмайди.

Ҳа, рўпарасида хув эски таниши – байналмилалчи чол Собиржон Мансуровнинг ўзгинаси турибди! Фақат – соч-лари оқ эмас, фақат – сал хипчароқ; биргина фарқи – бу киши андак қорача экан, холос. Тасодифларнинг қалашиб келишини кўринг! Дунёси бунча тор-а!

Фарҳод “Жуда яхши, жуда яхши, хуш кептилар”, деб кўяди-ю, элбурутдан сир бой бермайди. “Викангиз узр сўраб юборди. Боши огриётганмиш, бувисиникида қолди у”, деган хабарни эшитиб эса бирдан енгил тортади, ичида ажиб миннатдорлик туяди. “Замонавий” кўрингани билан, хайрият, эси жойида экан бу қизнинг. Ҳарҳолда, онасидан кўра фаросатлироқ!

Кейин баҳаво, кенгишгина айвондаги суҳбат чоги гапдан гап чиқиб, меҳмон ўзлари асли хўжалардан – “оксуяк” эканини айтади, шу асно отасини тилга олганида Фарҳод беихтиёр сўрайди:

– У киши ҳаётмилар ҳали?

Илҳом Собирович камоли ихлос билан юзига фотиҳа тортиб, соф ўзбекча жавоб қилади:

– Узоқ йили оламдан ўтдилар. Худо раҳматига олган бўлсин, илойим!

Ўзи кутмаган бир хижолат ва пушаймонлик ила Фарҳод ҳам юзини сийпалаб кўяди. Сўнг у беихтиёр:

– Расм-русумлари ўзбекча бўлдими ишқилиб? – деб савол беради-ю, тилини тишлаб қолади: фаросатсизликка борди-ёв!

– Ия, албатта! Қанақа бўлсин, мусулмонники мусулмонча бўлади-да! – дейди Илҳом Собирович таажжуб аралаш.

Демак, жаноза, кафан... Ажабо, гўрга кираётганда мусулмон бўлиб қоламиз-а! Бундан чикди, ичида худодан кўрққан у. Ҳа, кўрққан!

– Бундай суриштиряпсиз, нима, дадамизни танирмидингиз?

Шунда Фарҳод бор гапни айтмоққа мажбур бўлади.

– Э, қўлни беринг, гирт ҳамюрт эканмиз-ку! – дейди меҳмон тиззасига уриб. – Мен ҳам ўша Зарангда тугилганман. Қариндошдек гап-а!

Бу янгиликдан ҳаммалари лол қолади.

– Шундайлигини мен ич-ичимдан сезардим, сезардим, – дея Гуля қариндошларча Фарҳоднинг елкасини силаб кўяди. Кейин Зухрага юзланиб одатдагидек кўпиртира кетади: – Сизга кишининг ҳаваси келади. Шундоқ эрингиз бор-а! Истеъдодли, олижаноб!

Гулянинг отаси жуда киришимли, сўзамол одам экан.

– Ўзингиз ҳам ўтиринг биз билан, – дейди у бир вақт кириб-чикиб дастурхонга қарашаётган Зебога. Зебо “хўп, хўп” дея сиполик қилиб, ошхонасига шошилади.

Шугина икки огиз савол-жавобнинг хангомаси кейин маълум бўлади. Физигимиз ҳақиқатан ҳам лирик экан...

Индини, кинофестиваль якунига багишланган шовқин-сурон зиёфат яримлаганда Гуля Фарходдан Вика иккаласини онасиникига кузатиб қўймоқни илтимос қилади: “Эртага жўнаяпмиз-ку, хайрлашиб кетайлик”.

Онаси Руставели шохкўчаси бўйидаги эски уйлardan бирининг ертўласимон қаватида яшар экан. Викадан харчанд кўнгил узолмаётган эса-да, “Эртага аэропортда учрашамиз”, дея Фарход уларни йўлак огзида қолдириб изига қайтмоқчи бўлганида Гуля билагидан маҳкам чангаллаб, кистайди:

– Кирасиз, Фарход, кирасиз! Онам билан танишиб кетинг. Люсьяна Фёдоровна жуда аломат аёл. Кўрасиз, билмаган нарсаси йўқ... Вика, айтсанг-чи, қирақолсин!

Фарход базўр уларнинг ортидан юраркан, бу ерлар унга танишдек кўринади. Ҳа, ҳа, шу бинонинг ёнбошида мўъжазроқ стадион бўлиши керак. Талабалик кезлари тўқимачилик комбинатида ишлайдиган ўрис қизлар билан волейбол ўйнагани бир неча бор келишган. Копток девор оша учиб кетганида уни кидириб мана шу сердарахт ховлига ҳам киргани эсида.

Люсьяна Фёдоровна деганлари қизи таърифлаганидан ҳам зиёда экан. Дум-думалоқ хотин, боз устига, ёш кўринмоқ учунми, ҳар жойини қаппайтириб таранг трико тортиб олган, эгнида – Гулянинг совгаси бўлсамикан – энгсиз гулдор майка, бошида бигудими-сигудилари диккайиб турибди. Тинимсиз чапак уриб бидир-бидир қилади, бирор-та гапини тушуниб бўлмайди.

– Маркос! Қара – ёшлар! – деб қичқиради у бехосдан.

Эшиксиз бўлмадан “телняшка” кийган пахмоқбош бир қария кўринади. Келганларга у бир-бир бош силкиб, индамай қайтиб хонасига кириб кетади.

Гуля онасига Фарходни тантанавор оҳангда таништиради:

– Энг зўр ўзбек кинодраматурги Фарход Рамазонов! Бизнинг дўстимиз. Виканинг ҳам. Ҳа, дарвоқе, қариндошимиз. Янги қариндош!

Люсьяна Фёдоровна чапак уриб, бикқа бармоқларини яна чўзади:

– Танишганимдан хурсандман, жуда хурсандман! Янги қариндош-а, яп-янги! Қандоқ яхши!

Довдир-совдирликдами бир-биридан сира қолишмайдиган бу она-боланинг гап-сўзларига танг қолади Фарход. Янги қариндош?! Қай жиҳатдан? Нимага шама қияпти булар?

Виканинг ўзи боя у ёқ-бу ёққа хижолатомуз бурун жийириб қараб, сўнгра секингина Фарходга кўз қисиб аллақаяёққа гойиб бўлган.

Ростдан ҳам бу ерда узокроқ туриш азоб! Ҳаммаёқ хароб, ивирсиқ. Учтами-тўртта мушук ҳар ён қувлашиб юрибди. Хонада қандайдир огир, ачқимтил хид кезади... Аҳволни кўрган Фарход ичида ўртаниб кетади. Одам дегани бу лўлихонада қандай кун кечирар экан-а? Яна-тагин манови хотиннинг ўзини киборона чоглаб жикиллашини! Бу-ку майли, аъмолидан кўрсин, баттар бўлсин, аммо Вика, Викторияси шу уйда қоладими бу кеча? Бу исқирт хонадон, ундан-да исқирт кимсалар орасида унга нима бор? Наҳотки шулардан бунёд бўлган у?

Фарход Викани ташлаб эса-да, тезроқ бу ердан даф бўлмоқ тарадудига тушганида анови тасқара тагин бикқа бармоқлари билан унга ёпишиб олади:

– Йўқ, йўқ, қўйиб юбормаймиз сизни! Қариндош-чилигимизни ювишимиз керак, Маркоснинг зўр қўлбола мусалласи бор! Маркос! Маркос!..

Минг бир баҳона билан унинг чангалидан қутулиб эшикка юрганида Гуля Фарходга эргашади, машинагача кузатиб келади.

– Фарход, муҳим янгилик бор сизга, – дейди енгидан тутиб. – Айтайми? Ишонмайсиз, Илҳом Собирович Зебонгизга ошиқ!

Фарход аввалига тушунмай, сўнг ханг-манг бўлиб қолади бу гапга.

– Ахир... Нима, у кишининг хотин-потини йўқмиди?

– Йўқ, Люсьяна Фёдоровна билан ажрашганидан буён уйланмаган. Қип-қизил бўйдоқ. Унча-мунчаси ёқмайди. Таъби нозикроқ-да, ўзингиз кўрдингиз. Зебони бахтли қилмоқчи у!

– Ия, унинг эри бор-ку?

– Ажрашмоқчи экан-да.

– Ким айтди буни?

– Ўша куни ўзим Зухрангиздан билиб олдим.

– Тавба, менинг хабарим йўқ экан бу гаплардан, – дейди Фарход гашланиб.

– Илҳом Собирович қўлини сўраяпти, шунга сиз нима дейсиз? Баҳонада қариндош бўлардик...

– Кечирасиз, Гуля Илҳомовна, Зебонинг қўлига ҳам, оёғига ҳам мен хўжайинлик қилолмайман, ўзидан сўрарсизлар, – дейди Фарход совуққина ва “жигули” сига ўтириб, шиддат билан сурганча ҳовлидан чикиб кетади.

Мабодо, ғунажин ўзи кўз сузганми деса, билмаган билмас, лекин Фарходга маълум: Зебо зинҳор-базинҳор кўз сузадиган хилидан эмас. Ниҳоятда жиддий, огир-босиқ, кадрили билади.

Пединститутда ўқиган бу икки опа-сингил билан у бир кунда танишган; бири “зерикарли” тарихчи, бири чет тилларга ишқибоз. Қаёққа бормасин, учовлон бирга борган, бирга юрган. Худди қизўртоқлардек. Иккаласига ҳам муносабат деярли бир хил. Масалани бир ёкли килиш мавриди келганда эса, ҳамкишлоқ бир акахонининг маслаҳати билан, ёшроқ деб Фарход Зухрани танлаган. Лекин ҳамон рўзгордаги бирор нимадан кўнгли тўлмаса, “Ўшанда адашган эканман, Зебога уйлансам бўларкан”, деб Зухрани куйдиради.

Эри бир пиёниста махлуқ, шундоқ хотини туриб, қўшни бева билан дон олишиб юраркан, Зебо уларни ўз тўшагида қўлга туширибди. “Шу ишни беваникида қилса бўлмасмикан?” деган шўхроқ ўй кечган ўшанда Фарходнинг хаёлидан. Ҳазиллашиб бу гапни хотинининг изидан йўқлаб

келган божа бўлмишга ҳам айтганида, “Разнообразие!” деб тиржайган у хўкиз.

(Кейин, орадан уч-тўрт кун ўтиб, “қўлига харидор” чикқанини эшитган Зебо “Уйингга шунақа одамлар келар экан-да”, дея синглисидан аразлаб, укалариникига кетиб қолади.)

– Ўртоқ командир, мени “Ўзбекистон” меҳмонхонасига ташлаб ўтолмайсизми?

Боя шиддат билан ҳовлидан чикқан-у, бироқ кетолмай йўл ёқасида машина чамбарагига бош кўйган кўйи мудраб ўтирган Фарҳод қулогининг таггинасида янграган бу овоздан чўчиб кўзини очади ва нақд белигача чўзилиб кирган кизни қўлтигидан кучиб, эшикни очмаёқ, ичкарига тортиб олади; бу манзарани – “жигули” ойнасида бир зум типирчилаган ажиб оёқларни кўрган одам хар хаёлларга боргандир.

– Мен сени ҳеч қаерга ташлаб ўтолмайман! Мен сени ҳеч қачон ташлаёлмайман! Мен сени... мен сени... – Фарҳод кизни бўйнидан чангаллаб ютоқа-ютоқа ўпа бошлайди. Улар гўё кўп вақтдан буён кўришмагандек ташналик билан бир-бирига ёпишган. – Кутаётганимни қандай билдинг?

– Сездим, сездим, мана, мана! – дея қиз чап кўкрагига муштлаб қўяди. – Ахир, шу уйда ўтириб бўладими, ўзинг кўрдинг-ку?! Ойим қолди; биласан, ҳаммаёқ жаннат унга. Майли, бу кеча маза қилиб бир ўзим ётай, тўғрими?

– Нотўғри! Шундай қиз ёлғиз ётса, жин чалиб кетармиш...

– Сен борсан-ку, сени ўйлаб ётавераман-да!

Улар яна бир-бирига талпинади...

Машина “Ўзбекистон” меҳмонхонаси ёнидан ўтиб ўннга бурилганида Вика ясама тахлика билан сўрайди:

– Ўртоқ командир, қаёққа олиб кетяпсиз мени?

– Зарангга, – дейди Фарҳод беихтиёр. Сўнг огзидан чикқан гап ўзига ҳам нашъа қилиб тақрорлайди: – Зарангга! Бобо юртингга! Илҳом Собирович ўша ерда тугилган-ку, эшитгандирсан?

– Мен у кишини яхши билмайман, Фарҳод. Тўғри, ойимнинг отаси, лекин билмайман-да. Шундай қилиб, бобо юртимми Заранг деганинг?

– Мен ҳам ўша ёкликман, ўша ёкда тугилганман. Айтувдим шекилли сенга?

– Сенинг юртинг бўлса – кетдик!

– Билиб қўй, бу ердан етти юз километр!

– Етти минг километр бўлса ҳам! Ҳайда!

Аmmo улар етти километр ҳам юрмай қўлга тушадилар.

– Озроқ отиб олганга ўхшайсиз-а, ака? – дейди Фарходнинг ҳайдовчилик гувоҳномасини ёруққа тутиб кўздан кечириётган ёшгина, қисиккўз сержант.

– Ия, албатта-да! – дейди нимадандир кўнгли тўк Фарход шўхлик билан. – Озроқ эмас, кўпроқ деяверинг, жўра!

Милиса йигит унга анқайиб қарайди:

– Мошина рўлида ичиб юриш мумкин эмас, биласиз-ку!

– Биламиз, биламиз. Лекин ановиндай жонон билан юргандан кейин ичмай бўладими, огам?!

Сержант ўгирилиб, машина эшигидан оёқ осилтириб ўтирган Викани кўради-ю, бир дам кўз узолмай қолади. Содда, қишлоқи йигит-да!

– Бўлди, бўлди, суқингиз кирмасин, – дейди кулиб Фарход.

– Э, кечирасиз... Ўзингиз ҳам артистга ўхшайсиз-а, ака, ҳўв киноларда ўйнайдиган артистга? Танидим, танидим, телевизорда бир-икки кўрганман.

– Ундан ҳам баттари! – дейди Фарход ўша йиллар урфига кўра сочини елкасигача ўстириб, бодиликка соқол ҳам қўйиб юрганидан мамнун бўлиб. Сўнг кўкрак чўнтагидан кинодраматурглик гувоҳномасини чиқариб, орасидан битта ташрифнома олади-да, йигитга узатади: – Мана. Агар кино-пинода ўйнаш ниятингиз бўлса, бирорта ижобий милиса ролини гаплашиб беришим мумкин.

– Э, биз-ку ўнча ўйнаёлмасак керак, – дейди йигит ўнгайсизланиб, ташрифномага диққат билан тикиларкан. – Ўзингиз ҳам ўйнайсизми ўша кинода?

– Ҳа, билла-билла ўйнайверамиз, парво қилманг!

– Бу ёгига эҳтиёт бўласиз-да, акажон, – дея ҳужжатларни қайтиб беради сержант. – Олдинда ёмон постлар бор!

– Уларниям кино-пинода ўйнатармиз, – дейди Фарҳод ҳазиллашиб, машинасига қайтаркан.

– Нима дейди? Роса пулингни шилгандир? – деб сўрайди йўлда Вика.

– Йўқ, ижобий милиса экан. Сени кўриб юмшади. Лекин кинода ўйнамоқчи!

– Вой, ростданми? Шу-я?!

– Ҳа, нима қипти? Шунчаси ўйнаяпти-ку!

Вика Фарҳоднинг кифтига таънаомуз муштлаб кўяди.

“Ёмон постлар”дан эсон-омон ўтиб, улар шаҳардан чиқаверишдаги одам сийрак “Дўстлик” ресторанига кетдилар. Фарҳод бу ерда ҳам “ижобий” бир официантни топиб, овлоқ айвончага алоҳида жой хозирлатади, коньяк билан кабоб буюради.

Ресторан ёпилганидан кейин ҳам талай замон қолиб кетадилар.

– Заранг деганинг шуми? – дейди бир вақт қикирлаб Вика. – Сира ўхшамайди-ку!

– Сену мен, яъни асли зарангликлар ўтиргач, бу ер ҳам Заранг бўлади-да!

Айтган гапи тагин ўзига нашъа қилиб, хийла ичиб қўйган Фарҳоднинг хаёли бир ёқларга кетади.

Чиндан ҳам, манови қизнинг бобоси сенинг юртинг-да дунёга келган, киндик қони ўша ерда тўқилган. У ҳам сен нафас олган ҳаволардан баҳраманд бўлиб, сен боққан тоғларга боқиб ўсган. Демак, сизлар – бир гўшанинг мевалари. Демак, унинг зурёди бўлмиш бу қиз ҳам сенга бегона эмас, тукқан-туташган жойи бор – ўзиники!.. Аммо, бир томири қайларга бориб тақалишидан беҳабар, у ерларни умрида кўрмаган шўрликнинг бу юришини, гапларини кара! Дарди, дунёси бутунлай ўзгача, бегона, бегона... Дод демайсанми, додлар демайсанми!

– Юр, сени уйга олиб бораман, уйимга! – дейди Фарҳод дафъатан бир телбалик билан. Нега, нима мақсадда? Худо билсин, Бог знает!

– Бўпти, борганим бўлсин! – дея дик этиб ўрнидан туради Вика ҳам қутилмаганда.

Академшаҳарчага келиб, теракзор бикинида қаторлашган гаражлар олдида машинадан тушадилар.

– Юр, – дейди ҳамон аҳдидан қайтмаган Фарход “жигули”си эшигини қулфлагач, Виканинг қўлтигидан оларкан.

– Нима, эсингни едингми?! – дейди қиз ногаҳон силтаниб. – Мен фақат сенинг қанақа жойларда туришингни деразангни бир кўрмоқчи эдим, холос.

Улар теракзор оралаб, Фарходнинг айвончаси қаршисида тўхтайдилар.

– Хув ана, тўртинчи қаватдаги чироги ёниқ балкон...

Шунда дераза ортидан лип этиб кимнингдир сояси (Зухрами?!), ўтгандек бўладию Фарходнинг мазаси қочади: ўз-ўзидан хўққаси тўлиб, Викани қучганча елкалари силкина бошлайди... Қизни уйига бошлаб киргиси, Зухра билан таништиргиси, шундай-шундай гап, хотин, дегиси келяпти. Зухра ҳаммасини тушунади, яхши аёл у. Ана, еттиёт бир милиса ҳам тушунди-ку! Бир кўнгилга фақат биттаси сигади деганлари бекор экан, Зухра, мана, сенинг ёнингга бугина ҳам сигди-ку, багрингни кенг қил, хотин, дейди. Қара, қандоқ яхши қиз! Сен ҳам яхшисан, албатта. Лекин, илтимос, бегонасирама, ўзимизники деб бил бун. Мени яхши кўрсанг, бун-да яхши кўр, аягин. Чунки эринг севади бу қизни. Сениям севади, ишонавер. Начора, шундай бўлиб қолди-да энди...

Ёки мастмикан у ҳозир? Маст ҳам гапми, Мажнун, Мажнуни девона!

– Бўлди, бўлди, билдим, яхши эр экансан, Фарход, – дейди бечора Вика ҳам овози нечукдир титраб. – Кел, энди мени меҳмонхонамга элтиб қўй.

Меҳмонхона эшигида яна бир машмаша юз беради.

– Бўтга келган одам – бизаники, окам, сизга жавоб! – дейди дарбон қўполлик билан.

– Сеники?! Нега сеники бўлар экан? – дея унга ёпишади Фарход.

Лифтга яқинлашиб қолган Вика шартта изига қайтадию Фарходни қўлтиқлаб, индамай хонасига бошлаб кетади.

Кайф бузилган, кайфият расво. Бунинг устига ўлгудек чарчоқ! Тайинли бир иш чикмайди шу кеча...

Эртаси куни меҳмонларни кузатиб аэропортдан қайтганида, унча-мунчага миқ этмайдиган ювоштабиат Зухра бехосдан сўроққа тутади уни:

– Хўжайин, кеча кечаси хув анови теракзорда чиройли бир қизни кучоқлаб рақс қилганмишсиз-а? Уй бир кадам, бошлаб келаверсангиз ҳам бўларди!..

– Мен-а?! – дейди Фарҳод лабига учуқ тошиб: кўрибди-да! Лекин дарҳол пешгирликка ўтиб, одатдагидек, қарши хужум бошлайди: – Қўй, одамни бундай хурсанд қилма. Банкет, кузатув, бошқа ташкилий юмушлар, хуллас, қолишга тўғри келди. Хўш, кимдан чикди бу гап?

– Биринчи қаватдаги Хумайрахонимиз кўрганмишлар. Ё сизга ўхшатганми, қайдам. Ишқилиб, қиз жуда келишган, ёнидагининг эса соқоли бор эмиш. Қоронги теракзорда шуларигача кўзи қандоқ илғади экан, хайронсиз.

– Анови, пиёниста эрига қўшилиб арақ ичадиган хотинми?

– У арақ ичмайди. Гапимизда ичмаган.

– Зинада гандираклаб юрганини мана шу кўзларим билан кўрганман-а!

– Коньяк ичади у.

– Коньяк ичса майли экан-да? Қойил-э! Ҳай, шу коньяк ичганида кўз-пўзига кўрингандирман. Ё туш-пушига кирдиммикан?

– Бировнинг хотини-я, ўйлаб гапиринг, хўжайин!

– Бировнинг хотини бировнинг эрини бундай игво қилмайди, хоним!

– Мен-ку сизга ишонаман, – деб қўяди бечора Зухра таслим бўлиб.

(Блокнот ҳам, ундаги телефон рақамлари ҳам ўшанда гумдон этилган чиқар? Ёки анови телефондаги можародан сўнгми?.. Биттагина рақам эсда турмайдими? Турмас экан, кўнгилдан бир ўчса, ҳаммаси ўчар экан!)

18. Ленинободлик арбоб ош бермоқчи! Бари ҳазил эмиш! Тарих ва шахсчалар

“Қадрли ватандошлар! Мамлакат хавф остида турибди!..”

Уйдалигида эрталаб соат етти-саккизсиз тўшакдан қўзгалолмайдиган одам, бу ёққа келганига, мана, йигирма кунлардан ошибдики, тонг азонда уйғониб кетади – ҳамон ўрганолмади, уйку адашган. Уйғонадию қоронги деразага назар ташлаб олиб, ёстиги остидаги доимий ҳамроҳи – кафтдеккина радиочасининг қулогини бурайди; кечаю кундуз бетўхтов сайраб ётадиган “Эхо Москвы” ахборотларини тинглай-тинглай яна мизгиб, соат тўққизларда аранг кўзини очади.

“Қадрли ватандошлар! Мамлакат хавф остида турибди!..”

Радиони кўйган заҳоти янграган ногаҳоний баёнот Фарходга дастлаб мудроқ ичида қулогига чалинган алоқчалоқ бир алаҳлашдек туюлди. Баёнотнинг давомини эшитиб у туйқус сергак тортди, аммо барибир ишонмади: ўша кунларда огзига келганини қайтармайдиган бўлиб қолган тийиксиз радиочиларнинг навбатдаги ўйинимикан бу? Андак танаффусдан сўнг ахборот матни айнан такрорлангач, ирғиб ўрнидан турди. Ҳазилга ўхшамайди! Ишнинг бундай тескари айланиб кетиши мутлақо қутилмаган ҳол эди. Чунки бугун-эрта платон сократовичларнинг қўли баланд келиши муқаррар бўлиб турарди. Мўйловлюю мўйловсиз дохийлар таълимотига азалдан хуши йўқ эса-да, Тошкентдалигида Фарход кейинги унча-мунча бақир-чақирларга аралашавермаган, лекин кўнгли шу тарафда эди. Баёнотга қулоқ тугиб эса беихтиёр иккиланишга борди: тўғри, ҳақиқатан ҳам ҳаммаёқ бесаранжом бўлиб, томокка емоқ топилмай қолгани рост – сабаби бу ёқда экан-да!

Ахборот яна кайтарилавергач, юраги тошиб, кийим-бошини наридан-бери эгнига илди-да, эшикка юрди.

Коридорда тақ-туқ қилиб пол юваётган фаррош аёлга дуч келди.

– Эшитдингизми? – деб сўради ҳовлиқиб.

– Нимани эшитишим керак? – деди фаррош тўнглик билан.

– Горбачёв кулабди-ку! Аллақайга қамаб ҳам қўйганмиш уни.

Фаррош хотиннинг жавоб-муомаласи Фарҳодни ҳайратда қолдирди – у ишидан бош кўтармай тўнгиллабгина қўйди, холос:

– Баттар бўлсин! Қилмишига яраша!

Фарҳод зинапоядан пастга шўнгиди. Ҳовли сув куйгандек жимжит! Наҳотки, ўзидан бошқа ҳеч ким беҳабар?! Ё адашдимикан, уйку аралаш қулогига янглиш чалиндими?

Шу пайт гулзор бикинидан калтагина бўлиб бир одам йўртиб чиқди. Ленинободлик арбоб экан; тонгги сайрга отланган чоги.

Пиллапоя бошида гарангсиб турган Фарҳодга кўзи тушиб, йўлидан тўхтади у:

– Ия, Фарҳоджон, сизниям сердцангиз чатоқми? Юринг, бирга-бирга прагўлка қиламиз!

– Ҳеч гапдан хабарингиз йўқми дейман-а, домла?

– Қанақа гап? Нима экан? – дея пилдираб яқин келди чол.

Фарҳод ҳозиргина радиодан эшитганларини айтганида собиқ арбоб ҳовлини бошига кўтаргудек қийқириб юборди:

– Э, укажон, ростми? Биртга ош биздан, биртга ош биздан! Горбачёвни чиндан ҳам қамабдиларми? Э, огзингизга шакар! Бизнинг сердцани ўша касофат хароб қилди-да...

Қасамга тирагудек алфозда у қайта-қайта ижикилаб суриштиравергач:

– Боринг, ана, радиодан ўзингиз эшитиб олинг, – деди энсаси қотган Фарҳод.

Чол “прагўлка”сини эсдан чиқариб, янги бино томон йўргалаб қолди.

Ажабо, булар бари нариги тараф-ку?!

Томошанинг қизиги нонушта маҳали ошхонада кўрилди. Кечагина бир дастурхон атрофида ўтирганлар дафъатан қоқ иккига ажралиб, икки тараф бўлди-қолди. Икки тараф,

лекин одатдаги баралла гап-сўзлар йўқ, ошхона таранг, мо-тамсаро сукутда – ҳамма шивир-шивирга ўтган.

Нонуштадан сўнг ҳовлига чиқилгач, ошқора жонланиш юз берди. Норғул-норғул, айримларининг бошида юлдузчали фуражка (бир-иккитаси қаёқдандир қўпол этик ҳам топиб олибди!), чинакам халқ орасидан чиққан, халқ ҳаётининг ифодачилари саналмиш кинохужжатчилар – бир тараф; катак пинжакли, кўзойнак таққан қилтириқ-қилтириқ соф санъат ишқибозлари – бир тараф.

Жанговар этикчилар майдоннинг ўртасига тўдаланиб олган, баланд-баланд овозда хитоб этиб тантана қилмоқда; кўзойнаклилар чекка-чеккада шумшайибгина турибди, аксарияти бинога кираверишдаги ягона телефон теварагида навбат қутаётир – чамаси, олис-олисдаги нажоткорларига уланиб, “Нега бундай бўлиб қолди?” деб сўрамоқчи!

Этикчилар колхоз турмушидан олинган, гира-шира оқшом тасвирларию кувноқ “частушка”ларга бой, ичак-дек чўзма-сакич кинороманлари билан шуҳрат қозонган эди. Кўзойнаклилар эса – дафъатан тушунилиши қийин, диққинафас ҳолатлару мавҳумотга тўла жумбоқнамо асарлар яратиб, олисларга талпингани талпинган. Этикчиларнинг халқчил ижодини булар писандига илмайди, “Жўн, ибтидоий!” дея бурун жийириб қарайди.

Шу чокқача ўртадаги кураш зимдан, пинҳона кечар эди, мана, бугун очик майдонга чиқди...

Бу манзараларни ўзича қизиқиш билан кузатиб турган Фарҳоднинг қаршисида бир вақт Элмира Камолова пайдо бўлди. Бошига қаёқдандир дурра тангиб олган, кўзлари тўла ёш.

– Энди нима қилдик, Фарҳод? – дейди йигламсираб. – Ўзбекистонга қандай кетарканмиз?

Вазиятнинг бу қадар қалтислиги негадир Фарҳоднинг хаёлига келмаган экан.

– Билмасам, – деб қўйди у ҳам хомушгина.

Сўнг бу хотиннинг элбурутдан дурра ўраб олгани эриш туюлиб, ичида гижинди: “Ўзбекистон бўлмаса, ана, Чалд-ратянингга эргашиб Ереванга кетарсан!”

Гўёки унинг кўнглидан кечганини пайқагандек, Камолова галатироқ тумтайиб нари жилди. Бу бечора ҳам бориб қайси тўдага қўшилишини билмайди. Ҳарнечук, ўзимники деб Фарҳоднинг ёнига келган-да.

Эски бинонинг биқинида “Латвия” русумли микроавтобус кўринди, шаҳарга отланиб турганлар гувва шунга ёпирилди. Фарҳод ҳам беихтиёр ўзини машинага урди. Бу хилватхонада ўтириб нима қилади? Борсин, билсин – қани, нима гап экан аслида. Суръатнинг олдига ўтади, балки Викадан хабарлашар – икки кундан бери кўргани йўқ уни.

Машинадагиларнинг аксарияти бояги кўзойнаклилар эди. Гап йўқ, сўз йўқ, бўйинини ичига тортиб кетаётир бари. Телефонга ишонмай, аллақандай бир илинж билан йўлга чиқишган-да. Ўзи ҳали кўнглида тайин бир қарорга келмаган бўлса-да, буларга қараб Фарҳоднинг ичи ачиб кетди. Сўнг ачиниш ўрнини ғижиниш эгаллади: ўзларинг ҳам нуқул бодиликка берилмай, халққа бундай яқинроқ, тушунарлироқ фильмлар олсаларинг ўлармидиларинг?! Мана, ўша мужмалу муҳмал киноларинг бошларингга етди энди. Хорижий фестивалларда уларни кўтар-кўтар қиладиган ҳамфикр-хаммаслак жўраларинг эса – олисда! Бугун улардан бирор наф-нажот йўқ.

Машина Фарҳод кечагина Акушиннинг дабдабали “мерседес”ида талтайиб ўтган йўллардан елиб бормокда эди. Ақобиров ҳозир маза қилиб Хитойда юрибди, бу ердаги киёматдан ҳали беҳабар бўлса керак. Воқеан, қайтиб келганида унинг аҳволи нима кечар экан?..

Истироҳатгоҳдан чиқаётганларида севалай бошлаган ёмгир энди жалага айланаёзган. Йўл қоронгидаги ойнадек ялтиради. Ҳаво тунд, икки ёндаги дарахтзорлар оралаб енгил туман сузади. У ёқдан-бу ёққа зувилаб ўтаётган машиналар қатнови зўрайган.

– Ана улар, ана! – деб қолди шунда кимдир.

Дарҳақиқат, йўл ёқалаб танкаю бронетранспортёр ва бошқа ҳарбий улов-ускуна тизилиб кетган, уларнинг устида қулоқчин-шлём кийиб автомат тутган ёш-ёш

аскарлар кўринар, командирлари эса пастда, қопсимон ёмгирпўшларига бурканганча кафтларини шамолпана қилиб тамаки тутатиб турар эди.

Ахвол ҳақиқатан ҳам жиддий шекилли, шўрлик кўзойнаклилар ўша томонга хавфсираб қарай-қарай баттар ғужанак бўлиб олишди. Шу кўйи шаҳарга етгунча улардан бирортаси чурқ этиб огиз очмади.

Шаҳарга кираверишда эса олдинроқда ўтирган аллаким шодон хитоб қилди:

– Мана, энди концерт тамом, жаноблар!

Бошида фуражкасию оёғида этиги бўлмаса-да, унинг кимлиги аён эди.

Киночилар уйи ҳозиргина ўлик чиққан каби совук хувиллаб турар, кимсасиз эди. Лекин Суръат хонасида бамайлихотир ишлаб ўтирган экан. Унинг айтишича, “анови идора”дан келган Бобковми, Попковми деган бир полковник ҳаммани йигиб, мажлис қилаётган эмиш.

– Аканг эса Хитойларда ўйнаб юрибди! – деб қўйди у бадхохлик билан.

– Ўзинг нега кирмадинг?

– Тушдан кейин яна мажлис! – деди Суръат қўлидаги ручкани столга отиб. – Қарор лойиҳасини тайёрлашим керак.

– Мажлисда нима гап бўлишини ҳали билмайсан-ку, қарорини қаёқдан олиб ёзасан?

Суръат унга ёш болага қарагандек эрмаклаб тикилди-да, олдидаги у ер-бу ерига қалам билан белги қўйилган “Правда” газетасининг биринчи саҳифасини нуқиб кўрсатди:

– Мана, баёотда ҳаммаси айтилган. Шу асосда ёзилаверади-да.

У тагин ишига киришаркан, Фарҳод ёнбошда турган телефонни бери суриб Викага кўнгироқ килмоқчи бўлди-ю, фикридан қайтди – бу ўлгур ҳид олса, суриштиравериб безорини чиқаради, билмагани маъкул.

Эшикда кўзойнагини бурун учига кўндириб олган тўрвадек кампир кўринди:

– Сиздагиси тайёрми, Суръат Нуъмонович?

– Бўлди, бўлди, Гертруда Васильевна, – дея Суръат

когозини олиб илдам столдан турди. – Қолганини Митрофановнинг ўзи эплаштирар.

Кампирни жўнатгач, у хона ўртасида қулоч ёзиб керишди-да, белидаги камарини қайта маҳкамлаб, Фарҳодга юзланди:

– Кетдик! У ёқда дунё ағдар-тўнтар бўлиб ётибди-ю, менинг аллақандай лойиҳага ёпишиб ўтирганимни қара! Юр, бориб айланиб келамиз.

Улар “Баррикадная” метро бекатидан чикиб, “қиёмат қойим” содир бўлаётган манзилларни кеза кетишди.

Асосий қаршилик ҳаракатининг маркази – “Оқ уй” бу ёқда қолиб, Суръат негадир аввал шаҳар ҳокимлиги тарафга йўл бошлади.

Ҳокимлик биносининг гирд-атрофини танкаю бронетранспортёр босиб кетган эди. Ҳарбий интизом тугул, оддий тартиб ҳам йўқ, катта йўлни кўндалангига тўсиб бари аралашқуралаш бир алфозда турибди. Машиналарнинг тепасида оёгини пастга осилтириб ўтирган аскар йигитчалар автоматю бошидаги қалпогини ёнига қўйиб олиб, бири тамаки тўтатиш билан, яна бири музқаймоқ ялаш билан овора.

Сочлари тўзгиб кетган қандайдир қаримсиқ аёл жазавага тушиб, қўлидаги тўрвасини танканинг биқинига ура бошлади:

– Кет! Кет! Йўқол!

Тепадаги аскар бола бепарво елка қисиб, музқаймогини ялайверди.

Зиёлисифат кийинган яна бир аёл бўйнини чўзиб ундан сўради:

– Ҳой йигит, қачон бошлайсизлар энди?

Аскар тагин елка учуриб, еб бўлган музқаймогининг когозини гижимлай-гижимлай пастга отди.

Икки хотин тўрваларини ишга солиб ўзаро бўғиша кетди.

Бир вақт ҳокимлик биноси деразаларидан даста-даста когоз ҳавога уча бошлади. Оломон чувиллашиб шуларга ёпишди. Маҳкама қарорлари, буйруқлар, йўриқномалар ва ҳоказо. Қизик жойи йўқ, бари зерикарли гаплар.

“Ҳозир олиб чиқармиш! Қўлига кишан солиб олиб чиқар экан!” деган миш-миш оралаб колди теварақда.

– Кимни? – деб сўради Фарход Суръатдан.

– Кимни бўларди, шаҳар ҳокимини-да! – деди Суръат локайдлик билан машхур демократнинг номини тутиб.

– Ана, ана! Қаранглар!

Ҳаммага қизиги шу эди. Ҳамма ўша ёққа ёпирилиб борди. Аммо талай фурсат ўтди ҳамки, бино эшигида қаққайиб турган ҳарбий соқчилардан бошқа биров кўринмади.

Сўнгра тагин ҳар алвон мишмишлар юриб колди: “Қочибди! Қочиб кетибди! Қўрқоқ, шарманда! Ие, тўғри қилган-да, бу ерда ўтириб манови кузғунларга ем бўлсинми?! Тўғри қилган, яшасин демократия!”

– Кўряпсанми буларни! – деди Суръат ошнасининг кифтига муштлаб. – Тошкентимизда нима аҳвол экан ҳозир?..

Фарход шу томонини сира хаёлига келтирмабди, унинг назарида, бу тўполонлар у ёққа етиб бормаган, Тошкент ҳамишагидек тинч, осойишта эди. Булар ўзи учун, ўзининг демократияси учун ўлиб-тириляпти-да, Тошкентимизга нима?!

Демократиянинг ўчоги бўлмиш “Оқ уй” олдидаги майдонда вазият хийла ўзгача, нисбаган хотиржамроқ, батартиброқ эди. Танкаю бронетранспортёрлари бу ёққа бостириб киролмаган, негаки ҳаммаёқ тумонат одам, майдоннинг тевараги ҳар турли машиналар билан тўсиб қўйилган – мудофаа мустаҳкам эди. Ҳатто, “бўйинтуруги”дан чиқариб келинган узун-узун бир-икки троллейбус ҳам ҳужумга кўндаланг турарди.

Намойишчиларнинг хатти-ҳаракати, аҳвол-руҳияси ҳам бу ерда бошқача. Курашга шай, чинакам фидойи серкалари йигилган-да. Кимдир машинаси эшигидан оёқларини осилтирганча бемалол хуррак отиб ётибди – бугун тонгги олишувларда хориган бўлса керак. Бир тўдаси давра қуриб қартабозлик билан машғул. У ер-бу ерда буклама каравотлар, омонат дастурхонлар кўзга чалинади. Пишлоғу колбаса, термосларда иссиқ чой, хуллас, ҳаммасидан бор. Ранг-баранг газеталарга тикилиб ўтирганию тўпланиб олиб масала талашаётгани қанча!

Аммо шуларнинг бари-бариди аллақандай бир хўжа-кўрсинчилик, айна чоқда одатийлик руҳи ҳам сезиларди. Гўёки булар бугун эрталаб эмас, неча-неча кунлардан буён мана шундай макон қуриб олган! Гўёки бирдан-бир касб-корлари шу – уй-жойларию бошқа юмушларини ташлаб келиб бу ерда ҳақ деб ўтириш!

Аслида ҳамма-ҳаммасининг диққат-эътибори оппоқ мармардан юксалган анови улугвор кошонада! Ҳамма-ҳамма зимдан ўша бинони белбоғ мисол ўраган минбарсимон балконларга кўз тиккан: Ельцин қачон пайдо бўлар экан, қачон демократия тантанасини эълон қилар экан?

Бинонинг олд қисми майдонга қадар ихоталаб қўйилган, узундан-узун пиллапоялар деярли кимсасиз, фақат икки ёнда қуролланган соқчилар котиб турар, катта эшик олдида ҳам одам шарпаси йўқ эди.

Дарҳақиқат, кутилганидек, балконда жонланиш юз бериб, бир тўда мулозимлар қуршовида оқ сочли, новча бир зот кўринди. Лекин у афсонавор Ельцин эмас, кейинчалик унинг ҳукуматида бош вазирлик қилган киши экан.

Унинг қисқагина нутқи майдон узра шагал тўққандек бир текис қарсағу салламнолар билан бўлиниб турди.

Митинг “Ельцин, Ельцин! Демократия, демократия!” деган хитоблар билан якунланди.

Майдондан чиқиб кетаётганларида Фарҳод “этаги” тушириб қўйилган юк машинаси олдида кимгадир дўк уриб сиёсат қилаётган тиниб-тинчимас Платон Сократовични кўриб қолди. Шу таҳлика ичида ҳам у Фарҳодни таниб, “Ҳа Рамзан, сиз ким тараф?” деб сўрамоқни унутмади. Аммо жавобпавобини кутмай, яна бақир-чақир билан нари жилди.

Икки ошна тушликка “1905 йил” кўчасидаги гуржилар кабобхонасига келиб очиқ айвончада пивоҳўрлик қилиб ўтиришаркан, кўпинча тунд-тажанг юрадиган Суръатнинг дафъатан чехраси ёришиб, ҳазиломуз гап қотди:

– Фарҳод дейман, отанг раҳматли сенинг отингни бекорга Фидель қўймаган экан-да. Мана, инқилобчи бўлмасанг ҳам инқилобларга иштирокчи бўлиб, тарихларга кириб юрибсан, тўғрими? Тарихий шахс десаям бўлади энди сени.

– Секин айтасанми! Тагин де, бир эмас, икки маротаба! Хув шоввоз Рустнинг самолётчаси Қизил майдонга қўнганида ҳам ўша ерда эдим мен.

– Йўғ-э! Қачон, қачон? – дея сўроқламоққа тушди Суръат шунга ҳам гаши келиб. – Нега мен беҳабар? Сира гапирмагансан...

– Курсда ўқиганимизда эди-да. Сен Лиданг билан Валдайгами, Вологдагами кетувдинг. Тошкентга жўнаётиб болаларга ул-бул оламан деб ГУМга кирдим. Қайтиб чиқсам – шу гап. Майдонни милиса ўраб олган. Ода-ам! Яқинлашиб бўлмайди. Тўгри, Рустнинг ўзиниям, ўйинчоқ самолётчасиниям кўзим билан кўрганим йўқ. Мен чикқунча гумдон қилиб улгуришган экан. Лекин ўша вақт ўша ерда бўлганим рост.

– Да-а? Қизик, энди эшитишим... Бугун кечқурун ўзингга ўхшаган яна бир тарихий шахсни кўрасан, огайни!

– Ким экан у?

– Горбачёв!

– Горбачёв?! Тузук тур-э, ё ҳазиллашяпсанми?

– Борганда биласан.

“Ўзбекистон” ресторанида ошпазлик қиладиган Одилбек деган андижонлик йигит ҳар ой таниш ҳамшаҳарларни тўплаб, қўлбола палов ясаб берармиш, бугун ўша ерга бо-ришлари лозим экан.

– Бугун-а?! – деди таажжубланиб Фарход. – Бу ёқда исён бўлиб ётибди-ку, қандоқ бўларкан?

– Исённи туш кўрибдими у, масаллиги келган-да! Нақд Андижондан, самолётда! Қора қўчқорнинг думбаси, сарик сабзи-пабзи дегандай... Исённи исёнчилари қилаверади-да, ўзбегимизни биласан, ошсиз туrolмайди. Аммо жуда мард, чапани йигит. Саккизта боласи бор! Иккови бу ердаги ўрис хотинидан, қолганлари у ёқда.

– Горбачёв дедингми ҳали? Горбачёв нима қилади у ерда? Форосда тутқунликда ётибди-ку у!

– Кўрасан-да! – деди Суръат сирли илжайиб. Энди уриб ўлдирсангиз ҳам бошқа гап ололмайсиз бундан – эски одати.

Ўзи, Фарход боядан бери таажжубда эди. Майдондан чиқишгач, кўча-кўйдаги одамларни кузатиб келди. Ҳеч гапдан беҳабардек ҳаммаси ўзининг кундалик юмуши, одатий югур-югурлари билан банд. Мана шу емакхонадагиларни олинг. Биронтасининг юзида ташвиш-тахлика кўринмайди, бари бегам-бепарво, огзидаги гўштини чайнаб, пивосини хўриллатиб ўтирибди. Майдон тарафларда эса қанча шовкин-сурон, қанча қиёмат бўлиб ётибди!

Бундан чиқди, инқилобу тўнтариш деганлари не бир илинждор тўдагинанинг иши экан-да! Қолганлар бу ёқда пивосини хўплаб, биров-бировига ош ошатиб юраверади...

Лекин бугун Фарход кўрган манзараларда аллақандай юзакиликми, атайинликми ҳам борга ўхшарди. Гўёки бу урхо-урлар бари ростакамига эмас, шунчаки бир ҳазил, ўйин-ўйин... Манови боланинг эса гапини қаранг – инқилоб, тарих, тарихий шахс эмиш!

Ошхўрлик “Ўзбекистон” ресторанининг бикинидаги пасқамроқ хонада бўлди. Қизиги шундаки, расмона чойхонага ўхшатиб унинг ярмига сўри ясалган, шойи кўрпачалару лўлаболишгача ташлаб қўйилган эди. Саккиз-ўн чоғлик одам, асосан шу шаҳарда тирикчилик қилиб юрган ўзбеклар. Дарвоқе, бир ўриси ҳам бор, Тошкентда тугилиб ўсган экан. Фарходни таажжубга солган жойи – ўристабиат кўрингани билан бу ерда ҳаммаси ўзаро ўзбекча сўзлашарди, ҳатто анови ўриснинг ўзи ҳам. Мезбон – Одилбек деганлари кирқ ёшлардаги хўппасемиз, қувноққина йигит экан. Нуқул кафталарини бир-бирига ишқаб, “Қора қўчқорнинг ягига! Думбаларини пичақ билан кесиб-кесиб, а!” деб қўяди завқ билан. Чамаси, ошнинг зирваги аллақачон тайёр, қолганидан ҳам кўнгли тўқ, ўрнидан кимираммай хахолаб қадах кўтаргани кўтарган, кириб-чиқиб хизмат қилиб турган шогирди – ўзи сингари бақалоқ қизгинанинг бикинидан чимчилаб, йўл-йўриқ бериб ўтирибди.

Фарходдан бошқа яна бир бегона меҳмон – Тошкентдан иш билан келган Миркамол ака исмли эллик ёшлардаги барваста, амалдорсифат одам эди. У давранинг тўрида ўтирар, дам-бадам димогида “Дах! Дах!” деб қўяр эди.

– Михаил Сергеевичдан дарак йўк? – деб қолди шу киши бирдан. – Бизни бу ерда кутиб олмақчи эдилар-ку! Ёки митинг-питинглари чўзилдимикан?

Худди шу замон эшик шартга очилиб, остонада Горбачёв пайдо бўлди! Ҳа, ҳа, Михаил Сергеевичнинг ўзи, ўзгинаси! Ҳамма бараварига чапак чалиб юборди:

– Мана, мана! Тўппа-тўгри Форосдан келди! Қутулиб кепти!

Фарҳоднинг оғзи очилиб қолди. Одам одамга ўхшаса бундан ортиқ бўлмас! Бўй-бастию аланг-жаланг қарашларидан тортиб овозию гапириш-қўйишигача – ўша-ўша! Тавба! Афтидан, келбати у зотга яқинлигини билгану тақлид қилавериш баттар ўхшашиб кетган. Ягона фарқи – пешонасида анови машхур қизгиш нор кўринмасди, холос.

Ажабтовур қиёфадошнинг бу тахлит бетакалуф, ҳазил-мазах билан қарши олинишию тўрга эмас, пойгакроққа ўтказилиши Фарҳодга эриш туюлди, ҳатто бир оз малол келди. “Горбачёв”нинг ўзи эса парво қилмас, келасолиб гапга араллашиб, “консенсус”, “конфронтация”, “плюрализм”ларини бошлаб юборган эди.

Фарҳоднинг биқинида ўтирган тенгдошроқ йигитнинг пичирлаб ахборот беришича, бу одамнинг исми Бадриддин экан, асли тошкентлик хўжалардан; шу ерда ўқиб, уйланиб, яшаб қолган, аллақайси бир илмий тадқиқот институтида оддий ходим бўлиб ишлар эмиш. Вассалом.

Ош келди, мактаб-мактаб ейилди, иримига бориб ошатилади ҳам. Кейин хангома бошланди. Бу ерга йигилгунча ҳамма гаплари гапирилиб адо қилинганми, бугунги ағдар-тўнтарлар хусусида деярли сўз бўлмади. Чойхонада чойхонабоп мавзулар ярашади-да.

Фарҳод ёнидаги йигит билан тиллашиб қолиб, ҳаво олгани иккаласи ташқарига чиқди. Қайтиб келишса, даврада “консенсус” тугаб, аллақачон “конфронтация”га ўтилибди – “Горбачёв” тўрда ўтирган Миркамол ака билан ташлашиб ётибди.

Анови майдондаги исён руҳи ниҳоят чойхонамизга ҳам етиб келибди-да.

– Ўзбекистоннинг бир йиллик пахта хосилию олтини ўзида қолса, биласизми, ҳар бир ўзбекнинг туваги тилладан бўлиб кетади, биродар! – дерди “Горбачёв” ҳақиқий Горбачёвга ўхшаб – истехзоли нимтабассум билан сўзни чертиб-чертиб.

– Ўшанда ўзлари ҳам Ўзбекистонга кўчиб борсалар керак-да, а? – дея оёқдан олди Миркамол акамиз.

– Нима қиламан у ерда?

– Ия, ўша тилла тувакнинг сизга аталганини келтириб беришимиз керакми энди?!

– Шахсан сиз келтирадигани ўзингизга буюрсин! Ай-тайми, заррача ҳам миллат туйғуси йўқ экан сизда, билиб қўйинг!

– Сиздагиси ҳам татир бизга, сиздагиси! Шу ердан туриб экспорт қилаверасиз-да. Биз ўрганганмиз бунга... Менга қаранг, огайни, бунча бировга ўхшамоққа тиришиб нима қиласиз-а? Горбачёв бўладими, бошқасими!..

– Сиз – коммунистсиз! Қип-қизил коммунист! – деб юборди “Горбачёв” иложсизликдан очиқ хужумга ўтиб.

– Худога шукр, коммунистман! Бундан фахрланаман ҳам! Ҳа, алам қиялпими? Мана, сизга ўхшаган бакироқларнинг ахволи, кўриб турибмиз-ку!

Шунда “Горбачёв” ўзи билиб-билмай башорат қилсами денг:

– Эрта-индин сизнинг ҳам ахволингизни кўрамыз!

Ёнидаги шеригининг бемаврид луқмасига чалгидими, Миркамол ака тўрдан туриб қандай узалдию қачон мушт солди – Фарход кўрмай қолди. Қараса, сўридан учиб кетган шўрлик “Горбачёв” ерда думалаб ётибди. Деворга урилиб тушган шекилли, пешонаси қонаб, худди Горбачёвникига ўхшаш тож ҳосил бўлибди. (Айнан мана шу ўринда биз ҳам бекинмачоқ ўйнамай, қўштирноқсиз атасак ярашарди уни!) Қани, ҳозир бир фотоаппарат бўлсаю дунё бу томошани кўрса!

Чиндан, шу тобда иккала Горбачёвнинг ҳам холига май-мунлар йигларди. Бири – мана, қонга беланиб ерда ётибди, униси қон ютиб тутқунликда ўтирибди!.. Коммунистлар дастидан дод!

Мусофир ҳамшаҳарларнинг бегона юртдаги ошхўрлиги ана шундай нохушлик билан яқун топди. Қўшниси аза тутиб ўтирганда тўй бошлаганнинг аҳволи!

Тун яримдан огиб қолган эди. Фарҳод ноилож Суръатга эргашиб Шёлковога жўнади. Лекин ҳар доимгидек пушаймон бўлди. Суръат уйдан аллақандай ойнача топибди, ўтган ҳафта калит берганини писанда килиб, кимни олиб келган эдинг, дея тусмоллайвериб жонига тегди. Айтмади, албатта. Бунга гап айтиб бўладими?

Кимга айтиб бўларкан, хўш?..

Эртаси тушдан кейин истироҳатгоҳга келса – бу ерда яна бир томоша! Маст-аласт этикчилар майдонда бақир-чақир килиб юрибди, кўзойнақчилар эса гунгурс; бир тўдаси ҳадеб телефон атрофида айланишади, бошқалари радиочасини кулогига босиб дарахтзор оралаб пана-паскамни кўзлаган. Уларнинг кўпчилиги кечки овқатда ҳам кўринмади.

Этикчилар шу кеча ҳўв бир маҳалга қадар емакxonани бошларига кўтариб тантана нашъасини суришди.

Индинига бориб вазият бирдан тескари тус олди. Шу кунлар ичида гапиришни ҳам унутган кўзойнақчилар энди тил чиқариб, бир-бирини қутлаган, бир-бирини қучоқлаган, кинохона фойесига телевизор олдидан бери келишмайди денг!

Этикчиларнинг баъзилари аллақакча гойиб бўлиб қолди. Йўқ, ўзлари эмас, бошларидаги юлдузчали фураж-каларию оёқларидаги тўқир этиклари...

Ўша кунни тушликда Фарҳод ленинободлик арбобни кўриб, “Ошимиз қачон энди, домулло?” деган эди, “Э, серд-ца қурғур...” дея қўкрагини чангаллаб ўтиб кетди у.

Икки кундан кейин Фарҳод Тошкентга қайтади. Элмира Камолова билан бирга. Самолётда, ёнма-ён ўтириб. Бобурми, Бабёри учинчи ўриндикда пишиллаб ухлаб қолган. Иккаласи йўл бўйи гаплашиб келади. Туппа-тузук аёл экан. Фарҳод ўйлаганидек бир тегманозик танноз эмас, кибру ҳавоси ҳам йўқ. Айниқса, ширин-ширин бураб ўзбекча

сўзлашлари! Фақат гап айланиб эрига келганда “Да ну его! Пьёт, пьёт!” деб куйинади, холос.

Ўша йилги кинофестивалдан сўнг уч-тўрт кун ўтиб Устоз вафот қилганида Киночилар уйидаги мотам маросимида уни кўриб Фарҳод танг қолади. Бошидаги хув дуррасини айтмаса, худди тўйда юргандек! Узоқдан туриб одамга шодон қўл силкиб кўйишлари-чи!

Кейинчалик ҳам уларнинг муносабати ҳамиша илиқ, дўстона бўлади. Фарҳодга алоқадор қайсидир фильм ҳақида Камолова каттакон мақола ёзиб, сценарий жихатини айникса кўкка кўтариб мактайди. Боку ва Душанбе кинофестивалларига икковлон бирга бориб келишади.

Аммо, қизиқ, Фарҳод қачон уни кўрса, Чалдратяни сўрагиси келаверади: у ҳозир қаерда, нима ишлар қияпти, хат ёзишиб турасизларми?

Яна, уни кўрганида ўша алам-изтиробли кунлари ёдига тушади: багтол Ақобиров; Вика, Вика, Викторияси...

19. Нотавон ўч. Рухсатсиз юролмайдиган арбоб

...Ўша воқеа киножамоатда роса гап-сўз бўлган. Нима эмиш, ёш сценарист Фарҳод Рамазонов машҳур режиссёр Равшан Ақобировни уриб огиз-бурнини қонга белабди! Фарҳод-а? Устозини-я?! Оббо шоввоз-эй! Девдек одамни қилтириқ бир йигит қандай уради, қандай қулатади? Дарвоқе – нега, нима учун? Можаро нимадан чиққан экан ўзи? Фарҳодники сал ошиброқ қолибди, нимадандир жини кўзиб, солиб юборибди-да... Ва ҳоказо.

Худо шоҳид, сен ўшанда огзингга бир култум ҳам олмаган эдинг. Анов телефондаги машмашадан сўнг ўзингни кўярга жой тополмай қутуриб юрганинг рост, аммо заррача кайфинг йўқ эди. Ишдан чиққач жимгина уйингга кетаверсанг-қу олам гулистон эди-я! Кетолмадинг-да – уйга борсанг, нақд ёрилиб ўлгудек бўлаверардинг. Кеча куни сценарийси тасдиқдан ўтиб, боши кўкка етиб юрган бир ҳаваскор муаллиф хиралик билан ёпишиб олди. Сира сени кўйиб юборгиси келмайди, хурсанд.

“Фестиваль” ресторанида эдиларинг. Ақобировни сен тасодифан кўриб қолдинг. “Айириш белгиси” лақабли (исмида ҳам, фамилиясида ҳам шу аломат бор, аммо ўрисчада қўйилмайди), лаънати машҳур “Босмачфильм” намояндаларидан саналмиш Талъат Рафъиуллин билан чорбурчак устунга тақаб қўйилган столда ўтирган экан. Чамаси, Ақобиров пойтахт истилоларидан гурунг бермоқда: олдим, эгалладим, қўйишмади-да. У ҳам сени кўрганига шубҳа йўқ, лекин куруқ деворга бокқандек бир назар ташладию виқор билан тесқари ўгирилиб олди.

Сен шу тобда муаллиф-мухлиснингнинг мулозаматига ҳам қарамас, гапларини ҳам эшитмас эдинг. Устма-уст тамаки тутатиб, бир нуқтага тикилиб ўтирардинг. Чорбурчак устун тарафга боз қайтиб кўз ташламоқдан кўрқар, ҳам алланечук уялар, ор қилар эдинг. Миянгу вужуд-вужудинг қизиқ-қайнаб кетган.

Бир маҳал аста ўрнингдан турдинг-да, иккиланиш йўқ, тараддуд йўқ, мақсад-муддао ҳали мавҳум – ўша томон қадам босдинг.

Ақобиров гап билан овора, сени кўрмас эди; унга рўбарў ўтирган Рафъиуллин қулочини ёзиб, “А-а, Фарҳад, дорогой, талантливая молодежь!” дея артистона мулозамат билдирган бўлди. Шунда сенга кўзи тушган Ақобиров тагин боягидек совуқ қараш қилдию индамай шеригига юзланиб олди.

Сен уларнинг бошида бир дам қарахтомуз қакқайиб турдинг: нима қилай, нима қилиш керак? Анови шармисорликдан чиқиш йўли борми?

Бор!

Кутилмаган зарбдан девдек одам ағанаб тушди. Ерда думалаб ётаркан, у кафтининг орқаси билан даҳанини артди – нима, еган-ичгани оғзига келдимикан? Кейин бир сўз демай масқараомуз илжайиб қўйди.

Ваҳима ичида жойидан туриб кетган Рафъиуллин ўзича сенинг йўлингни тўсиб олган эди: “Ты чё, ты чё! Эсингни едингни, Фарҳод? Хулиган такой!”

Кўшни столлардан ҳам бостириб келган уч-тўрттаси давра қила бошлаганини кўргач (ҳазил гапми, “бепоён юрт” киночиларининг сардорини бир жўжахўроз дўппослаб ётса!), сен тишларинг орасидан вишиллаб “Мараз!” дедингу шартта сафни ёриб ўтиб ресторанни тарк этдинг.

Бироқ бу можаронинг асл сабабини икки кишигина биларди: ерда думалаб ётган анови арбобу еру кўкка сигмай юрган ўзинг!

Йўқ, яна бир одам!..

Тўгри, сал олдинроқ Адҳам Делондан ҳам эшитган эдинг: у “Тулянинг қизи”ни нимқоронги хуфя барда Ақобиров билан кўрган экан. Бошқа биров бўлса хаёлингга гап келмаслиги мумкин эди, аммо Ақобировни сен билмай ким билсин!

“Табриклашинг мумкин, съёмка бошланди! – деди Вика телефонда тантанаворлик билан; овози тиниқ, жаранглаб эшитиларди. – Ишонасанми, Соқуровнинг фильмида! Ҳа, ҳа, Ақобиров гаплашиб берди. Нима қипти?!” “Кейинчи?” дединг қизишиб сен. “Кейин... Намунча бақирасан?” “Кейин-чи, кейин нима бўлди, гапир?!” “Нима бўларди, ўзинг биласан-ку! Тегажоглиқ қилавериб қўймади-да... Биз барибир бирга бўлолмаймиз, Фарҳод, тушунсангчи! Сен у ёқда, мен бу ёқда...” “Ахир, мен сени яхши кўраман!” “Нима, мен ёмон кўраманми сени?! Лекин нима қилай?” “Вика! Тўгрисини айт: бўлдимми?” “Бақирма! Сен ҳаммасини билишинг шартми?!” “Ҳе, энангди!..”, дея бу ёгини ўзбекча қилдинг, ўзингча Отелло бўлиб. Телефон аппарати бақувват экан, бирор жойи дарз кетмабди – зарб баравар тушган шекилли-да. Бунинг устига давлатники...

Ақобиров ҳеч кимга арз қилмади. Арз қилса, агар хоҳласа – сендек бир безорини кино соҳаси-ку майли, Тошкентдан ҳам учуриб юбормоққа қурби етарди. Нечундир шунга бормади. Кўп ўтмай унинг катта пойтахтга кўчиб кетгани хабари чикди.

“Айириш белгиси” ҳамон сенга дуч келиб қолса, саломаликсиз, алланечук четланиб, билинар-билинемас бош чайқаб ўтарди. Кечаги замон бўлганида-ку бирон бир салбий босмачи ролига синаб кўрармиди!

Ўша кунлар чўпдек бўлиб қолган эдинг. Томогингдан ҳеч нарса ўтмасди. Дам-бадам нафасинг қайтиб кетаётганга ўхшарди: мана, мана, сўнггиси! Ичингда бир фарёд бордек. Юрак йигляпти, юрак аза тутяпти! Кечалари уйку йўк. Гўё шундай бахтсизки, бу дунёда ҳеч ким, ҳеч нима сени юпатолмайди, жонинг халқумда, омонат! Хотину бола-чақа дегани ҳам кўзга кўринмайди. Ўз-ўзингдан ох уриб юборасан. Зухра буларни ё сезмасди, ё ўзини сезмаганга оларди. Бечора хотин!

Ўша кезларда машҳур “Маэстро” қўшиги кулогингга чалиндими, қаерда турган бўлмагин, дувиллаб кўзларингдан ёш оқиб кетарди.

Касалхонада ётиб чиқдингу пича ўзингга келгандек бўлдинг. Ўйлаб қаралса, бу ҳам бир дард экан, номи ўша – Вика, Вика, Виктория, Дилдория, Дилдор... Алам, алам!

“Ишқ жинниси” Шайх Санъон билан ана шундай девонаваш кунларингда ошно бўлган эдинг, эсингдами? Юрсанг ҳам, турсанг ҳам хаёлингда – бундан минг йиллар муқаддам яшаб ўтган, мусулмон оламини ағдар-тўнтар қилиб юборган мўйсафид ошиқ ривояти, унинг шўх тарсо қизга оташину омонсиз мухаббати, комил эътикодни кунфаяқун этган ажиб ишқ савдолари, хорликлар, хўрликлар... Ўзинг-да баайни Шайх Санъон бўлиб кетган эдинг ўша кезлар!

Бу ном, бу ривоятни сен илк бор ҳув ёзувчи акахонингдан эшитгансан; онда-сонда учрашсаларинг-да, минг йиллик кадрдондек бўлиб қолган эдиларинг. Бир оқшом тасодифан дуч келиб, “кетдик-кетдик” билан Чигатой мавзесида янги расм бўла бошлаган кабобхона-ҳовлига бордиларинг. Узоқ ўтирилди, узоқ отамлашилди. Ҳеч кимга айтмаган дардингни сен шунда дoston қилдинг-қўйдинг. “Э, Шайх Санъон бўлиб кетинг-э! – деди негадир бирон лукма солмай жимгина тинглаган ёзувчи. – Ўттизинг нари-берисида ўзи шундай бир чайқалиш-силкиниш бўлади йигит кишида. Акангиз кўрмаган дейсизми, эҳ-хэ-э! Сиқилманг, сабр керак, ўтиб кетади бари”. “Билмадим-ов...”, дединг сен баттар

сикилиб, чунки “Ўтиши”ни-да истамасдинг дил-дилинда: кейин нима қиламан, қандоқ яшайман?! “Ўтади, ўтади, кўрасиз! Анов кўлингиздагини олинг-да, қулоқ тутинг”, дея у Шайх Санъон қиссасини сўзлаб берган ўшанда. Сен эса ҳаяжонга тушиб, бирдан қизиқиб қолгансан. Кейин ул гаройиб кекса Мажнунга алоқадор неки бўлса топиб, ўқиб чиқдинг.

“Ишқ исёни” шу тариқа дунёга келган эди...

“...Маҳобатли бутхона. Атрофда роҳиблар, бутпараствлар виқор билан саф тортган. Анчайин хангаматалаб бекорчилар ҳам бисёр.

Баланд кўшқдан бир-бир босиб нозу навозиш ила соҳибжамол тарсо қиз тушиб келади. Келиб оқ соқолли, оқ саллаю оқ хирқали, заранг асога таяниб турган мўйсафиднинг ёнидан жой олади.

Тўпланган издихомнинг кўзи шу иккисада.

Шўх тарсо соқий тутган майни бир ютум қилиб, сўнг яна лиммо-лим тўлдирилган қадахни мўйсафидга узатади:

– Ол! Охирига қадар сипқарасан, эй мусофир зот! Билиб кўй, бир қатраси қолса ҳам муродинг ҳосил бўлмагай!

Бармоқлари қалтираб чол қадахни лабига олиб бораётир... Мана, дастлабки қултум...

Оппоқ соқоллар узра май, хира қорачиқлардан эса ёш томчилайди...”

“...Бутхона олдидаги кенг майдон. Ўртада гулхан гуриллаб кўкка дўзах ўтини сочади.

Теварақда ўша издихом, ўша масҳараомуз башаралар.

Ҳануз ўша-ўша қиёфадаги мўйсафид “Каломуллоҳ”ни кўксига маҳкам босганча оловга боқиб зир-зир титраётир.

– Бўл, бўл! Отсанг-чи, эй чол!

Бутхонанинг баланд туйнугидан ярқ этиб оловдек жамол юз кўрсатади. Шўх тарсо!

Нурсиз кўзларини ўша томонга бир тикиб олган афтода мўйсафиднинг қурукшаган лаблари охиста пичирлайди:

– Ё Раббим, гумроҳ бандангни ўзинг кечиргайсан!..

– Бўл! Бў-ўл! Ташла энди, ташла!

Аланга домига учиб тушаётган муқаддас китоб... Кейин, бирин-бирин – оппоқ дастор, оқ хирқа, сахро зарангидан ясалган ирғай асо...

Атрофдаги оломоннинг голиб қийқиригию олқишларини бутхона шинақларидан таралмоқда бўлган нолавор арғунин садолари босиб кетади...”

“...Қафассимон бир хужра. Фалакка илтижо қилаётган каби, хона ўртасида шифтга тикилиб турган зотни дафъатан танимоқ осон эмас. У энди тамомила бошқа либос, бошқача қиёфада. Соқол-мўйлови такрон қирилган, бошида насроний қалпоқча.

“Янги одам” ногаҳоний бир жазавада белидаги чилвирни шартта ечиб, бурчакка отади.

Отади-ю, қай томон кўз тикмасин, тарсо қизнинг ўтдек нигоҳига дуч келаверади...

Кейин жонҳолатда бурчакка ташланиб, зуннорни тўрт айлантира белига боглайди...”

“...Поёнсиз сахро. Икки қўлида чалажон тарсонни кўтариб олган Шайх мотамсаро одимлаб уфқ сари кетаётир. Ортидан муридлари, халфалари...

Шайх севикли ёрини баланд бир бархан узра авайлаб-гина ётқизади-да, қоқшол қўлларини кўкка кериб нола қилади:

– Шунча синову синоқлар эвазига банданга раво кўрганнинг шу бўлдими, ё Оллоҳ?!

Дафъатан кўкдан гумбураб садо келади:

– Бу оламда ҳеч зотга буюрилмагани сенга насиб этди, эй бандам, шукр қил!

Тиззалари дир-дир букилиб, мўйсафид ошиқ навқирон, аммо энди тирикликни тарк этган маъшукаси устига қулайди...”

Бадий кенгашдаги инсофлию ноинсоф барчаси киноқиссани бир овоздан мақтаб берди, лекин... асар долзарб замонавий мавзуда эмас!

Сўнгра ноилож уни журналда бостирдинг. Биров ўқиди, биров ўқимади.

Беш-олти йиллар бурунмиди, ҳамон эски пойтахтдан оёқ узмаган Адҳам Делон хабар келтирдик, ташландик сценарий қайси йўл биландир, мудом меҳрибону мудом хожатбарор Гуля Лагутинанинг кўлига тушиб, Валерка исмли бир ошнаси орқали уни Ҳолливудга жўнатганмиш. “Хотинчалишроқ таниши бўларди, ўша эмасмикан мабодо?” деб сўрадинг сен беихтиёр қизиқиш уйғониб. “Унисини билмадим-у, Гулянинг айтишича, ҳозир телевидениенинг дасти дарозларидан эмиш у”, деди хабарчи.

Шу-шу, “Ишк исёни” бедарак кетган эди. Мана, энди бошқа гап чиқиб турибди. Кимга, қай бирига ишонмоқни ҳам билмайди киши бу замонда!

У ёғи-ку майли, лекин Шайх Санъонга мафтун бўлиб, юрак-юракдан берилиб ёзганинг рост эди уни. Хўш, энди айтчи, башарти тақдир амр этса, ўша гаройиб ошиқ мисол сен ҳам белингга зуннор ўраб, тўнгиз боқмоққа рози бўларми эдинг?..

Кўй, кўй, гапирма – бунисига энди огиз очмаганинг маъқул, огайни!

...Асли, орадан шунча йил ўтганидан кейин бу савдоларни эсламоққа хожат бормиди денг!

Бор экан-да, эсламай илож қолмади-да – мана, бугунга келиб мажбурсан. “Мен-ку сени эсламасман ҳеч, сен тушарсан аммо ёдимга”. Шоир эсламаган бўлиши мумкин – серсевги, ҳардамхаёл бир кўнгил, ёки гапнинг қофияси учуноқ шундай дегандир, аммо сен гоҳида ўйларга толмасмидинг, бот-бот ёдингга тушмасмиди у? Тўгри, бугун энди бошқа одамсан (азалдан ҳам ўзи шундай бошқача бўлмоқни, бошқача яшамоқни орзу қилардинг!), лекин ўтган кунларингдан ўша-ўша саҳифаларни юлиб ташлаш чораси бормикан? Шундай килмоқ керакми ўзи? Унда бир тутамгина умрдан нимаси қолади?..

Қизиқ, баъзан ҳаётингизнинг қораламаси оралаб – хомаки бир ҳаётда яшаб тургандек бўласиз. Гўёки теваарак-атрофингиздаги одамлар ҳам, воқеа-ҳодисалар ҳам ўткинчи, омонат, уларни яна бир карра, яъни расмонасига кўрмоқ, бошдан кечирмоқ ҳали олдинда қутаётган каби шошиб, бе-

парво юраверасиз. Ҳолбуки, буларнинг ҳар бири бетакрор, бор ҳаётингиз – мана шу, умр деганлари – шу, тамом! Тақдир йўлларида яккаш ўзингиз ўйлагандек, орзу қилгандек топ-тоза, бирон гард юқтирмай ўтиб бўлмас экан. Гоҳо етти ухлаб тушингизга кирмаган гирдоб ё мағзаваларга йўликасиз, аммо уларни четлаб-айланиб эмас, айнан кечиб ўтмоққа маҳкумсиз! Шунда, ана шунда!.. Демак, гап бу муқаррар хас-хашагу лойқа-қуйқадан имкон қадар фориғланиб боришдагина қолар экан. Лекин буниси ҳам осон эмас-да, аксар қутулмоқнинг иложи йўқ-да: барибир кечаги кунларингиз таъқиб этаверади.

Тақдирга тик қараб, мардона туриб бермоқдан ўзгаси бекор! Ҳаёт тантига – танти, тантилар билангина хисоблашади.

Одамзоднинг ўй-хаёллари, қилмиши, машғулоти унинг қисматига таъсир ўтказмай қолмас экан. Дейлик, сен нега келиб-келиб Шайх Санъонни ёздинг? Чунки нимаси биландир ўшанга яқин бир ёзуг бошинг узра қўланка солиб турарди. Янада аниқроғи – имконсиз ишқ савдоларига гиррифтор бўлмаганинда, сен шу мавзуга қўл урармидинг ёки уни бу қадар эҳтирос ила қозоғга тушира билармидинг?! Сен қайда-ю, минг йиллар нари яшаб ўтган жунунваш кўнгил, унинг илоҳий талпинишлари қайда! Аммо ўртада сизларни ўзаро боғлайдиган нозикдан-нозик бир ришта – бир-бирига талпинган икки кўнгилни бир-биридан жудо этадиган кучларга қарши норозилик исёни йўқмиди?! Бу омонсиз муҳорабада ким голиб келгани эса аён. Шайх Санъон, Шайх Санъон...

Сен-чи, сен ким бўпсан! Дарвоқе, ким эдинг? Бугун амалдорлик курсисини маҳкам чангаллаб ўтирган санъат арбоби у вақтлар ҳали одам сифатида ҳам, эркак сифатида ҳам гўрғина, содагина, худо берган унча-мунча истейдоди орқасида анча-мунча ном қозонган, аммо чўнтаги қуруқ, кўнгли-да саёзгина, бесабр, сердаъво бир йигитча эди, холос. Мана, энди умр ҳам бир манзилга етиб қолгандек: оқи – оқ, қораси – қора. У кезларда бир мўъжиза рўй берадиган каби эрталаблари завқ билан, қувонч билан ўрнингдан

турардинг: бугун албатта!.. Энди эса ташвиш ичида кўз очасан: бугун яна қаерим огрир экан? Ёшликнинг ўтиши, кетиши – қувонч ва умидларнинг хиралашуви, аксари барбод бўлуви эмасми? Бу ёғи энди бари беш қўлдек аён бўлиб қолади. Ҳа, худонинг ҳар куни қўнгилдаги бир чирокча липпа ўчади, кун сайин уларнинг сони камая боради...

Бу орада дунёнинг агдар-тўнтар бўлиб кетганини айтмайсизми! Энди аста-секин совиш, чалгиш, унутиш, олдингисига асло-асло ўхшамаган овунчоқлар, бошқа дарду балолар гами... Ёзувчи акахонинг айтганидек, бари ўтар экан. Ўтди.

Тўгри, гоҳо уни қаттиқ қўмсаб кетганинг, кўргинг, ҳечқурса, телефонда бир огиз сўзлашгинг келганлари рост. Аммо телефон рақамини қандай топасан энди? Блокнот йиртиб ташланган, йўқ қилинган! Қаерга бориб, кимдан сўрайсан? Дарвоқе, Руставели кўчасидаги ивирсиқ хонадон, ўзини ёш, ҳар борада билимдон кўрсатмоққа уринадиган жикиллоқ хотин, “телняшка” кийган пахмоқсоч грек чол... Тирикмикан улар ҳозир? Ёки қавмига қўшилиб бирор элга кўчиб кетганми? Мана, ҳатто Зебо, ўзимизнинг Зебогинамиз кетди-қолди-ку! Анови физик-лирикнинг қўлини рад этиб, нечундир сизлардан ҳам аразлаб юра-юра, хориж радиосига ишга ёлландию Лондонга жўнаворди. Бир арабга теккан, турмушидан чандон рози, ўқтин-ўқтин синглисига ҳар нав чойлардан тухфа юборади. Баъзида “Зебонинг чойидан дамла, Зебомизнинг чойидан!” десанг, Зухра сенга галати тикилиб қолади. Хотинларни тушуниш кийин. Ўзининг опаси-ку!

Равшан Ақобиров деганимиз ҳам борган жойида тиниб тургани йўқ. Бир йил ўтар-ўтмас, олатасир ичида эгаллаган мансабини у ошнаси Глеб Ақушинга топшириб, эр-хотин Канадада яшайдиган қизлариникига кўчиб боради; қизи Патрис Лумумба университетида бирга ўқиган канадаликка эрга тегиб, ҳозир жуда бойиб кетган экан. Кейинроқ либосчи рассомни қизиникига ташлаб, бир яхудий аёлга илашадию Ақобировимиз Лос-Анжелесга қараб йўл олади. Ўша кезлар унинг машҳур Феллини Ўзбекистон ҳаётидан ёзган сцена-

рийними, асли отаси ўзбек бўлмиш бир журналист аёлнинг аллақандай китоби бўйичами, кино олмоқ ташвишида юрганини эшитганинг бор. Яна қайдам, у ёғи худога аён. Бирок тўрт-беш йил бўлибдики, у томонларда ови юришмай, тагин эски пойтахтга қайтиб келганмиш. Келиб яна...

Қизик, нега у ўшанда ерда думалаб ётаркан, бир сўз демай фақат масхараомуз илжайиб қўйган эди сенга? Қилган номардлигидан мулзамлик аломатимиди бу ёхуд голиблик тантанаси? Кейингисидир, кейингиси. Мана, ҳамма гап маълум бўлди-ку...

Акобировдан олган мактубингдаги сўнги жумлаларни эслаб, шу тобда кўнглинг алланечук ҳазин тортди, кўзларингга ҳатто ёш келиб кетди: “Акангиздан ҳалиям ранжиб юргандирсиз? Қўйинг, бари ўтди энди... Мен бир тузук меҳр кўрмай, мусофир юртларда дарбадар ўсган гариб бўлсам, нимамдан ўпкалайсиз, укам?!”

Эсиз – сарсон, саргашта умр!

Дарвоқе, ўгли ҳозир Тошкентда эмиш, телекомми-пелекомми деган наврасм жойларда ишлармиш. Айтишларича, хўжайинроқлардан. Ёшлар ўсяпти-да. Ўзини танимайсан, кўрмагансан сира. Унда кўрган-таниганларингдан сўзла... Ҳа-я, анови муштумзўр коммунист Миркомил акани бир-икки маъракада учратганинг-чи! Бошида саватдек салла, узун мовут яқтак кийган – биппа-бинойи мулла бўлиб олибди. Амри маъруфни жойига қўяр экан аммо! Минбарларда сайраб машқини олган-да, мушт ўқталиб маъруза қилмоқудум эди-ку унда. Энди ўша муштлар шалвираган энглар ичида, лекин пайт пойлайди – тўқмоқ доим тайёр!.. Айтгандай, коммунист мулламиздан мушт еган ҳув шўрлик қиёфадод ҳозир бормикан, тирикмикан? Ёки шундай муштанавериб адо бўлганми? Горбачёвнинг ўзи соғ-омон юрибди-ку, сояси ҳам юргандир-да ўша ёқларда!

Ана энди ўзингдан гапир! Ўзинг... эл қатори. Йўқ, элдан зиёдароқ, албатта. Тагингда дабдабали мансаб машинаси, қўл остингда ҳақ деб тургувчи, аслида сердаво, сергавго кўп соқолдору бесоқол. Гапинг – гап, сўзинг – сўз. Бу ёқда уй-рўзгор бут, бари бадастир. Ишларинг бир текис, бир

маромда. Уч қиз жой-жойини топиб кетган. Ия, тополмаган биттаси қайтиб келиб ўтирибди ҳам. Ҳай, пешона-да, начора?

Тагин нима эди? Гапир, гапир... Қани, йўл бўлсин, қаёққа отландингиз? Нима мақсадда? Кимдан рухсат олиб, хўш?

Биламиз, сафарга ижозат сўраб юқори ташкилотдаги синашта, яқин тутган кишинга мурожаат этдинг. Идора ахли орасида “Хосхона ака” деган лақаб орттирган, hafta сайин келиб юмшоқ диванда ялпайганча тўкин зиёфат еб кетадиган бу масбул мутасадди кунора машина тилаб ҳам безор қиларди: “Кеннойингиз “Ипподром”га тушмоқчи эди”, “Катта қизимиз овсиникига бормоқчи экан, шунга...” Бу гал у қутилмаганда тўнини тескари кийиб олди: “Фестиваль деганлари ёш-ялангники, артист-партистники, сиз бориб нима қиласиз, ака!” “Ия, мен шуларнинг раҳбариман-да, ўша артист-партистнинг”, дединг муроса қилмоқ учун. Хулосавий жавоб бундай бўлди: “Сизнинг у ёққа боришингиз мақсадга мувофиқ топилмади, ака, ранжимайсиз”. “Қайси мақсадга?” дединг атай талмовсираб. “Нима, ёш боламисиз?!” “Мен асли фестивалга ҳам бораётганим йўқ, бошқасига ҳам. Оилавий ишлар чиқиб қолди, биродар. Бунисига рухсат бўлар?” Телефон гўшаги қўйиб қўйилган экан...

Самолётнинг овози ўзгарди. Худди юк ташлагандек енгил учаётир. Пастляпти чоги.

Ие, тепангдаги ким бўлди?

Бахтиёр экан, Бахтиёр. Жилмайибгина сенга термилиб турибди. Афтидан, ниманидир сўрамоқчи – сўраяпти ҳам. Ҳозир, хозир... Кулоқ ортига секин бармоқ юбориб, силаган бўласан. Ана, энди гапир, болам.

– А-а?

– Сиз шу ерда ўқигансиз-а, Фарход Мирзаевич? Мен шундай десам, анувларингиз... Гаров бойлашиб турибмиз-де.

– Мен... – деб бошлайсан-у, дафъатан томогингга нимадир тикилган каби гапиролмай қоласан. Қулимсираб қўясан, холос.

Нима ҳам дер эдинг, огайни!..

20. Олис кечмишлар шахри. Салом, Фарҳод Фарҳод ўғли!

У иллюминатор ойнасидан қараб, беихтиёр солинчогига қўл чўзди, мурватни тоблаб қўйди. Кулоқ-миядаги шовқинни самолётнинг бир маромдаги гувиллашию йўловчиларнинг безовта гала-говури босиб кетди.

Самолёт ваҳимали тебрана-тебрана оппоқ парқув булутлар бағридан чикди-да, вазмин гувраниб пастга шўнгиди. Шу қўйи талай замон кўм-кўк ўрмонлар узра учиб борди.

Салон пештоқидаги телевизорда намоиш этилаётган аллақандай техникавий мўъжизалар ўрнини осмон харитаси, манзилга яқинлашаётган учоқ тасвири ва энгил мусиқа эгаллади. Бесабрроқ йўловчилар аллақачон тарадудга тушган, туриб тепадаги юкхоналардан лаш-лушларини тортиб олар, холироқ бир жойда уч-тўрт киз-жувонни гирдига тўплаб Бахтиёр дастхат улашмоқда эди. Яша, шоввоз!

Рахбар ҳамроҳларини олдинга ундаб, ўзи самолётдан охирроғида чикди.

Бирдан бу дунёнинг шовқинлари тиниб, кулоқлари остида улугвор садолар янграётгандек бўлди: “Бисмиллохир раҳмонир раҳим...”

Аэровокзалга элтадиган узун йўлак бўйлаб бораркан, туйқус уни ҳайрат чулғади – у бутунлай хотиржам эди! Юрак дукиллашию ҳалиги ҳаяжонлар қани? Тавба, ҳаммаси тинган, тўхтаган, ўтган. Тақдирга пешвоз юрмоқ даркор – тан бермай чора йўқ энди.

Кутиб олувчилар орасидан қўл силкиб келаётган ажаб-товур жувонни у дарров таниди. Аввалгидан ҳам яхши-я касофат!

Виктория келасолиб, андиша-пандиша демай, унинг бўйнига осилиб олди. Худди ёш болани ўпгандек қилиб тез-тез чўлп-чўлп этказиб юз-кўзини қизилга бўяб ташлади. Сўнг шоша-пиша сумкачасидан рўмолча олиб “жиноят излари”ни артиб чиқаркан:

– Вой, бурнинг қолибди, бурнинг! – дея тағин лаб чўзиб, Қорбобога айлантириб қўйди одамни. – Ўзгармабсан!

Зигирча ҳам! Фақат сочларинг оқарган, холос. Бунисиям ярашибди сенга!

– Ўзинг-чи, ўзинг олдингидан ҳам чиройли бўлиб, очилиб кетибсан, қойил!

– Ёққимиз келди-да! Кўрибоқ қочиб кетмасин дедик. Хув бир вақтлардагидек!

Ўнгайсизланар экансан киши: шунча йил, шунча савдолардан кейин-а!

– Ўзи қани? – деди Фарҳод Рамазон юраги тошиб.

– Ким? Равшанми? Ташқарида у. “Ауди” деган янги ўйинчоқ сотиб олган, ўшани қўриқлаб, қутиб ўтирибди. Ўзинг биласан, бир оз ноқулай унга.

– Йўқ, болани сўраяпман.

– Ҳа, ана-ку, – деб қўли билан ишора қилди Виктория. – Фарҳод Фарҳодович Рамазанов! Бир юзу йигирма беш фозлик ўзбек!.. Бери келсанг-чи, ҳей!

Ўн кадамлар нарида ялтироқ тўсикқа ўмган ташлаб дароз бир ўспирин турибди. Хўмрайиб олган. Ўқдек тикилади одамга.

“Ҳах, энагар! Қимирлайин ҳам демайди-я! Мирзо Рамазоннинг қони-да, эррайимлиги бор!”

Фарҳод Рамазон билагидаги пинжагини беихтиёр Викторияга тутқазиб, дадил ўша томон юради.

Энди орқага қайтиб бўлмайди. Бу ёгига энди кўрқадиган жойи ҳам қолмаган эди.